PROF. DR.
TÜRKKAYA ATAÖV

2. DÜNYA SAVAŞI

ileri yayınları

TÜRKKAYA ATAÖV

2. DÜNYA SAVAŞI

ileri

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN
KİM SORUMLU? KİM YARARLANDI?
Prof. Dr. Türkkaya Ataöv

ISBN: 978-9944-109-45-1

İLERİ YAYINLARI
No: 151
Birinci Basım: Mart 2008

© 2008, İleri Yayıncılık Reklamcılık Tur. Nak. İnş. Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.
Kitabın tüm yayın hakları İleri Yayıncılık Reklamcılık Tur. Nak. İnş. Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Yayınevinden yazılı izin almadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İLERİ YAYINLARI
İSTANBUL İrtibat: Sıraselviler Cad. No: 113 Kat: 4 (Alman Hastanesi yanı) Beyoğlu-İstanbul
Tel/Faks: (0212) 292 65 26-27-28-29
İnternet: www.ileri2000.org e-posta: ileri2000@hotmail.com
Baskı ve Cilt: Günaydın Ofset (0212) 481 40 23

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN KİM SORUMLU? KİM YARARLANDI?

Bu kitabı Türkiye Cumhuriyeti'ni,
önceki "Harb-i Umumî"den dersler çıkararak,
İkinci Dünya Savaşı yangını ve yıkımından koruyan,
başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere,
ülke güvenliğini o tarihte yürütenlerin anılarına adıyorum.

İçindekiler

Önsöz 9
I. Giriş 13
II. Alman Emperyalizmi 18
III. A.B.D. Tekelci Sermayesinin Savaştaki Yeri 34
IV. Japon Militarizmi 45
V. İtalyan Faşizmi 51
VI. İspanyol Falanjizmi ve Ötekiler 58
VII. Savaş Tehlikesinin Büyümesi 62
VIII. Münih:Saldırgana Teslimiyet 79
IX. Sözde Savaş 97
X. Sovyet-Nazi Savaşı 109
XI. Barışa Doğru 130
XII. Nazizmin Yahudi Soykırımı 140
XIII. Siyonizmin Faşizmle (Sınırlı) İşbirliği 156
XIV. Japon Militarizminin Çöküşü 164
XV. Savaş Yitikleri 172
XVI. Savaş YıllarındaTürkiye'nin Dış Siyaseti 180
XVII. Sonuç: Kim Kârlı Çıktı? 204
Dizin 224

Önsöz

İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa Cephesinde son kurşunlarının atıldığından bu yana neredeyse altmış beş yıl geçti. Nazi Almanyası temsilcilerinin Bağlaşıklara koşulsuz teslim oldukları gün olan 8 Mayıs 1945'de doğan bir çocuk artık yaşlı kuşaktan sayılıyor. Ama Etyopya, Çin, Polonya, Britanya, Fransa, Sovyetler Birliği, Almanya ya da Birmanya'da ölenleri hâlâ anımsayanlar, onlara bugün bile gözyaşı dökenler var. Hiroşima ve Nagasaki'de ölenler de birilerinin içinde yaşamayı sürdürüyor. Dünya nüfusunun yüzde 80'ini oluşturan yaklaşık 60 ülkeden 50 milyon kişi insanlık tarihinin en acımasız dünya savaşında alevlerin içinde yok olup gittiler. Avrupa ve Asya kana boğuldu. 27 milyon kişi cephelerde can verdi; yaklaşık bir o kadar da cephe gerisinde. Bunların 20 milyonu Sovyet yurttaşıydı, 250 000'i Amerikalı, 6 milyonu Polonyalı, 1.7 milyonu Yugoslav, 850 000'i Fransız ve 738 000'i Britanyalıydı. Sovyet yurttaşları içinde Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslardan başka, Azeriler gibi Kafkaslılar ve Türkmenler ya da Özbekler gibi Orta As-

yalılar vardı. Almanlar ve yandaşları da kendi hükûmetlerinin yanlışlarını pahalı ödediler. Ölen 50 milyondan başka, 35 milyon kadar da sakat kaldı.

Şimdi inanmak bile zor geliyor ama, bu savaşı toplumsal sistemleri farklı olan devletler Nazi Almanyası, Japon militarizmi ve İtalyan faşizmine karşı birlikte yürüttüler.[1] İkinci Dünya Savaşı bizde eski kuşakların "Harb-i Umumî" dediği birincisinden ve ondan önceki askerî çatışmalardan farklıydı. Konu yalnızca kimi devletlerin toprak ve pazar elde etmeleri sorunu değildi. Faşizm denen çağdaş bir barbarlık sistemi temel insanlık değerlerini yok ediyor, milyonlarca özgür insanı köleleştiriyordu. Bundan ötürü, savaş yalnız "Mihver" ve "Müttefikler" arasında değildi; cephe aslında birçok ülkenin ta içinden de geçiyordu. Fransa'daki mukavemet akımına bile 2 500 Alman siyasî sürgününden başka, 27 000 eski Hitler askeri ve subayı da katılmıştı. Faşizme karşı bir sürü Alman Britanya, İsviçre, Danimarka, Yunanistan ya da Meksika'da yerli ulusal güçlerle dayanışma içindeydiler. Bu anti-faşist koalisyona Asya ve Afrika'dan da insanlar katıldı. İki-buçuk milyonu aşkın Hintli İngiliz ordularında çarpıştı. Bir milyon kadar Afrikalı Müttefik bayrağı altında ırkçı düşmanı durdurmaya çabaladılar. Paris kurtarılmadın önce, faşizme silâhla karşı çıkan "Fransızların" safında bu ülkenin Afrika sömürgelerinden gelenler çoğunluktaydı. Sonra Fransızlara karşı da bir kurtuluş mücadelesi yürütecek olan Cezayirlilerin bu savaştaki sayısı 300 000 kadardı. Birkaç milyon Asyalı ve Afrikalı cephede savaşmaktan başka, yan hizmetlerde de görev yaptılar. Uzak Doğu ve Güney Doğu Asya'da Japon militarizminin yenilgiye uğratılmasında Çinliler, Koreliler, Birmanyalılar, Filipinliler, Endonezyalılar, Vietnamlılar, Malezyalılar ve Moğollar rol oynadılar. Aynı biçimde, İtalyan faşizmine Etyopyalılar, Libyalılar ve bazı öteki Afrika halkları da karşı koydular. Milyonlarca Asyalı ve Afrikalı cephelerde, toplama kamplarında ya da tutukevlerinde öldü. Örneğin, on milyon Çinli, iki milyon Endonezyalı, bir milyon Filipinli ve 800 000 kadar Etyopyalı yaşamını yitirdi.

İkinci Dünya Savaşı deneyimini yeniden değerlendirmek için türlü nedenler var. Bu konuya ilişkin olarak daha önce bir şey yazılmadı da değil; aslında, pek çok yazıldı. Yazılanları alt alta sıralarsak böyle bir kaynakça kalın bir kitap olur. Ne var ki, bu yazıların bir bölümü okuyanı yanıltıyor; birileri savaşın suçunu "Hitler" diye birine bağlıyor; gene kimileri faşist cinayetleri sessizce geçiyor; bazılar faşizmin ve militarizmin yenilgisini "General Kış"a bağlayan da var; kimileri kimlerin savaştan, kimlerin barıştan yana olduklarını adamakıllı karıştıranlar da eksik değil. Oysa, İkinci Dünya Savaşı deneyiminden öğreneceğimiz çok şeyler var. Ama önce ne olduğunu bilelim.[2] Önce, faşizm Almanya'da neden gelişti? Onu kimler yeşertti ve büyüttü? Faşizmin doğuşuna, 1933'den sonra savaşı besleyen olaylara, savaşın çıkışıyla gelişmesine, büyük olayın Asya ve Afrika ülkeleri üstündeki etkisine ve savaşı kazananlardan en kârlı kimin çıktığına bakalım.

Bu kitabın çerçevesi konunun her yanını ayrıntılı olarak incelemeye olanak vermiyor. Bu nedenle dipnotlarında sözü edilen kaynaklar da ister istemez dar tutulmuştur. Ama gene de savaşa ilişkin önemli noktalara değindiğim kanısındayım.

1- W. H. McNeill, **America, Britain and Russia: Their Cooperation and Conflict, 1941-1946**, London, 1953.

2- Müttefikler'in bir kısmı resmî savaş tarihleri yayınladılar. A.B.D. için örnekler: **The United States Army in World War II; The Army Air Force in World War II; History of United States Naval Operations in World War II; Operational Narratives of the Marine Corps in World War II. Sovyetler: Velikaya Oteçestvannaya Voyna: 1941-1945, Entsiklopediye**. Britanya, Avustralya ve Kanada gibi ülkelerin de resmî savaş tarihleri bulunmaktadır.

Özel kişiler de çok sayıda genel savaş tarihleri yayınlamışlardır. Örneğin: J.F.C. Fuller, **The Second World War: 1941-1945,** New York, 1949; Grigoriy Deborine, **La Dcuxieme Guerre Mondiale,** Moscou, Ed. en Langues étrangères, t.y.

Gene birçok devletin bu dönem dış tavırlarına ilişkin resmî yayınları vardır. Örneğin: U.S., Chief Counsel for Prosecution of Axis Crimina-

lity, **Nazi Conspiracy and Aggression,** 10 C., Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1946; **Vneşnaya Politika Sovyetskogo Soyuza v Period Oteçestvennoy Voyni: Dokumenti i Materiali,** 3 C., Moskova, 1946-1947.

I. Giriş

31 Ağustos 1939 günü Polonya asker giysili bir avuç Nazi, Alman sınırında Gleiwitz kenti radyo kuruluşuna girdiler. "Polonyalı" görünümündeki bu Nazilerden biri ses büyütürü eline alıp "Almanya'ya savaş açma zamanının artık gelip çattığına" ilişkin kısa bir konuşma yaptı. O konuşurken, aynı kümeden kimileri sanki sınırda görevlilerle çatışıyorlarmış gibi birkaç el silâh da attılar. Bu sesler de dinleyenlerce işitildi. Tüm yayın yedi dakikacık sürdü ama, birileri amacına ulaşmıştı: Polonya'ya saldırı için gerekçe hazırdı. Birkaç saat sonra, 1 Eylül 1939 sabahının daha saat 04:40'ında Alman savaş gemisi "Schleswig-Holstein" Polonya Westerplatte sınır kalesini bütün toplarıyla dövmeye başladı. 4.000 asker de bu atışın korumasında kıyıya çıktılar. O anlarda, Alman orduları Polonya sınırını baştanbaşa geçiyordu. Alman uçakları da uyuyan Polonya kentleri üstüne binlerce ton bomba bırakmaya başlamışlardı. İkinci Dünya Savaşının ilk günü işte böyle açıldı. Savaşın kendi altı yıl sürdü.

İlk gün gerçekten böyle başladı ama, bunun ardında savaşın kökenini, asıl nedenlerini aramak gerekir. Arayanlar ve çeşitli yorumlarda bulunanlar da olmuştur. Örneğin, Britanya'da Namier,[1] Taylor,[2] Wheeler-Bennett[3] ve Churchill,[4] Amerika'da Cave[5] ve Offnerr,[6] Fransa'da Renouvin,[7] Sovyetler'de Koblyakov,[8] Efimov[9] ve daha birçokları. Bunlardan kimilerinin bulguları gerçekten şaşırtıcıdır. Olanı yazma, yani tarih yöntemi belgelere dayalı gerçeği yansıtmayı gerekli kılar. Tarihi yazan olanları bazen beğenmez de; bu tutumuyla tarihçiden çok felsefeciye yaklaştığı da söylenebilir. Olayların başka türlü gerektiğini düşünmekten de kendini alamayabilir. Ama iş olayları aktarmaya gelince ne olduysa, onu belirtmesi beklenir. Gerçeğin kimi zaman yerleşmiş ön yargılara ters düşeceğine de kuşku yoktur. Ama buna karşın söylenmesi gerektiği ilkesine kim karşı çıkabilir? Ancak, "doğru yol"dan, giderek "aktöre"den dem vurulacaksa, bunu herhangi bir kişinin özel ölçüleri içinde değil, bizzat ilgili ülkelerin hukuka ve belgelere dayalı siyasal düşünce anlayışı çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Örneğin, Versailles "Barış"ını Alman ulusu kabul etmek istememiştir. Biz Sèvres'i kabullendik mi? Ama Versailles'ı haksız bulanlar yalnız Almanlar değildi ki! Az bilinen bir gerçektir ama, Versailles düzenini Bolşevikler de onaylamadılar. Hattâ, kimi Müttefikler de, kimi yansızlar da. Hele bir bölümü hem gereksiz, hem yanlış olduğunu söylüyorlardı. Örneğin, o yılların Britanya Başbakanı (1916-22) David Lloyd George, Britanya İşçi Partisi, Güney Afrika Başbakanı (1919-24) Jan Smuts ve birçok Amerikalı.

Bu yaklaşım çerçevesinde, söylenmesi gerekenler bilinenlere bir ölçüde karşı çıkıyor da olabilir. Çekoslovakya'nın parçalanmasında ilk önemli adımları Hitler değil de, Britanya Hükûmeti atmışsa, yani olaylar ve belgeler bunu gösteriyorsa, gerçeği bunca yıl sonra da saklamak doğru olmasa gerek! Gene İngilizler Hitler üstüne baskı yapacakken, Polonya'yı "yola getirmeye" çabalıyorlarsa, bu konuda doğru yorumu açıklamanın artık zamanıdır. Bunlar ve benzeri olaylarda söylencelere dayalı eski bilgiler yıkılmaya yargılı görünüyor.

Almanya'nın Nazizmin iktidara geldiği yıl olan hele 1933'den sonra, Büyük Devlet olmaya özeneceği, hele bir Avrupa ya da dünya egemenliği kuracak olursa, bunun özel bir biçimde barbarca olacağı açıktı. Geçen dünya savaşının yenginleri Hitler'e neden gereği gibi karşı çıkmadılar? Almanya'ya daha önce haksızlıklar yaptıklarının farkında olduklarından mı? İlerisini göremediklerinden mi? Korkaklıklarından mı? Yoksa bu büyük gücü Sovyetler Birliği'ne karşı kullanmada kendileri için de yarar gördüklerinden mi? Ve sonunda tümü, aralarındaki rejim farklıkların bir yana koyarak, Almanya'ya karşı nasıl ve neden direndiler?

Bağlaşıklar, ya da o zamanki yaygın deyimiyle Müttefikler, uzun bir süre, savaşın Alman saldırısı sonucu çıktığını söylediler. Bu sav yüzeysel olarak doğru görünmekle birlikte, büyük çatışmanın kökenini açıklamaz. Kimi Almanlara sorarsanız, savaş Almanya'ya hak ettiği yer verilmediği için çıkmıştır. Savaşların çıkış nedenlerini doğru değerlendirmek kuşkusuz önemlidir. Polonya sınırını aşmakla çatışmayı başlatan Almanya'nın geçen yüzyılın kalıt özellikleri Nazizmin getirdikleriyle birlikte değerlendirilmelidir. İkinci Dünya Savaşına tırmanan yıllarda önde gelen sermayeci ülkelerin eşit olmayan bir biçimde geliştikleri bir gerçekti. Almanya ekonomik yönden Britanya'yı ve Fransa'yı geride bırakıyordu. Kimi Batılı rakiplerini ekonomik gelişme hızında geçmiş olan Japon emperyalizmi de Asya'da tehlikeli olmaya başlamıştı. Bu ikisi ve onları geriden izlemeye çabalayan İtalya (Britanya, Fransa, Amerika ve başka sömürgeci devletler aleyhine) dünyayı yeni baştan bölmek ve pazar sınırlarını gerçek güç oranına uygun olarak bir daha çizmek istiyorlardı. Ne sömürgeler, ne pazarlar, ne de etki alanlarının dağılımı yeni gerçekle uyuşuyordu.

Ama Batı ülkeleri de bu zorlamaya tepki göstermeden kalamazlardı. Bir yanda Alman-Japon-İtalyan, öte yanda da Britanya-Fransa-ABD, Amerika kümeleşmesi kendiliğinden oluşmaktaydı. Bu ikisi yalnız Avrupa'da değil, Asya ve Afrika'da da karşı karşıya geliyorlardı. Kendi ülkelerinde ekonomik bunalım içinde olan

Batılıların sömürge halkaları daha da kötü durumdaydı. Britanya'nın Asya, Afrika ve Lâtin Amerika'daki toprakları kendi iki adasının tam 120, Belçika'nınkiler 77, Hollânda'nınkiler 60, Portekiz'inkiler 23 ve Fransa'nınkiler 21 katıydı. Koca Afrika anakarasında, yalnız Liberya ve Etyopya doğrudan sömürge yönetimi altında değildi. Güney-Doğu Asya'da yalnız Nepal ve Tayland resmî olarak egemen görünüyorlardı. Binlerce Filipin adası Amerika'ya, gene binlerce Endonezya adası Hollânda'ya bağlıydı. Almanya asıl Avrupa'da genişlemek istiyordu ama, yalnız İtalya'nın değil, Almanya'nın da gözü Afrika'da yitirdiği eski sömürgelerdeydi. Japonya Büyük Okyanus ve çevresinde kendisine çok geniş pazarlar aramaktaydı. Her üçünün de bu eğilimleri daha geçen yüzyıldan beri belliydi.

İki devlet kümesinin, birincisinde olduğu gibi, İkinci Dünya Savaşında da karşı karşıya gelmeleri kaçınılmaz gibi görünüyordu. İki emperyalist kamp ham madde, yatırım ve pazar çatışmasında bir cihan savaşı yaşamışlardı. Bu kez de, aralarında temel çıkar çatışması vardı. Ancak, hangi kümeleşmeden olurlarsa olsunlar, ikisinin yeni ve ortak bir düşmanı vardı: Sovyetler Birliği. Bu son sözü edilen devlete Almanya, Japonya ve İtalya ne denli karşıysa, Britanya ve Fransa ile Amerika da karşıydı.

Savaşa doğru gelişen olayların genel çerçevesini çatarken, Alman emperyalizmi, Japon militarizmi ve İtalyan faşizminden başlayarak ilgili tüm devletlerin nesnel konumlarını saptamak doğru olacaktır.

1- L.B. Namier, **Diplomatic Prelude: 1938-1939, 1948.**

2- A.J.P. Taylor, **The Origins of the Second World War**, Middlesex, Penguin, 1963.

3- J.W. Wheeler-Bennett, **Munich: Prologue to Tragedy**, New York, 1948.

4- Winston S. Churchill, **Step By Step: 1936-1939**, 1939; Winston S. Churchill, **The Gathering Storm**, Boston, Houghton Mifflin, 1948.

5- F.A. Cave ve d., **The Origins and Consequences of World War II**, 1948.

6- Arnold A. Offner, **The Origins of the Second World War**, New York,

Praeger, 1975.

7- Pierre Renouvin, **Les Crises du XXe Siecle** (İng: **War and Aftermath: 1914-1929** ve **World War II and Its Origins,** 1968.)

8- I.K. Koblyakov, **SSSR v Borbe za Mir, Protiv Agressii: 1933-1941** (İng.: **U.S.S.R.: For Peace Against Aggression, 1933-1941**, Moscow, Progress, 1976).

9- Dimitri B. Efimov, **Vtoraya Mirovaya Voina i Sudbı Narodov Azii i Afriki** (İng.: **World War Two and the Destinies of Asian and African Peoples,** Moscow, Novosti, 1985.)

II. Alman Emperyalizmi

Almanya'nın yakın geçmişine olduğu denli, düşünce tarihine de bakıldığında, yalnız Hitler döneminde değil, daha da önce Alman militarizmi ile emperyalizminin egemen olduğu görülüyor.[1]

Alman kuşaklarının On-sekizinci Yüzyılın sonuna doğru Aydınlanma Çağı'nın ülkücülüğüyle aşılandıkları da doğrudur. Immanuel Kant (1770-1843) ve genç Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) gibi Alman düşünürleri, Friedrich Schiller (1759-1805) ve Friedrich Hölderlin (1770-1843) gibi ozanlar Fransız Devrimi'ni açık yürekle karşıladılar. İngiliz tarihçisi Gooch'un belirttiği gibi, Wilhelm von Humboldt (1767-1835) Özgürlük Üstüne (**On Liberty**) adlı kitabın yazarı John Stuart Mill'in (1806-1873) bir çeşit Alman karşıtıydı. Kant sürekli barış (**Zum Ewigen Frieden**) üstüne kaleme aldığı kitabında tüm dünya için bir cumhuriyetler federalizmi önerecek kadar ileri gitmişti. Fransız Devrimi ilkelerine bağlı olarak işe başlayan Johann Gottlieb Fichte'nin (1762-1814) düşünceleri ise, Alman halkına özgü "tarihsel bir görev" inancı doğrultu-

sunda gelişti. Sanki *İnsan Hakları* felsefesi Almanlara yabancı bir Fransız ülkücülüğüydü. Gerçekten, kimi Fransızlara, örneğin Vicomte de Bonald, Comte de Maistre, giderek Charles Maurras'ya (d.1868) göre de, "Cumhuriyet" düşüncesi Katolik Fransa'ya yabancıdır ve Jean Jacques Rousseau (1712-78) bile Cenevreli bir İsviçre Protestanıdır. Demek ki, uygarlığın ortak mirası olması gereken düşüncelere ilişkin eleştirilerin kökeninde ulusal bir birimin parçası olma gerçeğinin dışında, eleştiriyi yapanın başka özellikleri de pekâlâ rol oynayabilmektedir.

Alman Tutuculuğunun Kökeni

Alman tutuculuğunun tarihi kuramsal geçmişinden, kuşkusuz, daha eskidir. Bu geleneğin ülküsel kaynağında Leopold Ranke'nin "Alman tarih okulu" anlayışı yatar. Her ne kadar Alman araştırmacılarında görülen belgeciliğe onda da bolca rastlanmaktaysa da, Prusya devletinin bir çeşit "Tanrısal Yönetim" olduğu anlayışı ona da miras kalmış olan bir geleneğin içindedir. Bu geleneği G. W. F. Hegel de (1770-1831) sarsamamıştır. Hattâ, içte yönetime ilişkin düşünceleri herhalde Fransız Devrimi'ne tutucu bir tepkidir. "Doğal haklar" ve "kişisel özgürlükler"i soyut yaftasıyla bir yana itivermiş, özgürlükle buyurganlığın bireşimi baskıcı bir "hukuk devleti"nde (*Rechtsstaat*), yani zamanın Prusya'sında bulmuştu. Leopold Ranke'ye (1795-1886) göre, kendinden biraz daha liberal olan Friedrich Meinecke'nin bir deyimiyle, kudrete dayalı bir iktidar devletin organik ve temel işlevini oluşturmaktaydı. Bu anlamda, demokrasi, hattâ siyasal özgürlükçülük "Alman özü"ne ters düşüyormuş gibi sunuluyordu. Devlete gizemli bir içerik veren Ranke onun dış eylemlerini temel olarak alıyordu.

Ranke'nin "Alman misyonu"na ilişkin bu düşünceleri bir yandan Heinrich con Treitschke (1834-96) gibi başka düşünürlerde daha da basitleşirken, öte yandan Alman jeopolitik kuramlarında uygulama olanağı buluyordu. Tümünün ardında genişlemenin savunucu-

luğunu yapan Alman endüstri çevreleri vardı. Oysa, daha yüzyıl öncesine değin, Britanya ve Fransa'nın aksine, Almanya henüz bir tarım ülkesiydi. Hattâ, 1850'lerde bile tipik toplumsal ilişki derebeyi ve köle temeline dayalıydı. Daha bir yirmi-otuz yıl çalışanların yarısı tarımda işlediler. Kırsal bölgelerden kentlere hücumla yeni endüstri merkezlerinin oluşması daha sonradır. İçte ve dışta son sözü söyleyecek olan güçlü devlet kavramı çeşitli savaşlar sonucu birleşmiş olan Almanya'nın bir dünya devleti durumuna gelmesinde bir araç olacaktır.

1871'in yeni imparatorluğunda (*Deutsches Reich*)[2] Treitschke gibi tarihçiler devlete "irade" ve "iktidar" tanıyordu. Uzmanların yöneteceği etkin bir devlet içte çıkar çevrelerini uyumlaştırırken, dışta da türlü tehlikelere göğüs gerecekti. Her şeyi o bilecek, o yapacak, "genel bir görüş"e (*Weltanschaung*) sahip olacaktı. Kültürü de aynı devlet (*Kulturstaat*) yaratacaktı. Herkes devletin hizmetindeydi - Prusya kralları bile. Yani "Devlet benim!" (*"L'Etat c'est moi!"*) diyen Louis XIV'ün tam tersi. "Prusya ruhu" Alman yaşamının her alanına girmişti. Evde baba, okulda öğretmen dehşet saçıyordu. Yükselen orta sınıf, kimi başka ülkelerde olduğu gibi, liberal yaşamı getirmedi, buyurgan dokuyu korudu. "Ordusu olan bir devlet" yerine "devleti olan bir ordu" modelini benimsemiş Prusya Almanya'ya damgasını vurmuştu.

Böylece, 1871'den 1918'e kadarki süre içinde buyurgan özellik değişmedi. Daha sonra Weimar Cumhuriyeti'nin gelişmesini de bir ölçüde bu özellik engelledi. 1890'ların "Alman misyonu" Avrupa'ya bile sığamaz oldu. Bu genişleme eğiliminin jeopolitik anlatımını yapanlar da vardı. Örneğin, Friedrich Ratzel (1844-1904), **Siyasal Coğrafya, Donanmalar ve Dünya Tarihi** ve **Antropocoğrafya** gibi kitaplarında devlet, saksı içinde bir çiçek gibi, doğasına ve çevresine bağlı olarak, büyümek isteyen yaşambilimsel bir yapı biçiminde tanımlanıyordu. Devlette genişleme eğilimi "o yapının içinde" vardı. Yani, "patlama" ve çevreyi işgâl bir çeşit gereksinimdi. Ayrıntılarda farklı olmakla birlikte, jeopolitikçi Alfred Hettner

(1859-1941) ile Karl Haushofer (1869-1946) aynı şeyleri söylüyorlardı.

Düşüncede bu görünümlere bürünen Alman emperyalist gizilgücü günlük basma da yansımaktaydı. Endüstri erbabı, para çevreleri, düşünürler ve günlük kalem sahipleri önce Orta Avrupa'da (*Mitteleuropa*) genişlemeden başlayarak, kısa sürede bir dünya siyasetine (*Weltpolitik*) yöneldiler. Almanya'daki yeni iktidar Amiral Alfred von Tirpitz'i de (1849-1930) kazanmış olarak, denizlerde egemenliği Britanyalıların elinden almaya hazırlanıyordu. Önceden Avrupa çapında denge üstüne hesaplar yapılırken, "Alman misyonu" anakarasal sınırları aşmış, dünyanın (sermaye yoluyla değil, askerî yönden) bölüşümünde yer almaya hazırlanıyordu. Ranke kuşağının "güç dengesi" kavramı, bu kez, tüm dünyaya uygulanacaktı. O güne kadar kara ordusuna önem veren Almanya okyanuslarda savaş gemileri yarışına girişecekti.

Genişleme yanlısı Alman çevrelerinin etkin organı (**Preussische Jahrbücher**) bu ülkenin "dünya misyonu"nun kaçınılmaz olduğunu yazıyor ve bundan da dünya egemenliğini anladığını belirtiyordu. Örneğin, General F. V. Bernhardi Almanya'nın gelecek bir savaşta böylesine bir rol oynayabileceğini açıkça ileri sürdü (*Deutschland und der nachste Krieg*). Bu bir "Alman savaşı" olacak, "bakkal" bir ulus olan İngilizlerin elinden dünya egemenliğini alacak ve Alman devletiyle birlikte Alman ruhu ve kültürü her yere girecekti. Bu yorumlar daha sonraki "üstün ırk" (*Herrenfolk*) ve "yaşam alanı" (*Lebensraum*) gibi kavramaların habercisiydi. Alman "tarihçiliği" kendini bu bilince öylesine kaptırmıştı ki, dünya egemenliği macerasına atılan bu devlet iflâs eşiğine geldiği son aşamalarda bile, gerçeğin farkında değildi.

Birinci Dünya Savaşı daha bitmeden yeryüzünde büyük değişiklikler oluyordu. Çarlık Rusyası denen koca imparatorluk savaş daha sürerken parçalanıp çatışmanın dışına kendiliğinden çıktı. Onun yıkılışını Avusturya-Macaristan izledi. Almanya ise, Versailles Antlaşmasını yalnızca imzalamaya çağrılmış, görüşmelere katılmamıştı

bile. Müttefikleri de birlikte çöktüler. Ancak, bu yenilgi yalnızca askerî bir sükût olmakla kalmadı; Almanya'nın hegemonyacı umutları suya düşmüştü. Ranke'den başlayarak bir dizi Alman düşünürünün düşleri havada kalmış, devlet Avrupa'da bile sımsıkı zincirlerle bağlanmıştı.

Eski Kavramlara Yeni Biçimler

Bir süre, Almanlar kendilerini yeni koşullara alıştıramadı, kabul edilebilecek yorumlar yapamadılar. Almanya'nın imgesi herkesin gözünün önünde değişmişti. Almanya'nın gücü gerçek duvarına çarpıp pes edince, ülkenin düşünenleri de "felsefe"lerinden yoksun kalmışlardı. Ne var ki, çok geçmeden, eski kavramlar yeni biçimler içinde ortaya çıkmakta gecikmedi.

1919'da yeni Weimar Anayasası kabul edildi. Weimar, ozan Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) ve Schiller'in yaşadığı kent, yani "Potsdam ruhu"na karşıt olarak, Cumhuriyetçilerin umutlarını simgeliyordu. Potsdam'ın ise, içte buyurganlığın, dışta da militarizmin simgesi olan Prusya krallarının oturdukları yer olduğu doğruydu. Ama Weimar'da da değişen fazla bir şey yoktu. Eski yönetim mekanizması neredeyse olduğu gibi ayaktaydı; generaller bile yerlerindeydiler. Eski *Reich*'ın federal yapısı korunmuş, fakat merkezî hükûmete daha fazla yetkiler verilmişti. Yeni Anayasa egemenliği halka veriyordu. Kabine Parlâmentoya sorumlu oluş biçimiyle İngiliz, Yürütme erkinin güçlü oluşuyla da Amerikan sistemini çağrıştırıyordu. Seçim nisbî temsile dayandığından, kabineler, Fransa'daki gibi, değişik güçlerin ortaklaşa yönetimlerine dayanıyor, yeni Şansölye de (eski otokrat olmak yerine) rahatsız koalisyonu yürütmeye çabalamakla zaman harcayan siyasetçi kimliğine bürünüyordu. 1930'a değin, Alman Cumhurbaşkanı Britanya Kralı ya da Fransız benzerlerinden daha etkiliydi. Küçük profesyonel ordu da (*Reichswehr*), kurama bakılırsa, Savunma Bakanı kanalıyla Parlâmento önünde sorumluydu.

Birçok yazara göre, Almanya'da buyurganlığa giden kapıyı Weimar Anayasasının 48'inci maddesi açmıştı. Bu maddeye göre, Cumhurbaşkanı anayasal bir çıkmazda sıkıyönetim yetkileriyle donanıyordu. Ancak, bu maddeye cumhuriyetin son yıllarında başvuruldu. Asıl önemli olan onun kötüye kullanılmasına yol açan koşulların kendiydi. Yürütme erki, M. 48'den yararlanarak özgürlükleri önemli ölçüde kısmış, çözüm bekleyen ve toprak reformu, toplumsal haklar ve lâiklik gibi sorunlar koalisyon partilerinin aralarındaki uyuşmazlıktan ötürü ele bile alınamamıştı. Yeni cumhuriyetin göreceli olarak barışçı orta döneminde bu çatışmalara uzlaşı yoluyla bir çözüm aranabilirse de, siyasal yelpazenin bir kanadı sağ eylemciliği cumhuriyetçi hukuk anlayışının üstünde tuttu. Onların "yurtseverlik" dedikleri eylemlere karşı rejimin dayandığı yasal ilkelerin yüreklilikle uygulanmayışı yıkıcı oldu.

Karşıt güçler arasında ne denli uyum sağlanmış olursa olsun, bunu da 1929 ekonomik bunalımı ortadan kaldırdı. Yukarı orta sınıflar ılımlı önerileri bile "Kızıl" olarak niteliyorlardı. O kadar ki, yönetimin kapılarını Nazi buyurganlığına açmada sakınca görmediler.

Bu oluşumlara koşut olarak, Alman düşüncesi yeni içerik peşindeydi. Hitler'in adı daha hiçbir biçimde duyulmadan bir yaşama felsefesi (*Lebensphilosophie*) ortaya atılmıştı. Bunun bir ayağı Friedrich Wilhelm Nietzsche'de (1844-1900), bir dayanağı Oswald Spengler'deydi (1880-1936). Bu düşüncelerin çevresinde de birçok ikincil ad sıralanmaktaydı. Kimi "kahraman"lara bel bağlıyor, kimi devletin misyonunu yeni bir savaşta görüyor, kimi "modern bir sosyalizm"den söz ediyor, ama bunun "Prusya", yani "ulusal Alman sosyalizmi" olacağını söylüyordu. Spengler'in "Prusya sosyalizmi"nden amaç Otto von Bismarck (1815-96) dönemi değil, 1914-1918 savaşı sırasında Alman devletinin tekelci sermaye düzeniydi. "Batı'nın çöküşü"nden üzülerek söz edişinin temelinde de Alman emperyalizminin yıkılışı vardı. Bu düşünsel bunalım içinde Spengler'in "moda" oluşunda Batı'yı "Doğu"ya karşı bir bütün olarak

görmesinin de önemli bir payı olmalıdır. Yenilgiyi eleştirenler bunun gerçek nedenine inmiyor, konuya çok dar sayılması gereken diplomatik eylemler açısından bakıyorlardı. Alman militarizminin değerden düşmesinden sonra, tarihçilerin ve düşünürlerin kendi alanında bile başarılı olamayan bir militarizmin bilimsel bir değerlendirmesini yapmaları gerekirdi. Alman tarih okulunu eleştiren Meinecke bile Alman militarizmini yermedi. O da Almanya'nın dünyaca tanınması ve yeryüzü zenginliğinden payına düşeni almasının bir yenilgiyle önlenemeyeceğini, aynı hedefin bu kez büsbütün yeni biçimler içinde elde edilebileceğini söylüyordu.

Yenilginin kendi ise, bambaşka bir nedene bağlanmaktaydı. Almanya içten yıkılmıştı; yoksa Alman Genel Kurmayı'nın dokunulmazlığı vardı. Militarizm henüz geri gelmemişti ama, onun ideolojisi kuram bile geliştirilmekteydi. General Seeckt küçük modern mekanize bir ordu öneriyor ve batı ile doğu arasında Almanya (**Deutschland zwischen West und Ost**) konulu kitabında iki cephede savaştan kaçınılmasını istiyordu. Mareşal Paul von Hindenburg (1847-1934) militarist geleneğin simgesi durumuna işte bu çerçeve içinde geldi.

Asıl önemli olan Kayzer ordusunun bu eski Feld-Mareşalının Weimar günlerinde Alman Cumhurbaşkanı (1925-34) olmasıydı. Militarizmden yana olan güçler Hinderburg'u sağa, sola "demokrasinin koruyucusu" gibi gösteriyorlardı. Gûya, Alman kültüründe insancıl geleneklerin temsilcisi oydu. Onun koca posterlerinin altında "Kurtarıcımız" (*Unser Retter*) yazıyordu. Neyi kurtarmıştı ve neyi kurtaracaktı? Bilen yoktu! Askerî okuldan genç bir subay olarak mezun olduğundan bu yana hiçbir kitap okumadığını kendi ağzıyla itiraf etmemiş miydi? 1930'da çoğunluğu olan bir Sosyal Demokratı Şansölyelikten alıp yerine ortadan tutucu birini, Heinrich Brüning'i (1885-1970) atayan (1930) Hindenburg'dan başkası değildi. Sonra Brüning'i de atıp yerine eski feodal Junkers'den Franz von Papen'i (1879-1969) koyan da (1932) oydu. En sonunda 30 Ocak 1933'de, Şansölyeliğe Adolf Hitler'i (1889-1945) getiren de Hin-

derburg'du.

En Karanlık Dönem

Hitler Reich Şansölyeliğine atandığında pek az kimse Alman tarihinde en karanlık dönemin başladığının farkındaydı. Münih birahanelerinde siyasal nitelikte toplantı yapanlardan birinin Almanya ve insanlık için akıllara durgunluk veren karayıkımlara neden olacağını daha o yıllarda söyleyen çıksaydı, belki de "deli" deyip geçerlerdi. Peşpeşe ortaya çıkan kümelerin görünmesiyle batması bir oluyordu. Çelişkili bir ortamda Nazi Partisinin iktidarı o denli uzak görünüyordu ki!

Ama Naziler kendilerini "devlet içinde devlet" biçiminde örgütlemeye başlamışlardı bile. Yıllar ilerledikçe sokakta silâhlı çetelerin çatışmaları sıklaşıyor, saldıranlar çoğunlukla Naziler oluyorlardı. Görevlilerin, hele yargının onları açıkça tuttuğu da belli olmaktaydı. Almanya gibi sözdinletir alışkanlıkların ağır bastığı bir toplumda yığınlar hareketsizdi. Halk önderlerin peşinde şu ya da bu yöne giderken, bazı istisnalar dışında aydın da iyi bir sınav vermedi. Bu gidişe en derli-toplu olarak "sol" karşı koydu, ama o da bölünmüştü. Onlar dışında, Alman önderliği tümden tutucu, hattâ gericiydi. "Liberal-demokratik" kümeye katılanların çoğu Birinci Dünya Savaşından önceki günlerin özlemi içinde cumhuriyet kurumunu bile doğru-dürüst benimsememişlerdi. Kendine "liberal" diyenlerin çoğu sonunda Nazilerin buyruğuna girdiler.

İktidar uğruna yarışan bunca Alman siyasî partisi içinde Nazilerin iş başına gelişi kuşkusuz bir rastlantı değildi. Bertold Brecht **Arturo Ui'nin Yükselişi** adlı bilinen oyununda bu oluşumu sahneye özgü biçimde anlatır. Olayın "kahramanı" Hitler bir akciğer rahatsızlığından ötürü eğitimine ara vermiş, Linz'de Alman tarihi ve Alman mitolojisi üstüne kitaplar okuyarak vakit geçirmiş, bu arada Viyana Güzel Sanatlar Akademisinden geri çevrilmişti. Nazi Almanyasının tarihine ilişkin başarılı bir kitap yazmış olan William L.

Shirer genç Hitler'in daha yirmisine varmadan dağarcığına sokuşturduğu düşünceleri boş, dar, yüzeysel ve ön yargılı olarak niteler.[3] Daha sonra öğrendikleri, bildiklerinde büyük bir değişiklik yapmadı. Örneğin, ekonomiden habersizdi, sonra hiç merak edip öğrenmedi de. Ama kavgasıyla (**Mein Kampf**) ilişkili kitabında tarihten sinemaya, kültürden frengiye kadar her şeye dokunmaktan kendini alamıyordu. Önünde İtalya'daki Benito Mussolini (1883-1945) faşizmi (1922-43) gibi bir örnek de vardı.

Nazizmin düşünsel yapısı kadar örgüt ve yöntemleri de önce intikamcı Alman generallerin, sonra da askerî-endüstriyel karmaşayı etkiledi. Bütün gerici siyasal güçler Nazilerin yamacında yerlerini alır oldular. Oysa, parti lâfebeliğinden öteye gitmiyordu. Adı bile aldatmacaydı: "Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi". Bir yandan "ulusal" olduklarını ileri sürerken sonra öylesine serüvenci bir dış siyaset izlediler ki, Almanya kendini 1918'den çok daha büyük bir yıkıntının içinde buldu. "Sosyalist" sözcüğüne karşın, asıl tekelci çevrelerin kuruluşuydu. Adının içinde "işçi" kelimesi vardı ama, bu sözcük de ne partinin bileşimini açıklıyordu, ne de siyasetini. Münih birahanelerinde okunmuş olan yirmi beş noktalık parti "program"ı da ucuz tekerlemeler toplamıydı. Nazileri bir araya getiren bu izlence de değildi. Önce birbirine destek olarak korunmak ve sonra da ortak cinayetleri ve birtakım ayrıcalıkları paylaşmak uğruna birleşmişlerdi.

Bu cinayetlerde ve ayrıcalıkların sağlanmasında araç olan "Hitler Gençlik Birliği" daha 1922 başında oluşturulmuştu. Nazi konuşmacılar onların saldırganlıkları sayesinde birahanelerden tiyatrolara ve meydanlara sıçradılar. Hitler daha Haziran 1921'de "*Der Führer*" (Önder) diye anılmaya başlamıştı. Ama tümünün ardında bazı sermayeci kuruluşlar, özellikle güneydeki Alman fabrikatörleri vardı -çelik baronları Thyssen, Borsig, Stinnes ve I.G. Farbenindustrie gibi. Thyssen, açıkça "Hitler'e Parayı Ben Verdim" başlıklı bir kitap yayınladı.[4] Bu çevreler Hitler'in özellikle 1922'de Berlin'de yaptığı bir konuşmayı çok beğenmişlerdi. Bu konuşmada

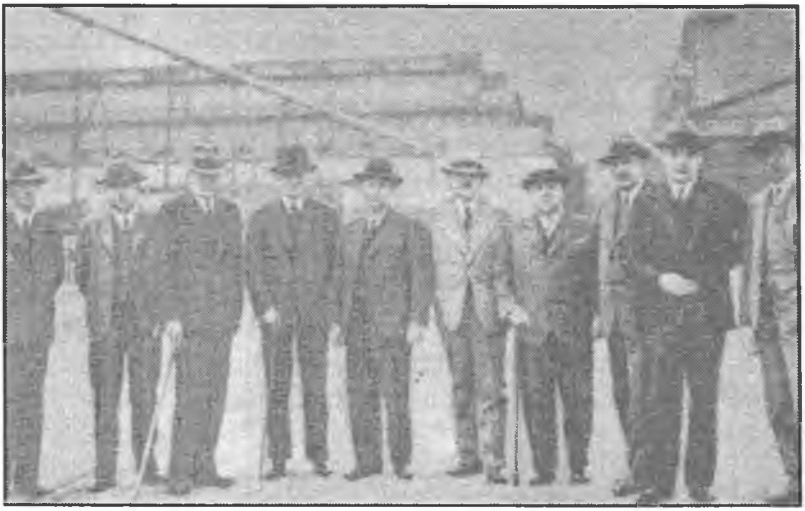
Adolf Hitler Birinci Dünya Savaşı'nda silik bir onbaşıyken.

"ulusal yeniden doğuş"un yöntemi olarak askerî üretimi ve toprak genişlemesini gösteriyordu.

Ancak, Nazilerin Kasım 1923'deki darbe girişimi, bu çevrelerin çıkarları yönünden de erkendi. O zamanki Alman orta sınıfının tümü henüz Hitler'in desteğine kazanılmamıştı. Bir bölümü, örneğin Bavarya burjuvazisi, o tarihlerde, Fransa ile işbirliği olanaklarını arıyordu. Stinnes Alman-Fransız ortak girişimleri peşindeydi. Bu koşullardı, General Seeckt'in buyurganlığı onlar için yeterli olabilirdi.

Ne var ki, yıllar geçip koşullar değiştikçe, egemen çevre Almanya'yı istedikleri biçimde savaşa hazırlayacak gücün Nazilerden başkası olamayacağı düşüncesinde birleşti. Nazi kuramının akıl-dışı bir masal oluşu durumu değiştirmiyordu. Bu akımın gûya filozofu Alfred Rosenberg bile buna "Yirminci Yüzyılın Efsanesi" adını takmıştı. Chamberlain ve Gobineau'ya uzanan biraz ırkçılık, az-buçuk Sosyal Darwinizm, bir tutam Nietzsche, bir nebze Schopenhauer, biraz siyasal romantizm... Yarı okur-yazarlar için bilgisiz bir önder kadrosunun hazırladığı biçilmiş bir kaftan! Bu düşüncelerin bir kısmı **Kavgam**'da zaten vardı. Hitler'in yakın çevresinden sadık kulu Hess, terörist Himmler, entrikacı Bormann, sarhoş Eckert, dar kafalı Hanfstaengl, nörotik Goebbels, ilk Nazi komandolarını kuran Roehm ve eski pilot Goering bu düşüncelere bile katkıda bulunacak kadar "derin" değildiler.

Nasıl oldu da bilim, kültür ve teknolojide bunca ileri gitmiş olan Almanya faşizmi kabul etti?... Önce, Nazizm halka karşı "düşünsel bir saldırı"ya geçti. Kıyıda, köşede kalmış gerici düşüncelerden özellikle seçilmiş ve bir bütünlüğün içinden özenle koparılmış kırıntılar... Irkçılık, Yahudi düşmanlığı ve ek toprak isteyen Alman jeopolitiğiyle karışık. Bütün bunlar bir araya konup biraz da "modernleştirildi". Bu masallara göre, dünya tarihi "ırk"lar arasında bir yaşamı sürdürme savaşımıydı. "Yüksek" ve "alçak" ırklar vardı. Ancak, yüksek olanlar ötekileri kendi yönetimleri altına sokup "kültür" yaratıyorlardı. Büyük uygarlıkların tümünü işte bu üstün ırklar, yani "Nordikler", "Aryanlar" ya da "Germanik" denenler

Üstte: Nazileri silâhlandıran endüstri erbabı: Korte, Najorke, von Flotow, Thyssen, Plumpe, Fleck, von Karpf, Borbet, Vögler, Poensgen.
Altta: Hitler Mareşal Hindenburg ile.

yaratmıştı. Yunan ve Roma uygarlıklarını da kuzeyden aşağıya inen Nordik kavimler oluşturmuştu. Aryan imparatorluklarının dağılışının nedeni ise, ırk saflığının bozulmasıydı. "Bozulmayanlar" hep devletler kurmuşlardı. Örneğin, Viking'ler Rusya'yı, Franklar Fransa'yı ve Sakson'lar İngiltere'yi. Üstün ırkların öldürücü "düşman"ı ise Yahudilerdi(!). Bazı yerlerde "biçimsel demokrasi"yi kuruyor, bazı yerlerde de Bolşevizmi iktidara getiriyorlardı(!).

Ortaya çıkan düşünce en başta emperyalist ve tekelci burjuvazinin hizmetindeydi. Endüstri savaş gereksinimine kaydıkça büyük ortaklıkların kasalarına milyarlarca mark girecekti. Öte yandan, Alman generalleri bu yoldan rütbelere, yeni görevlere, yüksek maaşlara, madalyalara ve toplum içinde iktidara kavuşacaklardı. Toprak sahiplerine Avrupa'da ek topraklar sözü veriliyordu. O güne değin önemsenmemiş küçük dükkân sahipleri, ufak bürokratlar, öğretmenler ve çeşitli meslek erbabı "adam" olacaktı. Okul bitirememiş öğrenciler, serüven peşindekiler, hattâ cinaî eylemlere eğilimli olanlar "önemli kişiler" durumuna gelebilirlerdi. Nazi Partisi herkese hitap etmeye çalışıyordu; yoksa, tutunamazdı. Asıl destek büyük iş çevrelerinden gelmekteydi ama, Nazizm onların altındaki yığınları da kuşkusuz yok saymıyordu. Nazi Partisi tüm sınıf ve tabakaların çıkarlarının üstünde yer aldığına ilişkin bir kanı uyandırmaya çalışıyor, hele zayıf ve yoksulu güçlülere ve servet sahibine karşı koruduğu izlenimini yaratmaya çabalıyordu.

Bunlardan ve buna bağlı olarak yeni ahlâk, eğitim ve sanat siyasetinden burjuva aydınları memnun olmayabilirlerdi.[5] Ama "gülü seven" dikenine katlanacaktı. *Führer* tartışılmazdı. Tüm toplum bu ilkeye (*Führer-prinzip*) göre yönetilecekti. Piramidin en üstünde yerini alan *Führer* her zaman haklıydı. Onun altında küçük *Führer*'ler olacak ve bunlar da kendilerinin altındakiler üstünde denetim kuracaklardı.

Hitler bu dokunun içinde Nazizmin asıl desteği olan büyük iş çevreleriyle gizli gizli buluşuyordu. Parasal katkıları başmuhasebeci F.X. Schwarz ayrıntılara varıncaya dek işlemişti. İktidarı Nazi

Partisine verme kararı da, zaten, 16 Ocak 1933'de Hitler'in büyük iş adamlarıyla ortak toplantısında alındı. Alman faşizmi yalnız kanlı olmakla ve sadece tekelcilerin sözcülüğünü yapmakla kalmadı; sahte bir "birlik" havası da yarattı ve saldırıyla genişleme düşleri de gördürdü. Buna karşılık, sessiz ve kör bir sıkıdüzen istedi. Ekonomiyi denetimi altına aldı. Nazi ileri gelenleri ortaklıklarda pay sahibi oldular. Hiçbir özgürlük gösterisi hoşgörüyle karşılanmıyordu. Gestapo'nun kimsenin gözünün yaşına baktığı yoktu. Kişi ve gruplar üstünde sınırsız yetki kurmuştu. Herhangi birini mahkeme kararı olmadan tutuklayabilir ve alıkoyabilirdi. Gestapo en "tipik Nazi" örgütüydü. Tüm polis örgütünün başında olan Heinrich Himmler'in (1900-45) yönetiminde insan iradesi ve aklını bedensel ve düşünsel işkenceyle yıkan yöntemler geliştirmiş, toplama kamplarında kendine özgü bir "toplum" yaratmıştı. Oralarda yürütülen sadistçe "deneyler" insanın ve insan kümelerinin insanlık-dışı baskı altında davranış incelemelerinin ilk laboratuarları oldu.

Hitler'i desteklemiş olanlar tüm bunlara zamanla alıştılar. Onlar için asıl önemli olan gerçek şuydu ki, ondan başkası ekonomiyi böylesine merkezîleştiremezdi. Tüm tekelci kuruluşların kârları tırmanmaktaydı. Daha da tırmanacaktı. Bu bir-örnekliğin bir başka dayanağı da dış tehlike, hattâ dış "misyon"du. Avrupa "Bolşevik barbarlığın istilâsı"ndan kurtarılmalıydı. Bu hedef daha sonra Roma-Berlin Mihveri, üçlü Roma-Berlin-Tokyo Paktı ve Komintern-Karşıtı Pakt gibi sonuçlar doğurdu. Nazizm Almanlara en üstün değerleri tanıyordu: düzen, buyruklara bağlılık, görev anlayışı, vb. Nazilere göre, bu özellikler başkalarında yoktu. Alman ırkı kendini "temiz" tutmalıydı; bunun da sonucu soykırım oldu. Ulusal Marş olan *Horst Wessel* de düşmanın yok edilmesini en yüce mutluluk olarak tanımlıyordu. Soykırımın uygulanması için görevlendirilenler ırk yönünden en "saf" ve siyasal açıdan en güvenilir kişiler arasından seçiliyorlardı. Oysa, sonra dünya kamuoyuna açıklanan bulgular, bunların sadist ve soğukkanlı katiller olduğunu ortaya koydu.

Her şeyin böylesine ters oturtulabilmesi, belirli bir eğitimle elele yürümekteydi.[6] 1934'de kurulan "Adolf Hitler Okulları" parti için propagandacı yetiştirmekle görevlendirilmişti. Bu okullar gençlere yalnız eksik bilgi vermekle kalmıyor, her şeyi çarpık ve tek yönlü öğretiyordu. Büyük bir propaganda mekanizmasının başına Dr. Joseph Goebbels (1897-1945) adlı olağanüstü halk avcısı, duygu sömürüsü yaparak halkı kandıran biri getirilmişti. Kütüphaneler taranıyor, kitaplar meydanlarda yakılıyordu. Bir bölük bilimci, yazar ve sanatçıya perde perde yasaklamalar konuyordu. Naziler "okunur" ve "okunmaz" diye yazarlar dizelgesi açıklamaktaydılar. Faşist ideolojiyle uyuşmayan her şey zamanla okul kitaplıklarından da çıkarıldı. Hitler ve çevresinin konuşmalarındaki "derin anlam" okullarda da öğrencilere ödev diye verilmekteydi. Tarih ırkçı ve ayrımcı biçimde yeniden yazıldı.

Bütün bunlardan sıkılanlara para bunalımı, işsizlik ve dış tehlike kavramları anımsatılıyor, gerçek ya da düşsel düşmanlar hedef olarak gösteriliyor ve düş kurma olanakları sağlanıyordu. Gûya Alman ırkını iliklerine kadar Yahudiler sömürüyor, "Kazaklar" da atlarına Ren Nehrinde su içirmek için sabırsızlanıyorlardı. Bilimsel düşünceyle ilişkisi olmayan Nazi dünya görüşü düpedüz bilgisizliğe hitap etmekteydi.

Naziler bu rejime "Halk Toplumu" (*Volksgemeinschaft*) dediler. Bunu yerleştirip sürdürmek için de 10-15 yaşındakileri *Jungfolk*'da, 14-18 yaşındakileri de *Hitler Jugend*'de topladılar. Savaş çıkmadan önce, bu gençlik örgütlerinde 9 milyona yakın çocuk vardı. Naziler gencin de, yaşlının da vaktine el koymuş durumdaydı. Onları topluca sinemaya, konsere, tiyatroya, dansa götürüyorlardı. İşsizlere bir tabak sıcak çorba veren yerler açılmıştı. Tüketim mallarının fiyatlarının yükselmesi yasaklandı. Konut sorununu çözmek için bütçeden büyük paralar ayrıldı. İşçi çıkarmak zorlaştı. Ucuz *Volkswagen* taşıtlarının üretimi başladı.

Kişi bunlara bakarak Nazilerin sözlerini yerine getirmeye yöneldiklerini de sanabilir. Oysa, tekelci çevrelerin büyük kârları yanın-

da bir tabak çorba devede kulaktı. Fiyatlar dondurulmuştu ama, mallar hemen karaborsaya akıyor ve orada çok daha pahalıya satılıyordu. Yeni konutlar için 1939'da önce 500, sonra 390 milyon mark ayrılmıştı ama, birkaç yıl sonra savaş bittiğinde koca Almanya'da taş üstünde taş kalmamıştı. İşçi çıkarmak zordu ama, bunun da yolları düzenlendikten başka toplu çıkarma İşçi İlişkileri Komiserliğinin kararıyla pekâla olabiliyordu. *Volkswagen* marka otomobil sahibe olmak için üç yıla yayılan bir borçlanma yöntemi 1938'de çıkarılmıştı ama, savaş bir yıl içinde patlayınca bu da unutuldu kaldı...

Hitler ve iktidarı Üçüncü *Reich*'in bin yıl süreceğini söylemişti. Tam 988 yıl eksik sürdü. Ama bu 12 yıllık kısa süre Alman ve dünya tarihi açısından karanlık bir dönemdi. İlk altı yılı savaş hazırlığıyla, ikinci altı yılı da savaşın kızgın ateşi içinde geçti.

1- Walter Goerlitz, **Der Deutsche Generalstab** (İng.: **History of the German General Staff: 1657-1945**, New York, Praeger, 1956); Arkady Yerusalimsky, **Germiyanskiy Imperialism,** (İng.: **German Imperialism: Its Past and Present**, Moscow, Progress, 1969.); W.M. Knight-Patterson, **Germany from Defeat to Conquest**, London, Allen and Unwin, 1945.

2- A.J.P. Taylor, **Bismarck**, New York, Knopf, 1955, s. 123 ve d.

3- William L. Shirer, **The Risc and Fall of the Third Reich**, New York, Crest Books, 1963. Daha önce yayınlanmış olan şu kitapta Shirer'deki bilgilerin çoğu vardır: Konrad Heiden, **Der Fuehrer**, Boston, 1944.

4- Fritz Thyssen, **I Paid Hitler**, New York, 1941.

5- 1933'den önce de, sonra da Hitler'e karşı siyasî partiler, çevreler ve kişiler vardı: Henri Bernard, "La Resistance allemande contre Hitler", **Revue generale belge**, Bruxelles, t. 98 (aout 1961), s. 49-75; Kimi yabancı yazarlara göre, Hitler'e Alman muhalefeti: Hans-Adolf Jacobsen, der., **July 20, 1944**, Bonn, Press and Information Office, 1969.

6- George Frederick Kneller, **The Educational Philosophy of National Socialism**, New Haven, 1941.

III. A.B.D. Tekelci Sermayesinin Savaştaki Yeri

Birinci Dünya Savaşının sonuçlarını belirleyen Versailles Barış Antlaşmasından neredeyse hemen sonra Alman ekonomisinin ayağa kaldırılmasına, militarizminin diriltilmesine, Hitler önderliğinde Nazizmin iktidara gelişine ve İkinci Dünya Savaşı'mn başlamasıyla birlikte faşizmin askerî gücüne verilen çok önemli bir desteğe ilişkin az bilinen bir gerçek var: Amerikan tekelci sermayesi ile onun hizmetinde olan Washington yönetiminin yardımı.

ABD hem Almanya'nın ekonomik gizilgücünden Britanya, Fransa ve İtalya gibi önde gelen sermayeci ülkelerle yarıştan yararlanmak, hem Alman pazarı üstünden kâr üretmek, hem de onu ileri bir tarihte sınıf düşmanı Sovyetler Birliği üstüne sürmek için güçlendirmek istiyordu. Bu nedenle, Almanya'nın, yenik bile olsa, Amerikan tekelci sermayesinin gündeminde daha Versailles-sonrasının ilk yıllarında önemli bir yeri vardı. Bu desteğini faşizmin tırmanışı, iktidara gelişi ve Avrupa'yı kana boyaması sırasında da sürdürmesi az bilinen gerçeklerdendir.[1]

Kapitalizmin belirgin yasalarından biri gelişmenin farklı yerlerde eşit olmamasıdır. Savaşın bitmesiyle ortaya yeni bir güç dağılımının çıkacağını ummak doğaldı. Versailles düzeninin Almanya gibi yenik ülkelere zorla benimsettiği ödence ile savaştan yengin çıkanların Amerika'ya olan borçları da bu bağlamda ele alınmalıdır. Washington'un Almanya'ya ilişkin siyasetine de bu açılardan bakmak gerekir. Gerçekte, bu bağlantılar Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce de vardı. Ancak, savaş bittikten sonra yeniden ele alındı ve geliştirildi. Barışın son yılı olan 1913 ile savaşın bitimini simgeleyen 1918 arasında önemli bir olay da yer almıştı: 1917 Bolşevik Devrimi. Atlantik-ötesindeki Yeni Dünya'nın tekelci çevreleri Alman kartelleriyle yakın ilişkiler kurar ve daha dün çarpıştıkları bu ülkeye krediler açıp yatırımlar yaparken, yeni ve eski kaygıları harmanlayarak onların gereğini yapıyorlardı. Alman toprağındaki Amerikan yatırımcısı yerli işçinin hâlâ düşük ücretinden yararlanacak, Berlin'in ödenceleri (tazminatları) kısılırken ekonomisi güçlenecek ve özellikle stratejik alanlara yapılan yatırımlar ortaya doğudaki komünizmi ezecek bir güç yaratacaktı. Ödencelerden dolaylı pay bekleyen ve Amerika'ya borçlarını bu yoldan ödemeyi uman Britanya ve Fransa gibi ülkelerde de sınıf düşmanları olan Sovyet yönetimine karşı birleşme ağır basıyordu.

Versailles Barış Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden (10 Ocak 1920) Alman ödencesinin en son ertelenmesine (8 Temmuz 1932) değin geçen on iki yıl süresince, Amerikan tekelleri bu ödencelerle bir yanda eski Bağlaşıkların ABD'ne savaş borçları ve öte yanda krediler ve yatırımlar yoluyla Alman militarizminin canlandırılması arasında bağlar kurmasını bildiler. Kâr etmeğe ve sosyalizm düşmanlığına dayalı olarak iyi düşünülmüş bu tasarının kilometre taşları gene Amerikalıların öncülük ettikleri Dawes (1924)[2] ve Young (1930)[3] Plânlarıdır. Amerikalıların resmî ve özel düzeydeki bu öneri, girişim, baskı ve yatırımlarıdır ki, yenik Almanya'nın ekonomisi üstündeki ödence kamburunu azaltmış, ertelemiş ve

sonunda kaldırmış, faşizmin iktidara gelişiyle militarizmin kapılarını sonuna dek açmış ve İkinci Dünya Savaşının altyapısını hazırlamıştır. Reichs Bankasının yöneticisi ve sonra Nazi buyurganlığının Maliye Bakanı (1934-39) Hjalmar Schacht Almanya'nın yeniden silâhlanmasmın yabancı parasıyla gerçekleştiğini söylemiş, 1945 sonrasında Nürnberg Mahkemesinde kimi Alman para babaları (haklı olarak) suçlanırken, aynı suçlamaların Amerikan sermayesine de yöneltilmesi gerektiğini eklemiştir. ABD Nazi yanlısı Alman kartellerini 1945'den sonra da diriltme çabalarının öncüğünü yapmıştır.

Savaş borçları hukuk açısından Alman ödenceleriyle bağlantılı değildi. ABD yönetimi de böyle bir bağın varlığını öne sürmüyordu. Ama gerçekte, bağlantılıydı. Washington'a savaş borcu olan Britanya ve Fransa ABD'nin izinden giderek bu bağı uygulamada kurmuş, Alman militarizminin canlanması olan ortak noktada birleşmişlerdi. 1920'de 350 milyar frank gözüken Alman ödencesi[4] Paris toplantısında (Ocak 1921) 236 milyar marka, Londra'da (Nisan-Mayıs 1921) 132 milyara, ardından 126.6 milyara düşürülmüştü. Alman ödencesini La Haye Toplantısında (Ağustos 1928-Ocak 1930) karara bağlatan Amerikalı Owen D. Young bunu 113.9 milyar marka indirmişti. Böylece, ödenceler Almanya'nın ulusal gelirinin yüzde 3 ya da 4'ünü aşmıyordu.[5]

1929 ekonomik bunalımı tüm sermayeci dünyayı, onun içinde Almanya'yı da sarstı. ABD Almanya'nın ödencelerini bir yıllığına erteleme düşüncesini Avrupalı dostlarına onaylattı. O zamanki Amerikan Başkanı Herbert C. Hoover'ın (1929-33) adından üretilen "Hoover Moratoryumu"na göre, Alman ödemeleri bir yıl (1 Temmuz 1931-30 Haziran 1932) ertelendi. ABD bunu eski savaş bağlaşıklarının kendine olan borçlarına bağladığı için, Avrupa'nın desteğini de alabildi.[6] Ertelemenin bir amacı zor bir dönemin atlatılmasına yardımcı olmaksa, ötekisi Alman ödencelerinin tümden kaldırılması için gerekli havayı yaratmaktı.

ABD, erteleme süresinin hemen ardından, Almanya'ya yeni

krediler açtı. Bir yıllık erteleme Almanya'nın sorunlarını hafifletirdi, ama çözemezdi. Nitekim, Başkan Hoover'ın kendi ülkesinde aldığı önlemler Amerikan ekonomisini de düzlüğe çıkaramamıştı. Bu aşamadaki önemli bir nokta dışardan gelen desteğin gerçekte Alman tekelci sermayesini güçlendirmesiydi. Örneğin, bu ülke içinde doğrudan destek görenler Krupp, Thyssen ve Interessen-Gemeinschaft (I.G.) Farbenindustrie gibi savaş ekonomisinin belkemiği olacak büyük sermaye kuruluşlarıydı. Bu sermaye odakları gitgide zenginleşirken, borçlar ve savaş hazırlıkları için harcamalar da Alman emekçisinin omuzlarına biniyordu. Bu arada, Lozan Toplantısı (15 Haziran-9 Temmuz 1932) Alman ödencelerini neredeyse yok etti. Almanya on beş yıl içinde yalnız üç milyar mark ödeyecekti.

Amerika'nın 1920'lerden bu yana sağladığı desteğin yolları endüstrisi sermayesi aktarmak, kredi açmak ve ileri teknoloji sunmaktı. Sonuçta, Almanya'da da güçlü tekelci kuruluşlar oluşacak, onlarla da Sovyetler'e karşı çıkacak bir askerî güç yaratılmış olacaktı. 1930'a gelinceye değin, ülkeye giren uzun ve kısa erimli yatırım Almanya'nın ödemesi beklenen paranın üç katma yakındı. ABD hem kendi kredi açtı, hem de Britanya, Hollânda ve İsviçre gibi ülkelerle birleşerek borç verdi. Bu desteğin önemli bölümü savaş endüstrisinde etkili olacak kollara uzanıyordu. Kredilerin gerçek toplamı ancak tahmin edilebilir. ABD yönetiminin resmî sayıları özel borçları içermiyor. Ayrıca, Saar bölgesi için açılan krediler de devlet sayılamalarından (istatistiklerinden) ayrıdır.[7] Sonuçta, Almanya'nın endüstri üretimi de, dış satımı da Dawes Plânı yıllarında (1924-29) savaş öncesi döneminkine (1913) ulaştı.

Dawes girişiminin yerine geçen Young uygulaması (31 Ağustos 1928-30 Haziran 1931) Almanya'yı Amerikan sermayesine daha da açtı. Bu dönemin araçlarından biri Amerikan bankacılarının önerdiği ve La Haye Toplantısının (1931) kararıyla oluşturulan Uluslararası Çözümler Bankasıydı (*Bank for International Settlements*, BIS). Ödencelerle borçları uyumlaştırma amacı öne

çıkartılmışsa da, gerçek ereği Alman savaş endüstrisine sermayeci dünyanın en güçlü bankalarıyla arka çıkmaktı. Bu bankanın kuruluş belgelerini Amerikan bankacıları hazırlamış,[8] yönetim kuruluna da onların temsilcileri girip oturmuşlardı.[9] Banka yönetim kurulunun Alman üyesi Reich Bankasının yöneticisi ve sonra Hitler'in Maliye Bakanı Schacht'tı. Young Plânı sona erdiğinde, Almanya'ya girmiş olan (çoğu Amerikan) yabancı sermayesi 30-33 milyar mark dolaylarındaydı.

Morgan ve Rockefeller kuruluşlarının topluca ve ona bağlı birimlerin başını çektikleri kredi ve yatırım siyaseti Krupp ve Thyssen gibi savaş endüstrisinin belkemiğini oluşturanlarca çelik, kimya, makine ve elektrik gibi savaşta işe yarayacak alanlara akıyordu. Birimler ayrı ayrı verdikleri desteklerle belirli kolların yardımına koştular. Örneğin, Dillon ve Reed kuruluşu çeliğe ve kömüre, Chase Ulusal Bankası kimya endüstrisine, Garanti ortaklığı ulaştırmaya ve Harriman ile Amerika-Anakarasal kuruluşu elektrik mühendisliğine eğildiler. Bu yardımlar Almanya'nın gün gelip savaş açmasını kolaylaştırdı.

Almanya'da bulunmayan stratejik ham maddeler eksiğini de ABD karşıladı. Örneğin, bireşimli (sentetik) yakıt, yapma lâstik ve lif gibi ürünleri o sağladı. Alman ağır endüstrisini yenileyen de oydu. Günün ileri teknolojisini ulaştırarak Almanya'yı öteki Avrupa ülkelerinin önüne geçirdi. Almanya savaş için de önemli olacak yeni liman, kanal ve baraj yapabilmekte ve çağa uygun çelik ve kimya yapıları dikebilmekteydi. Bütün bunlar Hitler iktidarına ramak kaldığında oluyordu. Örneğin, Hitler 1931'de yaptığı bir konuşmada yönetimi yakında ele geçirince elindeki tüm olanakları silâhlanmaya harcayacağını ve ardından savaşa yöneleceğini söylemiş, karşı çıkanı idam edeceğini eklemişti. İki yıl içinde iktidara oturduktan ve Versailles Antlaşmasıyla bağlı olmadığını açıkladıktan sonra da, Amerikan desteği sürdü. İnsanlık için büyük bir sorun oluşturacak olan Nazi iktidarı Amerikan sermayesini duraksatmadı.

İkinci Dünya Savaşı yaklaşırken bile, Amerikan yatırımları milyarlar hanesindeydi. Nazi ordusunun silâhlarını da Almanya'da temsilcilikler açmış olan kimi Amerikan ortaklıkları yapıyordu. Opel (otomobil), Lorenz-Mix-Genest (elektrik), Hugo Stinnes (kömür), I.G. Farbenindustrie (kimya) ve Deutsche-Amerikanische Petroleum kuruluşlarında Amerikan sermayecileri ve yöneticileri vardı. Ya Amerikan sahipliği ya da Amerikan denetimi söz konusuydu. Bir bölümünün adında Almanca sözcükler yer almış olsa bile. Örneğin, Berlin Karlsruher Endüstrisi ABD denetiminde bir silâh fabrikasıydı. Ünlü Amerikan lâstik ortaklığı Goodrich Almanya'da 12.000 işçi çalıştırıyordu. Petrol, makine, radyo ve benzeri ürünlerde uzmanlaşmış olan New Jersey, Chicago ve Detroit kuruluşları Almanya'da kurdukları fabrikaları Hitler'e bir çeşit armağan gibi sundular. Ford tank, Morgan uçak ve başka ulaşım araçları yaptı; Standard Oil benzin verdi. Son sözü edilenin Hamburg'da kurduğu petrol arıtma işletmesi o tarihlerde dünyada en büyük olanıydı. Gene o, Alman toprağında petrol aradı, kömürden Almanlar için petrol üretti. Bunun denetimi Wall Street'in parasal yardımıyla kurulan Alman Braunkohle-Benzin A.G. kartelinin elindeydi. General Electric Alman Krupp'la birlikte çalıştı, ayrıca gene Alman AEG'nin üçte-birini aldı. Amerikan Bausch ve Lomb ile Alman Carl Zeiss birlikte çalışınca, denizaltılara periskoplar, askerî dürbünler ve hedefleri yakınlaştıran tüfekler yapıldı. Söz konusu Amerikan ortaklığı askerî sırları bile Zeiss'a aktarmaktan çekinmedi. Patlayıcılarda uzmanlaşan Du Pont ve American Aliminium Alman I.G. Farbenindustrie'nin kimya girişimleriyle el ele verdiler. Pratt ve Whitney bir Alman havacılık ortaklığıyla anlaşıp ona hava soğumalı uçak motorları yaptı. En büyük Amerikan uçak kuruluşu olan Douglas buluş belgesi (patent) haklarını Almanlara sattı. İçinde (Morgan ailesinden) General Motors'ın ağır bastığı Bendix Havacılık özdevimli (otomatik) pilot çizimlerini Siemens-Halske A.G.'ye ve diesel motorları çalıştırıcılarının tüm teknik ayrıntılarını da Robert

Bausch'a verdi. Savaşa bir yıl kala (ABD kökenli) Uluslararası Telefon ve Telgraf Ortaklığı (ITT) Focke-Wulf'un yüzde 28'ini alınca, bombardıman uçakları yapmağa koyuldu. Şansölye Hitler ITT yönetim kurulu başkanını kendi kabul edip konuşmuş, bu görüşmeden sonra Almanya'daki bu Amerikan kuruluşuna ait üç ortaklığın başına bir Alman (Nazi Gerhard A. Westrick) getirilmişti. O da yardımcılarını SS ileri gelenlerinden seçti. Nazizm iktidara geldikten sonra, bir-iki yıl içinde, Berlin'in elinde Amerika'da üretilmiş olan en üstün nitelikli uçak motorlarının yüzlercesi toplanmıştı.

Amerikan bankacılığının temsilcileri Winthrop Aldrich ve Henry Mann Almanya'ya özel olarak uzanarak bu ülkenin daha da silâhlanabilmesi için neler yapabileceklerini görüşüp döndüler. Yapılanların tümünün savaş için büyük önemi vardı. Yığınsal lâstik ve petrol üretimi için Amerika'nın yaratıp geliştirdiği uygulama bilimi bu yollardan Almanlara aktarılmasaydı, bu Avrupa ülkesinin savaş amaçlı endüstri dallarını kendi başına büyütmesi herhalde ya söz konusu olmayacak ya da çok güç ve geç gerçekleşecekti. Amerikan tekelleri faşist Almanya'ya stratejik önemi olan aliminyum, manganez, nikel, berilyum ve benzeri maddeler de verdiler ve onların üretilmelerine yardımcı oldular. Almanya Nazi iktidarının ikinci yılında, bu Amerikan desteği sayesinde, hafif madenlerle demir olmayanların üretiminde Britanya'nın yaptıklarını altı ve Fransa'nınkileri dört kat aştı. Savaş yılı yaklaştıkça, patlayıcılar konusunda en yeni teknoloji gene Amerikan tekellerince sağlandı.

Amerikan parasının bir bölümü, bankerler Lazard ve Lehman örneklerinde görüldüğü gibi, Yahudilere, hattâ Siyonist Yahudilere aitti. Kimi Amerikan Yahudi örgütlerinin Almanya'ya direnişlerini baltalayanlar da bunlar oldu. Öteki ülkelerin Siyonist ileri gelenlerinden de, yalnızca kendi dar çıkarları için, Hitler yönetimine olabildiğince yardım edenler çıktı. Örneğin, Amsterdam'da Mendelson ortaklığı 10 milyon dolarla başladı, Rotterdam bankası 15 milyonla sürdürdü ve Hitler iktidara oturduktan sonra Avrupalı

Yahudilerin parasal katkısı ek 126 milyon doları buldu.

Bu işbirliği savaş başlayınca, giderek ABD (üstelik Sovyetler'in de bağlaşığı olarak) çatışmalara girmek zorunda kalınca da sürdü gitti. Zaten, birçok antlaşmada bu işbirliğinin savaş patladıktan sonra durmayacağı yazıyordu. O denli ki, Amerikan askeri cephede Almanya'ya ve onun yanındakilere karşı savaşır ve bu uğurda ölürken, büyük sermaye sahibi Amerikalılar Nazi Almanya'sına silâh yetiştiriyor ve kazançlarını istifliyorlardı. Hermann Goering fabrikaları diye bilinen şey de Chicago kökenli Brassert'in Morgan'la işbirliği sonucu oluşmuştu. Bu çelişki Amerikan Kongresinde zaman zaman dile geldi. Ancak, konuyu pek az temsilci ağza alabiliyordu. Amerikan sermayesinin saldırgan Almanya ile olan yakın ilişkilerinin incelenmesi için Senato'da oluşturulmuş bulunan Kilgore alt-kurulu da olanları durdurma yönünden bir şey yapamadı. Örneğin, hiçbir sermaye sahibinden ya da ortaklıktan hesap sorulamadı. Hiçbir Amerikalı bu yüzden ne yargılandı, ne de ceza yedi. Ne savaştan önce, ne savaş yıllarında, ne de sonra. Öte yandan, bu Senato alt-kurulunun yazanakları ABD tekelleriyle Alman faşizminin zaman zaman gizli ama çok yakın ilişkisine eğilme yönünden değerli belgelerden sayılır. Amerikalı yazar J.S. Martin kitabına koyduğu alaycı başlıkla bunların ne derece 'şerefli' olduklarını sorgulamak istiyordu. Alman tekelleri kendi başlarına kalmış olsalardı, kısa süre içinde bu denli palazlanamazlardı. Ruhr çevresi 1933'de bir savaş ekseni olmuş, I.G. Farbenindustrie 380 ortaklığı kendi denetimi altına sokmuştu.

Amerikan para babaları da bu yatırım, kredi ve üremlerden (faizlerden) büyük kazançlar sağladılar. Avrupa'nın göbeğinde ve 60 milyonu aşkın nüfuslu bir Almanya ABD için kuşkusuz çekici bir kâr fırsatıydı. Her iki ülkede büyük sermaye kazanırken, gene her ikisinde emekçi sınıflar horlanmakta ve ezilmekteydiler. Amerikan tekelleri İkinci Dünya Savaşına kendilerini daha da zenginleştirmek için bulunmaz bir fırsat olarak baktılar. Örneğin, General Motors 1914-18 Savaşında 35 milyon dolarlık savaş malzemesi

üretmişti; 1939-45 yıllarını kapsayan ikincisinde bu kazanç 12 milyar dolara yükseldi. Motor yapan makineler hemen savaş araçları üretmeğe başladı. Üretim hızının görülmemiş oranda artışı tekellere de dev boyutlu kârlar getirdi. Amerikan Hükûmeti kendi tekellerine ham madde kaynakları ve pazar güvenceleri veriyordu.

ABD yönetimi tekel nitelikli güçlü ortaklıklarını hem Lâtin Amerikan ülkelerine daha fazla soktu, hem de Britanya ve Fransa gibi dostlarının zayıf düşmelerinden yararlanarak onların etki alanlarına da el attı. 1942 başındaki Amerikan Cumhuriyetleri Dışişleri Bakanları Toplantısı sonunda Batı yarı-küresindeki kapıları sonuna dek açtı. Japon, Alman ve İtalyan etkilerini süpürüp attıktan başka, Britanya ve Fransız varlığını da en alt düzeye indirdi. Dış Satım ve Alım Bankası (*Export-Import Bank*) bu amaçla kuruldu. Bu bankanın açtığı krediler söz konusu ülkeleri Amerikan tekellerinin avuçlarına düşürüyorlardı. Örneğin, Meksika'da 30 milyon dolarlık Amerikan kredisiyle yapılan yol stratejik ve askerî bir ulaşım aracıydı. Ayrıca, bu güney komşu eski Cárdenas yönetiminin petrolü millîleştirme adımından geri dönmeyi de kabul etmişti. Brezilya'da 45 milyon dolara çıkan Volta Redonda çelik kuruluşu Amerikan denetimi altındaydı. Ekvator, Peru ve Şili gibi ülkelere verilen borçlar kurşun ve bakır karşılığındaydı. Venezüela gibi ülkelerde petrolü kendilerinin arıtmasına önce Amerikan tekelleri karşı çıkıyordu.

Öte yandan, savaş yıllarında Amerikan tekelleri Sovyetler'e satışı eksiltti, geciktirdi, erteledi ya da durdurdu. Örneğin, aliminyum ve molibdenum satışı bütünüyle durdu. Uçak, yedek parça ve hava gücüne yardımcı olacak herhangi bir malzeme satma yasaklandı. Yüksek nitelikte petrol elde edilmesine yarayacak bilgilerin aktarılmasına da ambargo kondu. Sovyetler'den alımlar da sona erdi. Hitler'in 22 Haziran 1941'de Sovyetler'e saldırısına değin süren bu soğuk davranış Doğu cephesinin açılmasının arifesinde herhalde oldukça düşmanca bir tavırdı. 1943-44 yıllarında Sovyetler'e Amerikan silâh yardımı yoğunluk kazanmışsa da, bu tarihler

arasında ABD'nin kendi de Mihver'e karşı savaşa sürüklenmek zorunda kalmıştı. Ancak, Sovyetler'in kullandıkları savaş araçlarının büyük çoğunluğu kendi fabrikalarında yapılmış, beli bükülen işgâlci Nazi ordularının geri çekilişi başlamıştı bile. Amerika ise, Britanya ve Fransa gibi ülkelere askerî yardıma çok önceden başlamıştı. Öyle ki, 1940 sonuna değin yalnız Britanya'ya yollanan savaş malzemesinin değeri 762 milyon dolara ulaşmıştı. Bu türlü yardım savaş boyunca tam kırk iki ülkeye yapıldı. Bunların içinde aynı silâhları Japonlara karşı değil, Mao önderliğindeki Çinli komünistlere karşı kullanan Kuomintang gibi iktidarlar da vardı. Sovyetler'e aynı tarihlerde, Britanya'nınkine benzer biçimde ve yoğunlukta destek söz konusu olmadı.[10]

Savaş bittikten sonra, tekeller daha da devleşmiş biçime büründüler. Gene savaşın bitimiyle kamunun sahibi olduğu işletmeler değerlerinin çok altında özel girişimcilere sunuldu. Oysa, onlar az kazananların vergileriyle oluşturulmuşlardı.

1- Sıradan yurttaşın tümden ve okumuşların da büyük ölçüde bilmemelerine karşın, bu gerçeğin kanıtları ve izleri şu Batı yayınlarında bulunabilir: James S. Allen, **World Monopoly and Peace**, New York, International Publishers, 1946; L. Antenburger ve F. Pflimlin, **La Nouvelle structure économique du Reich**, Paris, Paul Hartmann, 1938; W.E. Dodd, Jr. ve Martha Dodd, eds., **Ambassador Dodd's Diary: 1933-1938**, New York, Harcourt, Bruce and Co., 1941; Robert W. Dunn, **American Foreign Investments**, New York, B.W. Huebsch ve The Viking Press, 1926; Hans W. Gatzke, **Germany and the United States: A Special Relationship?** Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1980; R.R. Kuczynski, **American Loans to Germany**, New York, Macmillan, 1927: R.R. Kuczynski, **Banker's Profits from German Loans**. Washington, D.C., The Brookings Institution, 1932; J.S. Martin, **All Honorable Men**, Boston, Little, Brown and Co., 1950; Hershel D. Meyer, **Must We Perish? The Logic of 20th Century Barbarism**, New York, New Century Publishers, 1940; H.G. Moulton, **The Reparation Plan**, New York, McGraw-Hill, 1924; Alfred P. Sloan, Jr., **My Years with General Motors**. New York, Doubleday and Co.,

1964; Hjalmar Schacht, **The End of Reparations**, New York, Jonathan Cape ve Harrison Smith, 1931; Antony C. Sutton, **Wall Street and the Rise of Hitler**, Sudbury (UK), Bloomfield Books, 1976; J. Tannenbaum, **American Investments and Business Interests in Germany**, New York, Joint Boycott Council, 1940; Dorothy Woodman, ed., **Hitler Rearms: An Exposure of Germany's War Plans**, London, The Bodley Head, 1934. İkinci Dünya Savaşı sonrası ödenceleriyle ilgili olmakla birlikte, konumuza değinen baştaki ilk sayfalar için bir Sovyet kaynağı: L.M. Faingar, **Vopros o Reparatsiyakh Posli Vtoroi Mirovoi Voyni**, Moskva, Pravda, 1946.

2- B.C. Dawes, **The Dawes Plan in the Making**, Indianapolis, The Bobbs Merrill Co., 1925.

3- **Accords conclus à la Haye en août 1929 et janvier 1930**, Paris, Imprimèrie nationale, 1930.

4- Richard Castillon, **Les Réparations allemandes**. Paris, Les Presses universitaries de France, 1953.

5- İngiliz ve Fransız sermayeci sınıflarıyla Amerika'nın tutumu arasında farklar varsa da, Almanya'yı zamanı gelince Sovyet düşmanlarının üstüne sürme temelinde anlaşıyorlardı. Fransa Dawes ve Young Plânlarına yer yer karşı çıkmışsa da, amacı daha çok kendi ödence payını arttırmaktı.

6- Fransa bu ertelemeye önceki antlaşmalara güveni sarsacağı gerekçesiyle karşı çıkmışsa da, sonunda kabullendi.

7- Versailles Antlaşmasına göre, Saar 1935 yılına değin (Almanya'nın değil) Milletler Cemiyeti'nin denetimi altındaydı.

8- W.R. Burgess, S. Morgan, J.F. Reynolds, W.W. Stewart ve O. D. Young.

9- J.P. Morgan ve Şti., New York ile Chicago Birinci Ulusal Bankaları.

10- 1945-sonrası Soğuk Savaş'ın köklerinin bu yıllarda yattığına ilişkin bir Amerikan araştırması: George C. Herring, Jr., **Aid to Russia, 1941-1946: Strategy, Diplomacy, the Origins of the Cold War**, New York, Columbia University Press, 1973.

IV. Japon Militarizmi

Sermayeci düzene dayalı Japonya'nın tarihsel gelişiminin bir önemli gerçeği yabancılar bu ülkeyi bir yarı-sömürge durumuna indirgemeye çalışırken, Japonya'nın kendi ekonomisini çoğu kez işgâller sonucu ayakta tuttuğudur. Böylece, Japonya bir yandan sömürgeciliğin hedefi, öte yandan da kendinin sömürgeci oluşu nedeniyle yabancı ve yerli yazarlarca birbiriyle çatışan biçimde değerlendirilmiştir.[1]

Bin-ikiyüz yıl kadar süren Japon feodalizminin son aşaması Tokugawa döneminin "askerî-derebeylik buyurganlığı" diye tanımlanabilir. On-yedinci ve On-dokuzuncu Yüzyılları kapsayan bu dönem Japonya'nın dış dünyadan kopuk, ama kendi içindeki çelişkilerin büyüdüğü sermayeci öğelerin ortaya çıkıp ulusal bir pazarın oluştuğu aşamadır.

Japon tarihi, ilk başlardan sermayeci düzenin kuruluşuna değin, üç ana adanın çevresinde oluşmuştur: Honşu, Kyuşu ve Şikoku.

Ulusal merkezlerin kurulduğu, bir çeşit "metropolis" diye kabul edilen topraklar, işte, bu üç adadır. Hokkaido bile çok daha sonra Japonya'nın parçası olmuş, ancak 1870'lerde gelişmeye başlamıştır. Derebeylik döneminde adı Varu Şima, yani "Ayrı Ada" idi. Çevrede Avaji, Tsuşima, İki, Oki ve Sado başta olmak üzere, 4.000 ada daha vardı. Japonya'nın, bundan ötürü, eski adı Oyaşima-kini, ya da "Büyük Adalar Toprağı" idi. Bu nedenle, Asya anakarasında Japon Denizi, Sarı Deniz ve Doğu Çin Denizi ile ayrılmaktaydı. Asya'ya en yakın noktası 220 kilometre uzaklıkta Kore Yarımadasıydı.

Japonya'nın Açılması

Avrupa ve Amerika'ya da uzak olduğundan, On-altıncı Yüzyılın ortalarına kadar yabancılar tarafından hemen hemen hiç bilinmiyordu. Yükselen sermayeci düzenin yarattığı yeni tarihsel koşullar altında, sömürgeci yayılma Doğu'yu da içine alınca Japonya'nın coğrafya özellikleri onu da koruyamadı ve 1854'de açılmak zorunda kalan bu ülke, kendi iç gelişmesinin bir sonucu olarak yanıbaşındaki Çin'e sarkmaya başladı. Japonya, çok kısa bir sürede, bir sömürge imparatorluğuna sahip oldu. 1868'de 227.000 kilometrekare toprağa ve 38 milyon nüfusa sahip olan Japonya Birinci Dünya Savaşı patladığında toprağını da, nüfusunu da iki katına çıkarmıştı. On-dokuzuncu Yüzyılın sonunda temelde tarımsal bir ülke olan Japonya 1914'e gelindiğinde aynı zamanda bir endüstri ülkesiydi. Endüstri üretiminde aynı düzeydeki başka devletlerin gerisinde olmakla birlikte, büyüme hızında onları geçiyordu. 1900-1913 yıllarında yıllık endüstri üretim artışı Amerika'da %7, Almanya'da %4 ve Britanya'da %2 iken, Japonya'da %12 idi.

Yirminci Yüzyıla girilirken siyasal iktidarı eline henüz tam olarak geçirmemiş olan Japon burjuvazisi yaşamın çeşitli alanlarında etkisini arttırıyordu. Sermaye birikmeye ve merkezîleşmeye başlamıştı. Özellikle, 1894-1895 Japon-Çin Savaşından sonra en-

düstri ve ticaret ortaklıkları çok hızlı bir gelişme gösterdiler. Japonya'daki egemen çevreler bu gelişmeye koşut olarak şiddetli bir şovenist yaymacaya başvurdular. En başta komşu ülkeler yayılmanın ilk hedeflerini oluşturuyorlardı. Sermaye sahipleri Dış İşleri, Savunma ve Deniz Bakanlıkları gibi yayılmanın plânlamasını yapan devlet daireleriyle işbirliği içindeydiler. Yatırımlar ve ihaleler onlarla anlaşmalı olarak ve genel bir tasarım çerçevesinde yer alıyordu. Yayınların konusu da Uzak Doğu ve Okyanusya ile ilgiliydi. Çin'e çeşitli nedenlerle geziler düzenleniyor, bu ülkenin ayrıntılı haritaları tamamlanıyordu.

Japon yayılmacı çevreleri Alman militarizmi ve jeopolitiğini de yakından izlemekteydiler. Friedrich Ratzel (1844-1904) ve Karl Haushofef (1846-1946) Japonya'da oldukça geniş okunmaya başlandı. İkincisi 1908-1910 yıllarında Tokya'da kalmış, genişleme yanlısı Japon çevrelerine jeopolitik görüşler kazandırmıştı. Haushofer'in Japon emperyalizmi üstüne jeopolitik açıdan etkisini E. Trautz adlı bir Alman yazarı daha sonra inceledi.

Ama bu dönemde Japon sermayeciliğinin yayılma eğilimlerini destekleyen asıl "yerli" düşünür Inoue Tetsujiro (1855-1944) adlı bir Japon'du. Önce Şintoizm, Buda ve Konfüçyüs gibi Doğu düşüncesinin inceleyen Tetsujiro 1880'lerde Almanya'ya gitmiş ve dönüşünde Japon militarizminin saldırgan siyasetini destekleyen yayınlar yapmıştı. Ogawa Takuji (1870-1941) ve Uçida Ginzo (1872-1919) adlı Japon yazarları da yayılmacılığın önde gelen propagandacılarıydı.

Ekonomik Bunalım

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Japonya'nın biriktirdiği altın Amerika'dan sonra ikinci gelmekteydi. Japon burjuvazisi Çin'i soyarak zenginleşmişti. Bu çevre 1914-1918 yıllarını Japon ekonomisinin "Altın Çağı" olarak niteliyordu. Ancak, 1929 dünya ekonomik bunalımı Japonya'yı da kötü etkiledi. Japon emperyalist siste-

mi bunalımdan kurtulmak için savaş yollarını aramaya koyuldu. Ekonomik gelişme hızında Batılıları geçmiş olan Japonya'nın 18 Eylül 1931'de Çin'in kuzey-doğu eyaleti olan Mançurya'yı işgâl etmesiyle Doğu Asya'nın yeni baştan bölüşümü başlamıştı. Resmî bir savaş ilânı olmaksızın başlayan bu işgâl eski Japon Başbakanı Baron Gilçi Tanaka'nın (1864-1929) 1927'de programını yaptığı yayılmanın ilk adımıydı.[2] Tanaka bu ünlü vasiyetinde dünyayı ele geçirmek için önce Çin'i almak gerektiğini, Çin'i almak için Mançurya ve Moğolistan'dan başlamanın ön-koşul olduğunu, Çin'in kaynaklarına sahip olunca Hind, Güney-Doğu Asya, Orta Asya, Anadolu ve nihayet Avrupa kapılarının açılacağını belirtiyordu. Tanaka'nın programı Sovyetler Birliği'ne karşı savaşın dayanaklarını da içermekteydi. Hem bu ülkenin zenginlikleri onların eline geçecek, hem de Bolşevik iktidar yıkılacaktı.

Mart 1932'de Mançurya'da egemen olan Japonlar orada "bağımsız" diye ilân ettikleri Mançukuo adlı kukla bir yönetim kurdular ve Mart 1933'de (gene Çin'e bağlı) Rehe eyaletini işgâl ederek onu da Mançukuo'ya kattılar. Aralık 1935'de de kuzeyde Hebei ve Çahar eyaletlerini işgâl ettiler.

1930'ların ilk yıllarındaki tüm bu saldırgan siyaseti ülkenin ulusal bir bunalım tehdidi altında olduğu propagandasıyla mazur göstermeye çabalıyorlardı. Ekonomik bir bunalımın olduğu, gerçi, doğruydu. Ancak, ülkenin tehlikeler çemberi içinde olduğu ve ulusun ruhsal yönden bir yeniden-doğuşa gereksinim duyduğu vurgulanmaktaydı. Hattâ, bunun için dernekler kurulmuştu. Ne var ki, hepsi militarist bir ülkücülüğün avukatlığını yapmaktaydılar. Zaten, tüm basın da çok geçmeden "Haber Alma Ofisi" denen bir kuruluşun denetimi altına sokuldu. Bütün bilimsel araştırmalar da aynı hedefin buyruğuna girmişti. Mançurya'da başlayıp sürüp giden bir dizi "küçük savaşlar" Temmuz 1937'de Çin halkına karşı büyük bir savaşa dönüşünce, Japon emperyalizmi ülkeyi baştanbaşa "askerleştirmeyi" başarmıştı.

Japon Parlâmentosu 1938'in ortasında kabul ettiği bir yasayla

toplumun her alanında bir çeşit seferberlik ilân etmiş oldu. Avrupa'daki faşist ülkeler örnek alınarak her şey yeniden "düzenleniyordu". Devletin kurduğu "Ruhsal Kültür Enstitüsü" gençliği "doğru yol"da tutmayı amaçlıyordu. Eğitim Bakanlığına getirilen General Araki ile Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Rektörlüğüne atanan Amiral Hiraga köklü bir "üniversite reformu" uyguladılar. Liberalizmin tüm kalıntıları ortadan kaldırılacaktı. Buna uymayan Japon öğretim üyeleri polise celbedildiler, polisler de "profesör" oldu. Ders kitapları değişti. "Yaklaşan büyük savaş" Doğu ile Batı ideolojileri arasında olacaktı. Bu çevrelere göre, çıkarcı Batı zaten yıkılmaktaydı; Doğu'daki düşünceler ise, "ruhsal ilkeler"den kaynaklanıyordu. Hiç değilse, militarist ideolojinin savunuculuğunu yapmış olan ve artık yaşlanmakta bulunan Tetsujiro **Japon Ruhunun Özü** ve **Asya Kültürü ve Çin'in Geleceği** adlı kitaplarında böyle diyordu. Bu yazara göre, Çin Amerikan ve Avrupa baskısı altında bağımsız olamazdı. Hint, Çin ve Kore kültürlerini de hazmetmiş olan Japonya ise, işgâl ettiği topraklara Doğu uygarlığını götürecekti. Başka bir yazara, Kita İkki'ye göre, Japonya Batı'nın etkilerini üstünden tüm atmalı, imparatorun çevresinde eski ideallerine dönmeliydi. "Büyük Japonya"nın bu yeni ulusal eğilimini *Dai-Nippon kokusuikai* gibi yeni dernekler yansıtıyordu. Bilimsel, hattâ mantıklı tek bir düşüncenin bile zor bulunduğu bir propaganda malzemesini benimsemeyen üniversite öğrencilerinin sınavlarda başarılı olmaları da düşünülemezdi. Bu koşullarda, demokrasinin yeri yoktu. Hükûmetin parasal yönden desteklediği "Tahta Yardım Birliği" tüm siyasî partilere ve parlâmenter sisteme karşıydı. Ortaya derebeylik kalıntılarının da yan destek olduğu faşist bir baskı sistemi çıkmıştı.

Bu ortamda Japonya'nın Nazi Almanya ile ilişkilerinin gittikçe sıkılaşması olağandı. Ülkeye daha önce girmiş olan Alman jeopolitik kuramları artık yeni bir savaşın resmî doktrini olmuşlardı. Misyonu da saldırgan, hattâ serüvenci eylemleri haklı göstermekti. Berlin'deki Jeopolitik Enstitüsünün başına getirilmiş olan Karl Ha-

ushofer **Japonya'nın Yeniden Doğuşu** adlı kitabında iki türlü emperyalizmin sözünü ediyordu: bir, saldırgan tip ve bir de, geri halklara "yeni bir uygarlık" getirecek olan "barışçı" genişleme. Berlin, Hemburg ve Leipzig'deki üç Alman-Japon enstitüsünün benzeri Tokyo, Osaka ve Kyoto'da da açılmıştı. Nazi Almanyası ile Japon militarizmi hızla bir ittifaka doğru yol alıyorlardı. Bu ittifak Komintern-Karşıtı Pakt biçiminde Kasım 1936'da oluştu. İtalya da bu ittifaka bir yıl sonra girdi.

1- Chitoshi Yanaga, **Japan Since Perry**, New York, 1949; Edwin O. Reischauer, **Japan: Past and Present**, New York, 1953; George E. Uyehara, **The Political Development of Japan: 1867-1909**, London, 1910; Konstantin Popov, **Yaponiya** (İng. **Japan**, Moscow, Progress, 1969), s. 9-26, 347-386.

2- Tanaka'nın bu programı C. Crow'un derlediği şu kitapta yer almaktadır: **Japan's Dream of World Empire: the Tanaka Memorial.** Ayrıca: Hans J. Morgenthau-Kenneth W. Thompson, der., **Principles and Problems of International Politics: Selected Readings**, New York, Knopf, 1950, s. 72-74.

V. İtalyan Faşizmi

Mussolini'ye *Duce* diyerek onun çevresinde toplanan *Fascio di Resistenza* 1922'de Roma'ya doğru yürüyerek iktidarı ele geçirmişti. Aslında, hele başlarda, iç siyaset açısından, İtalya'daki düzen Batı'daki öteki özel girişimci örgütlenme biçiminden pek farklı değildi. Üretimi de, dağıtımı da denetleyecek olan tekelci ortaklıklara resmen ancak 1929'da geçilebildi. Faşizmin iktidara gelmeden önce ayrıntılı bir programı da yoktu. Propagandadan umutlananlara bir şeyler vermek düşüncesiyle ortaya birtakım düşünceler atılmışlardı. Yoksa faşizm eski toplumsal sistemi değiştirmek istemiyordu. Büyük sermayenin daha plânlı olmak zorunda olan bir uygulama aracıydı.

Faşist iktidar dış siyasette de büyük bir yenilik getirmiyordu. Mussolini İtalya için yeni bir Akdeniz siyaseti yaratmamış, St. Jean de Maurienne'de ve Paris Barış Konferansında (1919) İtalyan çıkarlarının bekçisi kesilen Baron G. Sidney Sonnino'nun (1847-1922) izinden gidiyordu. İtalyan emperyalizmi hemen güneyinde

Afrika'nın Akdeniz kıyılarına müdahale için uzun tasarılar hazırlamış, nihayet sudan bir bahaneyle Osmanlı devletinin bir parçası olan Trablus'a asker çıkarmıştı. İtalyan emperyalizmi Mussolini döneminde bu varlığını korumak ve genişletmek, bu arada yeni sömürgeler edinmek siyaseti güttü.

İtalyan faşizmi piramidinin ta tepesinde oturan Mussolini'nin ilk adını, siyasal yaşamına bir anarşist olarak başlayan babası Alessandro Meksikalı ihtilâlci Benito Juarez'den esinlenerek koymuştu.[1] Küçükken ot yatakta yatmış, ortak çanaktan yemişti. Ama bir ilkokul öğretmenliği diploması almayı başardı. İki kez tutuklandığı İsviçre'deyken ilk yazdığı broşür "Tanrı'nın Yokluğu Üstüne" başlığını taşıyordu. Lausanne'da birkaç ay bir yaz okuluna da gitmiş, orada ünlü faşist düşünür Vilfredo Pareto'nun (1848-1923) öğrencisi de olmuştu. Sonra diktatör olduğunda gençlik yıllarının bu hocasını faşist İtalyan Senatosuna üye yaptı. Birinci Dünya Savaşı çıktığında **Avanti**'de yazı işleri müdürlüğünden ayrılmış, *Popolo d'Italia*'yı yönetiyordu. İtalyanların 1917'de ünlü Caporetto hezimetinden sonra faşist ozan Gabrielle D'Annunzio (1863-1938), Mussolini'ye yaklaşarak İtalyanların moralini düzeltmek için *Fascio*'ları kurmasını önerdi. Yıllarca önce, Machiavelli'nin **Prens**'inde "silâhlı peygamberlerin kazandığını, silâhsızların ise yok edildiklerini" okumuştu. Mussolini 26 Ekim 1922'de silâhlı faşistlerle başbakan Luigi Facta (1861-1930) ve hükûmetine son uyarıyı (ültimatomu) dayadı. Kral çoktan teslim olmuştu. Mussolini üç gün sonra Milano'dan Roma geldi. Çeşitli yerlerden hareket eden faşistler de başkente ulaştılar. *Duce* hemen hükûmeti kurdu.

İki yıl sonra Bologna Üniversitesi kendine fahrî doktorluk verirken yaptığı konuşmada Machiavelli'nin **Prens**'i üstüne özlü ve anlamlı bir konuşma yapmıştı. Bu yapıtı 1924 yılının "gerçekleri" yönünden değerlendiriyordu. Demokrasinin aldatıcı olduğunu söylüyor, rejimlerin halkın onayına dayanmadığını savunuyordu. *Dottrina Fascista* dediği ilkelere göre, başarı "zor kullanarak" elde edilirdi. Pasifizmi ve hoşgörüyü reddediyor, yığınları seçkin bir taba-

kanın yönetebileceğini söylüyordu. İktidarda olanlar kendilerini herkese karşı savunmak zorundaydılar. Onun için, faşist olmayan tüm partiler kapatılmalı, muhalif basın susturulmalıydı. Faşizm kuramda da, uygulamada da demokratik ideolojiye karşıydı. Faşizm çoğunluk yönetimine inanmıyordu. Daha eski kuşaklar, bir zamanlar, özgürlük adına savaşım vermiş olabilirlerdi. Ancak, şimdi istekleri şuydu: Yerleşmiş kararlılık, astlık-üstlük yapısı, sıkıdüzen. "Özgürlük tanrıçası" çoktan ölmüş, cesedi bile toprak olmuştu. İşçi kuruluşları olabilir, ama işbırakımları olamazdı. Onların karşısında işveren de örgütlenir; ikisinin arasındaki dengeyi de devlet sağlardı.

Faşist devletin temel özelliklerinden biri görevini eksik yapanı cezalandırmaktı. Gençlik faşist sıkıdüzen içinde yetişmeli, eğitim, kültür ve ahlâk bütünüyle faşizmin denetimi altına girmeliydi. Bu son iddia Mussolini'yi Katolik Kilisesi ile çatışmaya götürdü. Kilise Pius XI'in ağzından bu öğretinin "büyük bir sapıklık" olduğunu söyledi ve şunu ekledi: "Şiddete dayalı hiçbir şey uzun ömürlü olamaz." Oysa, Mussolini bu türlü muhtemel eleştirilere daha 1921'de şöyle bir "yanıt" vermişti: "Faşizm kilisenin kapılarına vuran tüm sapıklıklar içinde en güçlü olanıdır. Sallanıp duran moruk papazlara bir sözümüz var: Yıkılmaktan kurtulamayacak olan tapınakları çekin önümüzden, çünkü o muzaffer 'sapıklığımız' ergeç tüm dimağları ve kalpleri aydınlatacaktır." Faşistlere sorarsanız, "Mussolini har zaman haklıydı" (*Mussolini ha sempre ragione*). Hattâ, anayasal sistemin dışında ve üstündeydi. Serrati diye bir muhalifi hukuk ve yargıçlar serbest mi bırakıyor? Bu olaya karşı Mussolini'nin tepkisi şuydu: "Böylesine bir olay bir daha olduğunda, ulusal milislerimden bir grubu San Vittore'ye yollayıp serbest bırakılan tutukluyu kapıda beklemelerini söyleyeceğim. Adalet mekanizması onu salıversin, fakat ben öldürürüm. Herkesin bir görevi var."

Faşizmin Dış Siyaseti

Faşizmin dış tutumu emperyalistti. Sürekli barışın ne yararına

inanıyordu, ne de olanaklı oluşuna. Üstelik, yalnız savaşın insanın enerjisini en yüksek düzeyde tuttuğunu ileri sürmekteydi. Faşizme göre, tarihin çarkını kan döndürüyordu. İtalyan faşizmi milliyetçilikten de dem vurmasına karşın, temelde Roma devletine inanıyordu. Roma İmparatorluğu yeni baştan pekâla kurulabilir, içinde (Etyopyalılar dahil) birçok halklar yer alabilirdi. İtalya'daki faşist iktidar bu çerçeve içinde Balkanlar, Doğu Akdeniz ve Afrika ile ilgileniyordu. Böylesine bir tutum Türkiye'nin çıkarlarıyla da çatışıyor, hattâ egemenliğini bile zaman zaman tehdit ediyordu. O zamanki İtalyan dış siyasetinin Türkiye'de ne denli endişeyle izlendiğini bugünkü kuşaklar belki anımsamayacaktır; ancak, 1930'lu yılların Türk gazete biriktirileri üstünde bir göz gezdirmek bile yeterlidir. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı sonunda galip devletlerce bölüşüldüğünde İtalya'nın "payına" bir şey düşmemesi, daha açıkça, İzmir ya da Antalya çevresinde beklediklerini bulamamaları toprak peşindeki bu devleti tatmin etmemişti.[2] Türk Ulusal Kurtuluş Savaşının başarılı oluşu Misak-ı Millî sınırları içindeki yabancıları dışarı çıkarmıştı. Ama Musul anlaşmazlığı, yani Türkiye'nin kendi güney-doğusuyla yakından ilgilenirken İtalyanların Anadolu kıyılarına çıkarma yapacaklarına ilişkin söylentiler yayılıyordu. O denli ki, Ankara'daki İtalyan Büyükelçisi bunları şahsen yadsımak zorunda kaldı.[3]

Genç Türkiye İtalyan faşizminin toprak açlığı içinde olduğunu biliyordu. Üstelik Ege'de On-iki Ada o zaman İtalyanların elindeydi. Ayrıca, İtalya Türkiye'nin önem verdiği Balkan birliğini de sarsan müdahalelere hazırlanmaktaydı. Yugoslavya ve Yunanistan'dan korkan Arnavutluk'un yöneticileri bile İtalyan faşizmine kur yapmaktaydılar. Birinci Dünya Savaşının yenik devletlerinden Bulgaristan İtalya'da Versailles sistemini değiştirebilecek bir güç görüyordu.1934 Balkan Antantına karşı Arnavutluk ve Bulgaristan'ın tavrında İtalya'nın kışkırtmalarını görenler vardı.[4] Mussolini'nin Dışişleri Bakanı (ve damadı) Kont Galeazzo Ciano (1903-1944) Balkanlar'da "bütünüyle ölmemiş olan eski nefretleri

uyandırmada yarar" olduğuna inanıyordu.[5]

T.C. Hükûmeti *Duce*'yı ve dış siyasetini "maceracı" olarak nitelemekteydi. Ama olmadık serüven peşindekilerin neden olabilecekleri sorunların farkındaydı. İtalyan donanması güçleniyor, genç faşistler emperyalist düşüncelerle eğitiliyorlardı. Mussolini 19 Mart 1935'de bir Faşist Kongresinde yaptığı konuşmasında İtalya'nın "tarihî hedeflerinin Asya ve Afrika'da olduğunu", bunun "doğal bir genişleme" sayılması gerektiğini, hattâ, bunun bir "hak" ve "ödev" olduğunu söylemişti. Roma'daki Türk Büyükelçisi bu konuşmanın anlamını bizzat *Duce*'den sorduğunda, İtalyan diktatörü Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi sayılması gerektiğini, oysa kendinin Asya ülkelerini kastettiğini söyledi.[6] Bu yanıt topraklarının yalnızca yüzde-beşi Balkanlar'da olan Türkiye'yi tatmin etmedi. Dışişleri Bakanı İtalya'nın resmî açıklamalarını T.B.M. Meclisine sunduğu halde, Türk basını Mussolini'nin konuşmasına sert tepkiler göstermeyi sürdürdü. Daha önemlisi, Türk Silâhlı Kuvvetleri Ege'de ve Akdeniz kıyılarında askerî manevralara başladılar. Türkler için, Mussolini'nin Akdeniz'e ilişkin olarak *mare nostrum* (bizim deniz) kavramı boş bir söz değildi. Bir Türk devlet adamı, İtalyanların 1912'de ele geçirdikleri On-iki Ada'yı "Türkiye'nin kalbine doğrultulmuş dolu bir silâh" gibi tanımlamıştı.[7] Bu adaların bir kısmı Türk toprağına çok yakındı.[8] Rodos'a gereksiz biçimde fazla İtalyan kuvvetleri yerleştirilmiş, Leros güçlü bir deniz üssü durumuna sokulmuştu.[9] Ciano bu iki adanın kendilerini yıllarca savunabilecek kadar iyi berkitilmiş olduklarını açıklamıştı.

İtalya Doğu Afrika'da açık bir saldırganlığın da örneğini veriyordu. Eritrea ve İtalyan Somalisi denen sömürgelerine yığdığı kuvvetlerle Etyopya sınırında peşpeşe olaylar çıkarmaktaydı. 3 Ekim 1935 gecesi, İtalyan-Etyopya anlaşmazlığı Milletler Cemiyetinde görüşülürken, İtalyan taburları savaş ilânına bile gerek görmeden, Etyopya'ya üç koldan saldırdılar. Mussolini İtalyan ordusunun askerî ve teknik üstünlüğüne karşın umduğu seri başarıya ulaşamadığını görünce, uluslararası düzeyde yasaklanmış olan zehirli gaz ve dum-

dum kurşunlarına da baş vurmaktan çekinmedi. Kent ve köylerin üstüne uçaklardan bırakılan gaz ve mikroplar insanlarla birlikte hayvan ve bitkileri öldürdü ve zehirledi. 5 Mayıs 1936'da başkent Addis Ababa düştü. İşgâlcilere karşı gerilla savaşı ise, Mayıs 1941'de Etyopya kurtarılıncaya kadar sürdü. Ancak, bu sınırlı savaş daha büyük çatışmalara bir hazırlık gibiydi.

İtalya'nın Etyopya'ya saldırısı Türkiye'deki kuşku havasını doğal olarak daha da ağırlaştırdı. Etyopya'nın, sınırlı da olsa, desteğine koşması bundandı. Bunalımın ta başından beri, başkent addis Ababa ile diplomatik ilişkileri sıklaştırmış, bu ülkeye yardım için Eylül 1935'de kurulmuş olan Beşler Komitesine girmişti. Etyopya Ordusunun eğitimine yardım için bir Türk generali gittikten başka, Türk Kızılayı da en güç durumdaki bölgelere yardıma koştu. Türkiye, başka ülkelerle birlikte, İtalya'nın (Milletler Cemiyeti Misakı, Madde 12'ye aykırı olarak) savaşa başvurduğunu ilân eden 7 Ekim 1935 tarihli faşist saldırgana sınırlı ambargo koyan 18 Kasım 1935 tarihli kararı destekledi.

Doğu Akdeniz'de bazı gemilerin, bu arada Türk gemilerinin de, kimliğini belli etmeyen korsan denizaltılarm saldırılarına uğraması, kuşkuları gene İtalya üstünde topluyordu. 1937'de bir İngiliz teknesi (*British Corporal*) ve Cumhuriyetçilere ait iki İspanyol gemisi (*Ciudad da Cadiz* ve *Armuro*) saldırıya uğramışlardı. Bu saldırıların On-İki Ada'daki İtalyan deniz üslerinden kaynaklandığına inanan Türkiye kendi kara sularında bulunabilecek olan bu türlü korsanların batırılacağını ilân ettikten başka, uluslararası deniz ulaşımını koruma amacı güden Nyon Konferansına da önayak oldu. İtalyan yayınları Türklere karşı da açıkça tehditkâr olduktan başka, 30 Mayıs 1939 Alman-İtalyan ittifakı nedeniyle Mussolini'nin Balkanlar'a ilişkin şu sözlerini Türkiye kuşkusuz ciddiye almak zorundaydı: "Bir yıldırım harekâtıyla kesin biçimde uygulanacak operasyon Yunanistan, Romanya ve Türkiye gibi garanti edilmiş olan devletleri çatışmanın dışına çıkaracak ve aynı zamanda gerimiz de korunmuş olacaktır."

1- George Catlin, **The Story of the Political Philosophers**, New York, Tudor, 1939, s. 714-726.
2- Luigi Villari, **Italian Foreign Policy**, New York, Devin-Adair, 1956, s.4.
3- Muriel Currey, **Italian Foreign Policy: 1918-1932**, London, Nicholson ve Watson, 1932, s. 176.
4- M.H. Macartney ve P. Cremona, **Italy's Foreign and Colonial Policy**, London, Oxford University Press, 1938, s. 208-214.
5- Hugh Gibson, der., **The Ciano Diaries: 1939-1942**, New York, Garden City Publishing Co., 1947, s. 114.
6- Türkkaya Ataöv, "Turkish Foreign Policy: 1923-1938," **The Turkish Yearbook of International Relations: 1961**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1962, s. 135-136.
7- Geoffrey Lewis, **Turkey**, London, Ernst Benn, 1955, s. 76.
8- Malcolm Muggeridge, der., **Ciano's Diplomatic Papers**, London, Odhama Press, 1948, s. 190.
9- W.N. Medlicott, **British Foreign Policy Since Versailles: 1919-1939**, London, Methuen, 1940, s. 194.

VI. İspanyol Falanjizmi ve Ötekiler

Faşist ve Nazi ideolojilerin yandaşları hemen hemen her ülkede vardı. Aralarında birtakım farklılıklar, hatta çelişkiler bile olacaktı. Zaman dizisi yönünden, en eskisi İtalyan faşizmiydi. Onu Alman Nazizmi izlemişti. Ama Romanya'da Codreanu'nun önderliğinde "Demir Muhafızlar", Macaristan'da Szalasi'nin başını çektiği "Ok Haç", Hırvatistan'da Paveliç'in yönettiği "Ustaşi"ler, Slovakya'da Tiso'nun önderliğini yaptığı "Hlinka Muhafızları", Norveç'te Quisling'in başkanı olduğu "Ulusal Samling", hattâ İngiltere'de Sir Oswald Mosley'in çekip çevirdiği "Kara Gömlekliler" ve daha başkaları faşizmin irili, ufaklı izleyicileriydi.

Bunların her birinin doğuşu ve gelişim serüvenini bu kitabın çerçevesinde özetlemenin gereği yoktur. Ancak, Almanya, İtalya ve Japonya dışında, İspanya'daki Falanjist akımın üstünde çok kısa da olsa durmak gerekir. Türkiye'ye yakın olmaları nedeniyle Balkanlar'daki rejimlere ilişkin özet değerlendirmeler de yararlı olabilir.

Alman ve İtalyan benzerleri gibi, İspanyol totaliterliğinin de iki yönü vardı: biri iç yapı ile ilgili olup "Falanjizm" diye bilinen akım, öteki de kendini dev aynasında gören körü körüne bağnaz birilerinin yayılmacı tutkularını haklı göstermeye çalışan "Hispanidad" akımı.[1]

Aslında, Batı Yarı-küresinde Pan-Hispanik yönetimi yeni baştan kurmayı amaçlayan Hispanidad iç yapıya ilişkin Falanjizm'den eskidir. İspanya'daki Cumhuriyetçi rejimi yıkmaya yeminli ilk grupların "Falanjizm" kelimesini kullanmalarından çok önce, 1931'de ilk sayısı çıkmış olan **Accion Defensa de Hispanidad** adlı aylık dergide İspanya'nın dünyanın neredeyse yarısına egemen olması gerektiğine ilişkin düşünceler ileri sürülmekteydi. Bu düşüncelerin ilk savunucusu olan Ramiro de Maeztu daha sonra İspanya'nın Arjantin Büyükelçiliğine atanarak ödüllendirildi. Bir "Mussolini hayranı" olan Maeztu Hispanidad'm da böyle bir öndere kavuşup kavuşmayacağını soruyordu. Haftalık faşist dergi **Libertad**'da Salamanca Üniversitesinde Hukuk Doktoru olan Onesimo Redondo Hitler'i "yeni bir Şarlman" diye selâmlamaktaydı. İspanya'daki *Nacional Sindicalista* Hitler'in partisinin bir taklidiydi. İspanyol Falanjizminin ilk önderi olan Antonio de Rivera Faşist, Nazi ve tümünün üstünde İspanyol tipi totaliter "Ulusal Sendikalist" olduklarını söylüyordu. Faşizm meşru Cumhuriyetçi iktidara karşı sömürge adalarından harekete geçtiğinde Falanjistlerin desteği kuşkusuz önemli olmuştu. Sırası gelmişken belirtmek gerekir ki, Madrid'deki yönetim biçimi ne denli demokratik olursa olsun, gerici akım gücünü sömürgelerden almış, oradan yaptığı bir sıçramayla başkenti ele geçirmişti.

İspanyol faşizmi de alt-üst yapısına inanıyordu. Falanjistlerin anladığı anlamda Hispanidad İspanyolca konuşan halkaların eşit bir birliği de değildi. İspanya, faşist bir yönetim altında, geçen yüzyıldaki sömürgelerine sahip olmak istiyordu. Bu düşüncenin daha sonra, hele Nazi zaferleri peşpeşe geldikçe, Lâtin Amerika'da epeyi yanlısı da oldu. Bir ara, Küba, Puerto Riko, Kolombiya, Ar-

jantin ve Meksika'da güçlüydü. İkinci Dünya Savaşına fiilen katılmayan İspanya'da ve Lâtin Amerika ülkelerinin kimilerinde Mihver yanlısı rüzgârlar savaş boyunca esti, durdu.

Balkan devletleri de birbiri ardından faşist diktatörlüklerin kucağına düşmüşlerdi. Bu ülkelerdeki egemen çevreleri faşizmin yöntem ve sistemlerini uygulamaya iten genel nedenlerden başka, Balkanlar'a özgü tarihsel, siyasal ve ekonomik nedenler de onları bu yöne çevirmişti. Buradaki halklar siyasal ve ideolojik bakımdan orta sınıfın çevresinde toplanmıştı. Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Macaristan ve Arnavutluk'ta "burjuvazi" denebilecek gruplar uluslararası sermayeye yakındı. Bu ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylüler ise, Fransa'da ve öteki Batı ülkelerinde olduğu gibi, burjuvazinin feodallere karşı yürüttüğü savaşımın sonucu olarak toprak sahibi olmuş değildiler. Balkanlar'da, tam aksine, köylü sömürülecek bir araçtı. Balkan burjuvazisi endüstrileşmiş Batı'nın burjuvazisiyle rekabet edebilecek durumda değildi. Ondan ötürü, uluslararası sermayenin ancak bir yarı-sömürgesi olabilirdi. Gene bu yüzden, Batı'daki orta sınıfların yaptığı gibi, kendinin altındaki tabakalarda yer alanlara ödünler de dağıtamıyordu. Balkan burjuvazisinin (olduğu kadarıyla) parlâmenterizmi bir yana iterek faşist diktatoryalara özenmesinin nedeni de buydu.

Örneğin, Romanya'da 1934-1938 yılları Nazi Almanyasınca desteklenen faşist Demir Muhafızları'nın terör eylemleriyle geçti. 1940'ın sonuna doğru Ion Antonescu (1882-1946) dört yıl süren bir askerî faşist diktatorya yerleştirdi. Bulgaristan'da İstanbuliski'nin başkanlığında kurulan Çiftçi Birliği Hükûmetinin bazı reformlara girişmesiyle başbakan 1923'de faşist bir darbeyle düşürülüp öldürüldü. 1934'de yeni bir darbeyle açık diktatörlüğe geçildi. Bulgaristan da, Romanya gibi, Almanya ve İtalya ile sıkı bir işbirliğine girişti. 1929'da diktatörlüğünü ilân eden Yugoslav Kralı'nın Fransa'da öldürülmesiyle yönetim bunalımı son kertelere gelmiş, Mihver'e katılma kararı alan iktidarın düşmesiyle Yugoslavya da

1941'de Alman ve İtalyan saldırısına uğramıştı. Macaristan'da Kral Naibi Amiral Horti ve Başbakan Bethlen "Uyanan Magyarlar" ve "Irkın Koruyucuları" gibi faşist kuruluşların desteğinde Mihver'e yanaştılar.[2] Cumhurbaşkanıyken "Kral" olmayı yeğleyen Ahmet Zogo Arnavutluk'u İtalya'ya teslim etmişti.[3] 7 Nisan 1939'da İtalyan askerleri Arnavutluk'a resmen girdi. Gene Balkanlar'da Yunanistan da birbirini izleyen diktatörlerin pençesi altındaydı.

Balkanlar, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'da yalnız Türkiye, Cumhuriyet rejimiyle yönetilen bir ülke olarak sivrilmekteydi. Bir de kuzeyde Sovyetler Birliği vardı. İran'da İngiliz baskısından bunalarak Nazi Almanyasına kur yapan bir Şah, güney komşularımız Irak ve Suriye'de de İngiliz ve Fransız mandaları egemendi. Fransız mandası Lübnan'ı da, İngiliz mandası Filistin'i de kapsıyordu.

1- Stephen Naft, "Hispanidad and Falangism," **European Ideologies**, der., Feliks Gross, New York, Philosophical Library, 1948, s. 714-735.

2- Ervin Pamlenyi, **A History of Hungary**, Budapest, Corcina Press, 1973, s. 451-533.

3- Kristo Frasheri, **The History of Albania**, Tirana, 1964, s. 258-267.

VII. Savaş Tehlikesinin Büyümesi

1930'lardaki uluslararası durumu tüm karmaşıklığı ve çelişkileriyle birlikte değerlendirmek gerekir. Batı dünyasının, yani sermayeci ekonomilerin derin bir ekonomik bunalımla sarsıldığı ortadadır. Bunalım derinleştikçe parlâmentarizmden de büyük ödünler verildiği ve sağın aşırı ucundaki güçlerin açık terörizmle iktidara geldikleri de doğrudur. Genelde, Batılı ülkelerin dış siyaset çizgisinin iç yapıdaki genel eğilimi yansıttığını söylemek yanlış olmaz.

Sermayeci düzenden güç alan ülkeler içinde Almanya, İtalya ve Japonya'nın dünyanın yeni baştan bölüşümüne hazırlandıkları da belliydi. Bu hedef yeni ve büyük bir savaş çıkmadan gerçekleşemezdi. Sömürge, pazar ve etki alanı açılarından, yeryüzü yeni baştan bölüşülecekse, değişimin Britanya, Fransa ve Amerika aleyhine olacağı da söylenebilirdi. Bu üç Batılı ülkenin ise, elindekileri çatışmasız bırakıvermeleri de düşünülemezdi. İki kümeli bir kutuplaşma kendiliğinden ortaya çıkmaktaydı. Tümü sermayeci düzene dayalı da olsa, bu iki kümenin arasında bir çelişi, bir çıkar çatışması

vardı.

Bu genel görünümde Sovyetler Birliği'nin farklı bir konumu olduğu ortadadır. Sermayeci dünyanın dışında yer aldıktan başka, ilk beş yıllık plânlarla ağır endüstri kurmuş, tarımı kolektifleştirmişti. Devlet olarak dayandığı temel görüşler yönünden "Batı"yı da ürkütüyordu. Bu nedenle, savaş hazırlığına gerekçe arayan ve aslında kendi iç yapılarından ötürü saldırgan olan faşist devletler bu hazırlıklarını "Sovyet-Karşıtı" açıklamalarla bağışlatmaya çalışıyorlardı.

Ya Faşizm, Ya Komünizm mi?

Özellikle Hitler Almanyası bu propaganda kampanyasında daha kararlıydı. Hitlerci çevre dünyayı sanki iki seçenekten birini kabule zorlamaktaydı - ya faşizm, ya komünizm! Faşist Almanya da kendini, her şeyden önce, "Bolşevizm-karşıtlığının üssü" gibi sunmakta ve bu tavırla beğeni toplamaya çalışmaktaydı. Ama kuşku yok ki, Almanya temelde Versailles-Washington sistemini de bozmak istiyordu. Uzak Doğu'da Japonya'nın bir rakibi de Amerika idi. Almanya kendi açısından Batı ile Sovyetler Birliği arasındaki çelişkiden de doğal olarak yararlanmak istiyordu.

Üstelik, gene kendi açısından Sovyetler Birliği'ne karşı olmanın ideolojik bir temeli de vardı. Yani, Nazi Almanyası (Sovyetler Birliği var olsa da, olmasa da) kendi başına bir yayılma plânı geliştirmekteydi. Eğer bir dünya savaşı çıkacaksa, bunun bilimsel "sebep-sonuç" ilişkisinin kökeninde Almanya'nın yayılma isteği yatmaktaydı. Alman faşizminin özü saldırgandı. Böyle bir saldırganlığa karşı da barışın bölünmezliğine inananların ortak çabaları konabilirdi. Ancak, Britanya ve Fransa başta olmak üzere, Batılı ülkeler de yine bir dünya savaşını önlemenin tek yolunun barışı korumada birleşmek olduğuna inanmalıydılar. Britanya ve Fransa gibi ülkelerin yönetici çevreleri de Almanya'nın artan gücünden ötürü kuşkusuz telâşa kapılmaktaydılar. Ancak, Almanya küçük devletler zararına, hele Sovyetler Birliği'ni ortadan kaldırarak tatmin olursa,

müdahale etmek yanlısı görünmüyorlardı. Hattâ, Nazi Almanyasını bu yöne itmede kendilerince (kısa erimli) bir çıkar da vardı.

Batı dünyası yaşamını endişeler içinde sürdürmekteydi. Yalnız Amerika'da yaklaşık on milyon işsizin sorunları çözüm bekliyordu. Almanya çelik ve elektrik üretiminde Britanya ve Fransa'yı çoktan geride bırakmıştı. Amerikan ve İngiliz kredileriyle ayağa kalkmış olan Alman ekonomisinin saldırganlığa yöneleceğini onlar da biliyorlardı. Savaş sonrası Versailles-Washington antlaşmalarının kurduğu denge ergeç bozulacaktı. Büyük sömürge imparatorluklarına sahip olan Batılıların kolları, bacakları kesilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Alman, hattâ Japon saldırganlığını kendilerinden başka bir hedefe yöneltmek düşüncesi Batılılara çekici geliyordu. Hitler'in iktidara gelmeden ve geldikten sonra Sovyetler Birliği ve komünizme ilişkin söz ve tavırları onları yüreklendirmekteydi. Bu Sovyet-karşıtı görünüm özellikle Britanya yönetici çevrelerince onaylanmaktaydı.

Ne var ki, bu tavrın Britanya ulusal çıkarlarıyla o tarihlerde bile uyuştuğu çok tartışma götürürdü.[1] Almanya Batı ile Sovyetler Birliği arasındaki gerilimden yararlanmaktaydı. Kendini "ihtilâl tehlikesine karşı bir kale" gibi göstererek Alman silâhlanmasına konan Versailles zincirlerinden kurtulacak ve sonunda dünyayı bölüşmeye ve yeni koşullarda Alman üstünlüğünü zorla kabul ettirmeye yönelecekti. Önemli olan "sonun başlangıcı"nı görebilmek ve ona göre tavır almaktı.

Sonun Başlangıcı

Londra ve Paris 1930'lu yılların başında bu yöndeki değerlendirmeleri kabule yanaşacak ortam içinde değildiler. Tutucu Partinin (*Conservatives*) en sağ bölüntüsü, yani "Cliveden kliği" ve onun içinde özellikle Neville Chamberlain, John Simon, Lord Halifax, Kingsley Wood, Samuel Hoare ve 1934 yılına kadar Winston Churchill saldırgan güçlerle anlaşma ve bu anlaşmayı tercihan Sov-

yetler Birliği zararına gerçekleştirme yanlısıydı.

Ama gene İngiltere'de saldırgana karşı bir ortak güvenlik sistemi yaratılmasına inanan ve bunun içinde Sovyetler Birliği'nin yerini kabul eden çevreler de vardı. Örneğin, Lloyd George, Lord Beaverbrook, Alfred Duff Cooper ve 1934'den sonra Churchill bu grubun öncüleriydiler. Nitekim, 1933 yılı ortasında Sovyetler'in İngiltere'ye dışsatımına konan ambargo kaldırılmış, 1934'de ikisi arasında bir ticaret antlaşması bile imzalanmıştı.

Kimi gerçekçi devlet ve siyaset adamları o sırada Avrupa'da ve dünyadaki sorunların Sovyetler Birliği'nin katkısı olmadan başarılı bir biçimde çözümlenebileceğine inanmıyorlardı. Birtakım Batı ülkeleri, bu arada A.B.D., Sovyetler Birliği ile 1933'de diplomatik ilişki kurdu. Batı'nın en önde gelen sermayeci ülkesi Sovyet devleti kurulduktan tam on-altı yıl sonra onu tanımış oluyordu. Oysa, Amerika bu kararı alıncaya değin, Sovyetler'i dışta tutacak "dört-devlet paktı" düşüncesine epeyi umut bağlamıştı. Neydi bu düşünce? Temelde Berlin'le yakın ilişki içinde olan Mussolini'nin Britanya Dışişleri Bakanlığınca benimsenen bir önerisiydi. Hem Britanya ile Hitler Almanyasını bir araya getiriyor, hem de Fransa ve İtalya'nın katılmasıyla tüm dünya sorunlarını birlikte "çözecek" yeni bir "Kutsal İttifak" ortaya çıkıyordu. Bu düşüncenin bir önemli yanı da Sovyetler'i dışarıda tutmasıydı. Amerika'nın böyle bir gelişmeye karşı durduğu yoktu.

Ne var ki, 1933 yılı gelip çattığında, Amerika da Almanya ve Japınya'mn kendi için de bir tehlike oluşturduğunu görmekteydi. Özellikle Uzak Doğu'daki Japon rakibine karşı duyarlı olmak zorundaydı. "Güneş'in Oğulları"nın Mançurya'daki temsilcileri Çin Doğu Demiryolunda bir dizi kışkırtma olayları yaratıyorlardı. Amerikan Dışişleri Bakanı (Devlet Sekreteri, *Secretary of State*) Cordell Hull "dünyanın Avrupa'da ve Asya'da tehlikeli bir döneme doğru yol aldığı şu sırada, Rusya'nın istikrarı sağlamada büyük yardımı olabileceğini" söylüyordu.[2] Ekonomik bunalımdan henüz kurtulmamış olan Amerika geniş toprakları olan Sovyetler Bir-

liği'ni bunca yıl ihmal etmişti. Başkan F.D. Roosevelt'in 10 Ekim 1933'de M.I. Kalinin'e (1875-1946) yolladığı bir ileti sonucu ilişkileri olağanlaştırma girişimi başlamış ve görüşmeler Roosevelt ile Dışişleri Komiseri M. Litvinov arasında alıp verilen 16 Kasım 1933 tarihli mektuplarla olumlu biçimde sonuçlandırılmıştı. Sovyetler ile İspanya Cumhuriyeti'nin birbirlerini tanımaları da uluslar arası önemi olan bir olaydı.

1933 yılının ilk aylarından başlayarak, Sovyet diplomasisi o günlerin birinci derecede önemli sorununun faşizm ile komünizm arasında değil, savaş ile barış arasındaki çatışma olduğu düşüncesini yaymaya çabalıyordu. Örneğin, Cenevre Silâhsızlanma Konferansına genel ve tam bir silâhsızlanma önerisiyle geldi. Reddedildi. Hemen ardından, "saldırganın tanımı"na ilişkin olarak bir açıklama yapılmasını istedi. Sovyetler'e göre, asıl önemli olan önce hangi tarafın kuvvete başvuracağıydı. Verilen önerilere göre, savaş ilân eden, (savaş ilân etmese bile) silâhlı kuvvetleri başkasının toprağını işgâl eden ya da bombalayan, başkalarına ait gemilere saldıran ya da (doğal kaynaklardan yararlanma ve yatırım gibi) ekonomik bir neden saldırı gerekçesi olamayacaktı. Ancak, bu öneri de kabul görmedi.

Sovyetler Birliği, bu kez, komşularıyla saldırganın tanımına ilişkin ortak bir açıklama yapma olanaklarını araştırdı. İlk öneri, 19 Nisan 1933'de Moskova'daki Polonya Büyükelçisine yapıldı. O zamanki Polonya Hükûmeti Sovyetler'den gelen önerilere açık değildi. Sovyetler öteki komşularına döndü. Öneriyi Türkiye, İran, Afganistan, Romanya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Latviya, Letonya ve Estonya benimsedi. Anılan devletler bir antlaşma imzaladılar; buna bir süre sonra Finlandiya da katıldı. Bu girişimlere koşut olarak, aynı konuyu 1933'de Londra'da toplanan Uluslararası Ekonomik Konferansına da getirdi. Sovyetler'in Batı ülkeleriyle ilişkilerinin normalleşmesini ve ticaretin gelişmesini önerdi. Öte yandan, Silâhsızlanma Konferansının sürekli bir "barış konferansı" biçimine sokularak belirli aralıklarla toplanmasını istedi. Bu öneri de ge-

reği gibi ilgi görmedi.

İki Pakt Önerisi

Bu ve benzeri çabaların bir "idealizm ürünü" olduğu ve hiç de gerçekçi olmadığı belki ilk bakışta söylenebilir. Ancak, olası saldırgana karşı cepheyi geniş tutmak pratik bir önlemdir de. Bu durumda, ortak güvenlik boş bir kavram değildir. Sovyetler Birliği de, bu çerçevede olmak üzere, biri Avrupa'da (adına "Doğu Paktı" diyorlardı), biri de Pasifik'te iki antlaşma önerdi. Her iki bölgesel antlaşma Alman saldırganlığına karşı savunma hedefini içeren, Batı'daki Belçika, Fransa, Çekoslovakya, Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya ve Finlandiya'yı, Uzak Doğu'daki de A.B.D., S.S.C.B., Çin, Japonya ve ilgili bazı devletleri bir araya getirecekti. Bu ortak güvenlik girişimleri Milletler Cemiyeti'nde güçlenmeye başlayan eğilimle de uyuşum içindeydi. Almanya, İtalya, Japonya Milletler Cemiyeti'nin kuruluş hedeflerine genelde aykırı düşen eğilimler içindeyken, bu uluslararası örgütte barışın korunmasından yana güçler de vardı. Sovyetler Birliği 18 Eylül 1934'de Milletler Cemiyeti'ne girdi.

Fransa'nın tavrında da ister istemez kimi değişiklikler olmaktaydı. Önce, doğu komşusu Almanya askerî mekanizmasını hareketlendirmek istediğini saklamıyor, güney-doğusundaki İtalya ise Akdeniz'e kendi denizi gözüyle bakıyordu. Bu koşullarda, Fransa'nın güvenliği için Sovyetler'den yararlanma düşüncesinde olan Fransız siyasetçilerinin de bulunması doğaldı. Örneğin, Jean Louis Barthou, Paul-Boncour, Edouard Herriot, Pierre Cot ve benzerleri bu düşüncedeydiler. İlk sözü edilen kişi Fransız Dışişleri Bakanı olunca bu eğilim daha da güçlendi. Mayıs 1934'de Parlâmentoda yaptığı konuşmada Sovyetler'le yakınlaşmanın Fransa açısından yararını anlatmaya çalıştı. Yanıbaşlarında Almanya silâhlanıyor ve daha da fazla silâhlanma yollarını araştırıyordu. Örneğin, Paul-Boncour bu durumun Fransa için yarattığı tehlikeleri Paris'teki

Sovyet Büyükelçisi ile görüşmüş, 31 Ekim 1933'de Dışişleri Halk Komiserine de açmış, hattâ bir Fransız-Sovyet Saldırmazlık Paktı ve Saldırının Tanımı Konvansiyonundan da söz etmişti.

Bu öneriler kendi başına zararlı olmamakla birlikte, saldırganı asıl durduracak olan çok daha geniş çaplı bir önlemdi. Ancak, daha dar kapsamlı Fransız-Sovyet yakınlaşması bile kolay olmuyordu. Fransa'nın içinde Sovyetler'e karşı ve Almanlardan yana çevreler boş durmadıkları gibi, Fransız-Sovyet yakınlaşması tasarılarından haberli olan Britanya karşılıklı garantiler çerçevesi içine Almanya'nın da sokulmasını istiyordu. Bu devlet Fransa'nın Almanya'daki eğilimi onaylamasından yanaydı. Sovyetler ise, İngiltere'ye 16 Temmuz 1934'de ulaştırdıkları bir iletiyle kendileriyle Fransa arasındaki bir garanti antlaşmasına Almanya'nın da taraf olmasına karşı çıkmayacaklarını bildirdi. İki gün sonra da, aynı kararı Fransızlara resmen ulaştırdılar. Bu durumda, Avrupa'da kurulabilecek böyle bir pakta Fransa ve Sovyetler'den başka, Almanya ile Polonya, Çekoslovakya, Finlandiya ve Baltık ülkeleri katılacaktı. Sınırlarını karşılıklı olarak garanti edecekler, imzacı devletlerden saldırıya uğrayana yardımda bulunacaklar ve saldırgana yardımı reddedeceklerdi. Bu genel antlaşmadan başka, Fransa ile S.S.B.C. arasında ikinci bir antlaşma da düşünülmekteydi. Bu ikisinin imzalanması 1925 Locarno Paktının yarattığı kuşkuyu kendiliğinden ortadan kaldırıyordu. Locarno'da bir grup Batılı devlet Almanya'nın Batı'daki sınırlarını garanti etmişler, yani Fransa ile Belçika sınırının değişmesini istemediklerini belirtmişler, ama Almanya'nın doğu sınırları hakkında bir şey söylememişlerdi. On yıl kadar önce, Sovyetler Birliği bu antlaşmayı Almanya'nın doğu yönünde genişlemesine izin verildiği biçiminde yorumlamıştı.

Hitler diplomasisi Avrupa paktı önerisine 8 Eylül 1934 gibi geç bir tarihte yanıt verdi. Almanya'nın silâhlanmada eşitliği sağlamadan hiçbir yeni uluslararası güvenlik sistemine giremeyeceğini ve Fransa ile Sovyetler'in ayrı bir antlaşma yapmasının karşısında olduğunu bildirdi. Faşist diplomasinin silâhlanmada eşitsizliği öne

sürerek bir ortak güvenlik andlaşmasından kaçtığı anlaşılmaktaydı. Hitler Almanya için asıl ikili andlaşmalar düşünüyordu. Genelde, güvenlik için bunun da baş vurulabilecek bir yol olduğu ileri sürülebilir. Ancak, saldırgan bir devlet değişik zamanlarda başka birkaç devletle saldırmazlık paktları imzalayarak başka yerlerde eylem özgürlüğü kazanabilir, saldırıya geçtiği an yanını ya da ardını garantiye alabilirdi. Bu amaçla yapılan saldırmazlık paktları barışa hizmet etmezdi. Bu öneri Hitler diplomasisinin ileri sürdüğü Truva atıydı.

Bu Truva atlarından ilkini o tarihte askerî ve bir çeşit faşist hükûmetle yönetilen Polonya kabul etti. 26 Ocak 1934'te Almanya ile bir saldırmazlık andlaşması yaptı. Bu açıklama Almanya'nın Polonya Batı sınırını resmen tanıdığını göstermiyordu ama, Almanya'nın yalnızlığının sona ermekte olduğunun ilk işaretini veriyordu. Ayrıca, Fransa'da kimi çevrelerin Doğu Avrupa'da kurmayı düşlediği ittifaklar sistemine de bir darbe vuruyordu. Genel bir ortak güvenlik antlaşması suya düşmekteydi. Varşova'daki hükümet 27 Eylül 1934'de Paris'e yolladığı bir uyarı yazısında Polonya, eğer Almanya da imzalayacak olursa, hiçbir Avrupa paktını onaylamaya yanaşmayacağını, Çekoslovakya ve Litvanya'ya ilişkin hiçbir güvence veremeyeceğini ve ikili antlaşmaları yeğlediğini bildirdi. Bu durumda, Çekoslovakya sınırlarının da yavaş yavaş tehlikeye girmekte olduğu anlaşılmaktaydı. Avusturya'nın durumunda da bir değişiklik olabilirdi.

Hitler Almanyası genel güvenlik paktı düşüncesini öldürmek için her araçtan yararlanma yanlısıydı. Bunun içinde suikastler de vardı. Nitekim, Sovyetler'e el uzatmada kendi ülkesi için yarar gören Jean Louis Barthou öldürüldü. Bu devlet adamının ortadan kaldırılışı birçok şeyi değiştirdi. Yeni Flandin Hükûmeti Dışişleri Bakanlığına Pierre Laval (1883-1945) gibi daha sonra Nazilerle açıkça işbirliği yapacak ve bu yüzden kendi ülkesinde yargılanıp cezaya çarptırılacak olan bir kişiyi seçti. Bu durumda, Fransa ile Sovyetler 5 Aralık 1934'de her iki devletin birbirlerine önceden danışmadan Almanya ile siyasal nitelikte bir antlaşmaya varmayacaklarını açıkladılar.

Britanya da Fransızlarla Londra'da 1-3 Şubat 1935 tarihlerinde yürüttüğü görüşmelerde Fransız-Sovyet yakınlaşmasının bir danışmadan öteye gitmemesi için çaba harcıyordu.

Londra'dan Anthony Eden, Mart 1935'de Moskova'yı resmen ziyaret ettiğinde, Sovyet ileri gelenleri ona kendilerinin genel bir güvenlik sisteminden vazgeçmediklerini anlattılar. 28 Mart günü Litvinov Almanya'nın yeniden silâhlanmasının "geri tepen bir silâh" olduğunu, bu devlet istediği düzeyde güçlenir güçlenmez, bu kez, başka bir yöne dönebileceğini ileri sürdü. Eden'ı 29 Martta Stalin ve Molotov kabul etti. Bu ikisi barışın korunmasında Britanya'ya büyük bir rol düştüğünü anlatmaya çalıştılar. Eden'ın Moskova ziyareti Britanya'nın kendi yönünden taktik bir hareketti. Hükûmet Sovyetler'le bu teması Almanya ile varmak isteği geniş kapsamlı bir antlaşmada bir pazarlık ve baskı ögesi gibi kullanma yanlısıydı. Böyle bir antlaşma Britanya'nın sömürge topraklarını ve büyük devlet olarak konumunu korumalıydı. Nitekim, Versailles hükümlerini çiğneyerek 18 Haziran 1935'de yapılan Britanya-Alman Deniz Antlaşması faşist devletle varılacak genel bir düzenlemenin başlangıcı olabilirdi. Versailles Antlaşması Almanya'nın deniz kuvvetlerinin başlangıcı olabilirdi. Versailles Antlaşması Almanya'nın deniz kuvvetlerine sahip olmasını yasaklamışken, bu antlaşma Alman donanmasını neredeyse Fransa'nınkine eşit, Britanya'ninkine ise, %35 düzeyine getiriyordu. Almanya Britanya denizaltı filosu tonajının %45'i oranında denizaltı da yapabilecekti. Bu antlaşmayla Avrupa'daki ortak güvenlik sistemine ağır bir darbe vuruldu.

İkinci Dünya Savaşının öğrettiği dersi Eden, geç de olsa, öğrenmiş olmalı ki, yıllar sonra 1961'de yayınladığı anılarında, genel bir Avrupa paktının Çekoslovakya'ya saldırıyı önlemiş olacağını kabul etmektedir.[3] Aslında, İngiliz yöneticileri içinde bile Almanya'nın savaş hazırlıklarının açığa vurulmasından endişe duymaya başlayanlar yok değildi. Örneğin, Savaş Bakanı Alpred Duff Cooper Londra'daki Sovyet Büyükelçisi I.M. Maisky ile 5 Şubat 1936 tarihinde yaptığı konuşmada Almanya'ya şu sırada verilecek herhangi

1938'de Churchill ve Halifax: "Şahin" ve "Güvercin".

bir ödünün onun saldırganlığını arttıracağını söylüyordu.

Ne var ki, genel bir pakt Almanya ve Polonya'nın aykırı tavırları ile Britanya'nın engelleyici taktiklerinden ötürü gerçekleşemedi. Fransa ve Sovyetler'in ikili yardım antlaşması düşüncesine dönmelerinin nedeni buydu. Hitler "anti-Sovyetizm" perdesi altında 26 Şubat 1935'de bir hava kuvvetleri kurmakta olduğunu açıklamış, 16

Martta da zorunlu askerlik yasasını geçirmişti. Fransa komşusundan gelen tehdidin artmakta olduğunu hissediyordu.

Sovyet-Fransız Antlaşması

Gecikme ve tereddütlerle dolu da olsa, 2 Mayıs 1935'te Sovyetler'le karşılıklı yardım antlaşmasını bu nedenle imzaladı. İmzacılardan herhangi biri bir Avrupa devletinin saldırısı tehdidiyle karşılaşacak olursa, Fransa ve Sovyetler birbirine danışacak, kışkırtılmamış bir saldırı söz konusu olduğunda birbirlerine yardım edeceklerdi. Bu antlaşma 1930'ların önemli bir olayı olmakla birlikte, otomatik olarak hemen nasıl uygulanacağını gösteren ve askerî yardımın biçim, kapsam ve koşullarını tanımlayan mekanizmayı kurmadığı için, birtakım noksanları vardı. Bu durumda, Laval başta olmak üzere, kimilerinin antlaşmayı bunalım anında en alt düzeyde tutmak isteyecekleri daha şimdiden söylenebilirdi.

Sovyetler Birliği benzer bir antlaşmayı hemen ardından Çekoslovakya ile de yaptı. Ancak, karşılıklı yardım zorunluluğu saldırıya uğrayan tarafa Fransa yardım ettiği takdirde işliyordu. Edward Beneš'in (1884-1948) Sovyet yardımını bu koşula bağlaması, sonraki olayların göstereceği gibi, aslında Çekoslovakya'nın eylem özgürlüğüne bir sınır koymuştu.

Bir yandan Almanya'nın zorunlu askerlik yasasını kabul etmesi ve öte yandan İtalya'nın 2 Ekim 1935'te Etyopya'ya saldırısı saldırgan güçlere ödün siyasetinin tahmin edilebilecek sonuçlarıydı. Ancak, olaylar Batılı devletlerin de ciddiye alması gerektiği ölçüde gelişiyordu. Milletler Cemiyeti Nisan 1935'de olağanüstü bir toplantı yaparak Hitler'in kışkırtıcı eylemlerini görüştü. İtalyan saldırısı ilerisi için çok daha büyük saldırıların habercisiydi. Bu olay üstünde ciddî olarak duran devletler de vardı ama, kimileri İtalya'ya silâh ambargosu koymaya yanaşmıyor, bir kısmı malî boykota katılmıyor, geri kalanı da gıda dışsatımını durdurmuyordu. Üstelik, Amerikan Tarafsızlık Yasası da tek yanlı işlemekteydi. Savaşanlara silâh

satışım yasaklayan bu yasa saldırganla kurban arasında bir fark gözetmiyor, böylece söz konusu olayda Etyopya'yı cezalandırmış, yenilgisini kesinleştirmiş oluyordu. Dahası, aynı yasa stratejik madde satışını engellemediğinden İtalya Amerika'dan savaşı sürdürmeye yarayacak ürünleri almaktan geri kalmıyordu. Milletler Cemiyeti aldığı kararları uygulayacak gücü gösteremediğinden, uluslararası bir örgüt olarak saygınlığından ödünler veriyordu.

Saldırganın cezalandırılmadan kalması uluslararası gerginliği ister istemez arttırmıştı. Bu durum bazı ülkeleri, örneğin Türkiye'yi rahatsız etmekteydi. 22 Haziran 1936'da Boğazları silâhlandıran ve uluslararası komisyonu ortadan kaldıran Montreux Konferansının toplanmasına bu yüzden öncülük etti. Ankara Hükûmeti istese Boğazlar'da dilediği rejimi kurabilir, uluslararası bir toplantıya gerek görmeyebilirdi. Ama özellikle Almanya'nın Rhineland'ı silâhlandırmasından sonra bu türlü zora başvurma yöntemlerini onaylamadığını belirtmek için hakkı olanı hukuk yoluyla almaya önem veriyordu.

Ama Avrupa'nın öbür ucunda İspanya'daki meşru hükûmet iç savaş ve faşist darbeyle yıkıldı.[4] General Francisco Franco'nun başkaldırması hem İspanya'nın Cumhuriyetçi Halk Cephesi yönetimini devirmek, hem aynı tip bir hükûmetin yönettiği Fransa'yı geriden tehdit etmek, hem de İngiltere ile Fransa'nın sömürgeleriyle bağlantısını kesmek amacını güdüyordu. Fransa'daki Halk Cephesinin zaferi oradaki faşistlerin iktidara gelmesini engellemiş, fakat iki-yüz kadar tekelci ailenin siyaset sahnesindeki ağırlığını ortadan kaldıramamıştı. Fransa'nın ulusal çıkarı, ülkenin askerî güvenliği ve hükûmetin programı İspanya'daki meşru hükûmete yardımı gerektirdi. Oysa, Leon Blum hükûmeti, bir ölçüde muhaliflerinden de ürkerek, 25 Temmuz 1936'da Fransa'nın İspanyol İç Savaşında "yansızlığını" ilân etti. Öte yandan, Hitler ve Mussolini Franco'ya açıkça yardım ediyorlardı. İçte en ılımlı önlemleri bile "Kızıllık"la suçlayan faşist eğilimli çevreler "Blum yerine Hitler!" sloganım yerleştirmeye başlamışlardı bile. Oysa, Blum İspanya'ya karşı yan-

sızlık siyasetiyle Almanya ve İtalya ile anlaşmaya istekli olduğunu da îma etmiş oluyordu.

İngiltere ve Amerika da aynı tavır içindeydi. Hattâ, Londra'da Lord Plymouth'un başkanlığında bir "Karışmama Komitesi" kurulmuştu. Tavırlarını hukuksal bir temele oturtmak için aralarında bir antlaşma bile imzaladılar. Amerika da Etyopya'ya saldırı olayında yaptığını İspanya'ya da uyguladı. Almanya ve İtalya Franco'nun Falanjistlerine askerî malzeme yağdırırken, bu okyanuslar-ötesi ülke "yansız"lığım ilân ediyordu. Bu koşullarda, üç Batılı devletin de yansızlık savı inandırıcı değildi. İspanya'ya dünyanın çeşitli yerlerinden anti-faşist gönüllüler bunun için aktı. Sovyetler Birliği'nin meşrû iktidara sınırlı bir yardımı da oldu. Ancak, iki tarafın güçleri eşit değildi. Almanya ve İtalya'dan gelenlerin seçkin 300.000 asker olduğu anlaşılıyor. İspanyol Cumhuriyeti'ni Milletler Cemiyeti de koruyamadı. 104'üncü olağan toplantısındaki karar oldu-bittiyi kabul ettiğini göstermektedir.

"Saldırgana ödün" siyaseti Japon militaristlerini de yeni eylemlerin içine itiyordu. Mançurya ve çevresindeki yayılma siyasetlerinden sonra, Moğolistan Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği sınırında olaylar çıkmaya başladı. Sovyetler Japonya'ya daha 4 Ocak 1933'de bir saldırmazlık paktı önermişti. Ancak, Japonya'nın çok geç gelen yanıtı olumsuzdu. Sınır olayları artıyor, Moğolistan saldırı tehdidi altında yaşıyordu. Sovyet Hükûmeti 24 Kasım 1934'te Moğolistan ile sözlü olarak karşılıklı bir yardım anlaşması yaptı. 1936 yılı başında Moğol-Mançurya sınırındaki çatışmalar büyük bir savaşa dönüşme olasılığını içerince Sovyetler bu komşusuyla sözlü anlaşmasını 12 Mart 1936'da yazılı biçime soktu. Sovyet ya da Moğol topraklarından birine üçüncü bir devletin silâhlı saldırısı durumunda, her iki hükûmet birbirine gereken her türlü yardımı yapacaktı.

Bu durumda, Japonya bu iki devletle hemen bir savaşı göze alamayarak 7 Temmuz 1937'de Çin'de savaşa yöneldi. Bir kez daha saldırı kurbanı olan bu ülkeyle 21 Ağustos 1937'de bir saldırmazlık

paktı imzalamış olan Sovyetler Birliği diplomatik ve başka türlü yardımda bulunan tek ülkeydi. Bu pakta göre, iki imzacı devlet de ötekine saldırana doğrudan ya da dolaylı hiçbir yardımda bulunmayacaktı. Çin gerisini güven altına aldıktan başka, kuzey komşusundan bir miktar askerî ve teknik yardım da kabul etti. 1 Mart 1938 Antlaşmasıyla da, Sovyetler Çin'e elli milyon dolarlık kredi açtı. Milletler Cemiyeti Japonya'nın Çin kentlerini bombalamasını kınayan bir karar aldıysa da, Japonya'ya karşı M.C. Misakı Madde 16 uyarınca topluca hareket etmeye ilişkin Sovyet önerisini reddetti. Brüksel'de yapılan özel toplantı Japonya'ya ekonomik baskı isteyen Çin önerisini de kabul etmedi. Oysa, Japonya'nın Çin'in kuzeyinde güçlenmesi Orta ve Güney Çin'deki İngiliz çıkarlarını da ergeç tehdit edecekti. Pasifik'te Amerika'nın birinci derecede rakibi de Japonya idi. Britanya ve Amerikan Hükûmetlerinin Çin'in komşusunun Sovyetler olduğunu yineleyip durması Moskova ile Tokyo'yu karşı karşıya getirip savaştırmak gibi bir sonuç doğurabilirse de, Uzak Doğu'daki saldırgan güce karşı en akılcı yol bu değildi.

"Cliveden kliği" diyebileceğimiz çevrede temsil edilmekte olan egemen Britanya eğilimi Japonya'yı olduğu kadar Almanya'yı da Sovyetler Birliği'ne doğru yöneltmek amacındaydı. Fransa'daki benzeri çevreler de aynı amaçla Hitler'le uzlaşma yollarını arıyorlardı. Hattâ, Laval İtalya-Etyopya çatışması başlamadan kısa bir süre önce Mussolini ile buluşmak üzere Roma'ya gitmiş, 7 Ocak 1935'de yapılan açıklamaya göre, Fransız Somalisinden Eritrea sınırına yakın 800 kilometre karelik bir toprak ve Libya'nın güneyine bitişik 125.000 kilometre karelik başka bir toprak parçası İtalya'ya devredilmişti. Antlaşmadaki gizli bir maddeye göre de, İtalya'ya Etyopya'da dilediği gibi hareket özgürlüğü veriliyordu.

Alman Sömürgeleri

Hitler de, "sömürgeler sorununu", İngiliz Bakanlar John Simon ve Anthony Eden ile 25-26 Mart 1935 tarihindeki görüşmelerde

açtı. İngilizler o tarihte konuyu tartışmaktan kaçmdılarsa da, Hitler'in Maliye Bakanı Hjalmar Schacht 23 Eylül 1935'de Amerika'nın Berlin'deki Konsolosu S.R. Fuller'a Almanya'nın sömürgelere gereksinimi olduğunu söylüyordu. Britanya bu sömürge isteğinin gün gelip kendine dokunabileceğini kestirmek zorundaydı. Başbakan Stanley Baldwin, bu nedenle, kendilerinin kimseye sömürge verecek durumda olmadıklarını birkaç kez yineledi. Ne var ki, Hitler "sömürgelere de eşitlik" kavramını Lord Londonderry'ye Şubat 1936'da da söylemiş, 7 Mart 1936'daki açık konuşmasında da resmen sömürge istemişti.

Londra konuyu incelemekten başka çıkar yol göremiyordu. Lord Plymouth'un başkanlığında özel bir alt-kurul oluşturuldu. Bu kurul 9 Haziran 1936 tarihli yazanağında, eski Alman sömürgelerinin tümünü Almanya'ya geri veremeyeceğini, yalnızca çoğu o zaman Fransa'ya ait olan Togo ile Kamerun'un bütününü ya da bir bölümünü gözden çıkarabileceğini belirtti. Bu arada, Schacht Britanya Hükûmetinin baş ekonomi danışmanı Frederick Leith-Ross'a 2 Şubat 1937'de aynı isteklerini yineledi.

Blum yönetimindeki Fransız Hükûmeti de 1936'dan bu yana, Hitler ile görüşmelere başlama olanaklarını arıyordu. Blum 26-28 Ağustos 1936'da Schacht'la buluştuğunda yalnız sömürge sorununu değil, iki ülkenin tüm ilişkilerini ele aldı. Fransa Hitler'i sömürgelerden pay vererek değil, başka ödünlerle doyurmak istiyordu. Almanya'nın Paris'teki Büyükelçisi Johannes Welczek, 26 Aralık 1936 tarihli raporunda, Blum ve Dışişleri bakanı Yvon Delbos'nun Hitler ile yapılacak bir anlaşma uğruna Fransız-Sovyet Karşılıklı Yardım Antlaşmasından vazgeçmeye hazır olduklarını bildirdi.

Britanya Dışişleri Bakanlığı da, Fransa gibi, geniş çaplı bir anlaşma peşindeydi. 9 Şubat 1937'de Almanya'nın Viyana Büyükelçisi (eski Şansölye, sonradan Ankara'da Büyükelçi) Franz von Papen'le buluşan Rykeens dünya pazarlarını Almanya'ya da açan ve koşulları iyi büyük bir kredi de veren önerisini yaptı. Değeri düşmüş ve istikrarı kaybolmuş olan markı ayağa kaldırmak için,

kırk yıl gibi yeterince uzun süreli bir borç düşük getiriyle verilebilir ve bunun bir bölümü altın olarak ödenebilirdi. Bu kredi Almanya'nın dış borç yükünü hafifletecek, pazarlarını genişletecekti. Sömürge gereksinimi de Batı Afrika kıyısında bir yerden karşılanabilirdi. Rykens "fatura"yı Portekiz, İspanya, Fransa ve Belçika'nın ödemesini düşünüyordu. Ancak, Almanya da kara ve hava ordusunun silâhlanmasına bir sınır koymalı, Güney ve Güney-Doğu Avrupa'ya ilişkin siyasetinde Britanya ile uyum sağlamalıydı. Örneğin, Almanya ile Avusturya (ikincisi özerkliğini korumak koşuluyla) bir gümrük birliği kurabilirlerdi.

Britanya'da 27 Mayıs 1937'de yeni Chamberlain Hükûmetinin kurulması faşizme ödün uygulamasında yeni bir çığır açtı.[5] Almanya'nın Londra'daki Büyükelçisi Herbert von Dirksen'in de anılarında belirttiği gibi,[6] Chamberlain daha başından beri hep Hitler'le doğrudan temas olanaklarını arıyordu. Lord Lothian 4 Mayıs 1937'de Hitler'le konuşmuş ve Chamberlain'e Alman diktatörünün nasıl tatmin edilebileceğine ilişkin bir memorandum sunmuştu. Aynı kişi Londra'daki Sovyet Büyükelçisiyle de konuşmuş, ona da Alman genişlemesinin kaçınılmazlığını, Avusturya'nın kaderinin artık belli olduğunu ve Çekoslovakya'nın da bugünkü sınırlarını koruyamayacağını söylemişti. Britanya'nın Berlin'deki Büyükelçisi Nevile Henderson da Chamberlain'den farklı düşünmüyordu.[7] Britanya Almanya'nın Avusturya'yı ve Güney-Batı Afrika sömürgelerini kendine katmasına ses çıkarmamalıydı. Hattâ, Almanya Sovyetler ve Slav dünyasına karşı bir savaş hazırlığına girmede destek ve yardım görmeliydi. Henderson 11 Eylül 1937'de Mareşal Goering'le görüştüğünde, bu ikinci sözü edilen Britanya Almanya ile işbirliğine yanaşmazsa, o zaman Britanya İmparatorluğunun ortadan kaldırılması amacıyla hazırlık yapmak zorunda kalacaklarını, Avusturya'yı kendilerine katmanın kararlaştırıldığını ve sıranın Çekoslovakya'ya gelmekte olduğunu söyledi. Chamberlain Lord Halifax'ı 19 Kasım 1937'de Hitler'le görüşmeye yolladı;[8] Halifax Almanya'nın Bolşevik karşıtlığının kalesi oluşunu gereği gibi değer-

lendirdiklerini belirtiyordu. Hitler ise, Britanya ile kendi arasında en önemli sorunun sömürgeler olduğunda ısrar ediyor, bunun ya akılcı ve barışçı yoldan ya da zor kullanarak çözümleneceğini belirtiyordu. Britanya'nın kendi sömürgelerinin bir bölümünü Almanya'ya devretmeye hazır olmadığı anlaşılıyordu. Bu durumda, Hitler'in kafasında Manş Denizi'nin kuzeyindeki bu devletle ergeç savaş biçimlenmekteydi. Britanya açısından önemli olan Almanya ile geniş çaplı bir dünya siyasetinde anlaşabilmekti. Böyle bir anlayış yaratabilmek için, Britanya yanma Fransa'yı da katmayı gerekli görüyordu. Yeni Fransız Başbakanı Chautemps ile Dışişleri Bakanı Delbos Kasımın sonunda Londra'ya bu nedenle çağrıldılar. Chamberlain Fransa'nın Çekoslovakya'ya yardımdan vazgeçmesini genel tasarısının önemli bir aşaması olarak görüyordu. Londra'da Fransızlara bu yolda baskı da yaptı. Münih Antlaşmasına giden yol açılmaktaydı.

1- Sir Llewellyn Woodward, **British Foreign Policy in the Second World War**, London, 1962; V. Trukhanovsky, **Vneşnaya Politika Anglii: 1939-1945** (İng.: **British Foreign Policy During World War II**), Moscow, Progress, 1970.

2- **The Memoirs of Cordell Hull**, C.II, New York, 1948, s. 297.

3- Anthony Eden, **Memoirs: the Reckoning**, London, 1961, s. 171.

4- Hugh Thomas, **The Spanish Civil War**, Middlesex, Penguin, 1965.

5- Ian MacLeod, **Neville Chamberlain**, London, 1961.

6- Herbert von Dirksen, **Moscow, Tokyo, London: Twenty Years of German Foreign Policy**, Norman, University of Oklahoma Press, 1952, s. 192.

7- Sir Nevile Henderson, **Failure of a Mission**, New York, G.P. Putnam, 1940, s. 76 ve d.

8- Lord Halifax, **Fullness of Days**, New York, Mead and Co., 1957, s. 185 ve d.

VIII. Münih: Saldırgana Teslimiyet

1938 Almanya'nın Avrupa endüstri üretiminde Britanya'yı da geçtiği yıldır. Almanya'nın payı %32.6, Britanya'nınki 23.7 ve Fransa'nınki de 11.2 idi. Güçlenen Almanya'nın dünyanın yeniden bölüşümünde pay isteyeceği belliydi. Almanya'nın ne Avrupa'daki rakipleri ne de uzaktaki Amerika, doğal olarak, büyük devlet konumlarının değişmesini istiyorlardı. Almanya nasıl olsa bir şeyler alacaktı. Kendilerinden almamalıydı. Amerika, Sovyetler dışında, dört Avrupa ülkesini Washington'da bir toplantıya bile çağırmayı düşündü. Oysa, Hitler'le yakınlaşmada yeni girişim Chamberlain Hükûmetinin başarısıydı. Bunu başkasına kaptırmak istemiyordu. Ayrıca, aynı girişimleri İtalya sahnesinde yinelemekten yanaydı. Britanya-İtalya görüşmeleri 22 Şubat 1938'de Roma'da başlayıp üç hafta kadar sürdükten sonra Londra'nın Etyopya'nın işgâlini tanımasıyla sonuçlandı.

Aynı yıl Almanya Avusturya'yı kendine kattı. Seyss-Inquart (1892-1946) diye birinin önderliğindeki Avusturyalı faşistler Berlin

tarafından yönetiliyorlardı. Hitler güneyindeki bu komşu ülkeyi işgâlle tehdit ederek bu faşist önderin Avusturya devletinin başına geçmesini sağladı. Alman silâhlı kuvvetleri 12 Mart 1938'de saldırdığında, ordu karşı koymama buyruğunu almıştı. İki gün sonra, Avusturya Üçüncü *Reich*'ın bir eyaleti oldu.[1] Bağımsız bir devlet Avrupa'nın siyasal haritasından silindi gitti. Oysa, Versailles ve Saint-Germain Antlaşmalarına göre, Batılılar bu devletin bağımsızlığını korumak zorundaydılar. İngilizler 15 Nisanda Viyana'da bir konsolosluk açtılar, Fransızlar da onları izledi. Sovyet Hükûmeti ise 17 Mart tarihli ve ilgili devletlere yolladığı açıklamasında saldırgana karşı uyumlu bir eylem önerdiyse de, Britanya böyle bir girişimin Avrupa barışı üstünde olumlu bir etki yapmayacağı biçiminde bir yanıt verdi.

Çekoslovakya'nın "Satılması"

Avusturya'nın böylesine katılımıyla Çekoslovakya'nın durumu kuşkusuz daha ağırlaşmıştı. O ülkede de Konrad Henlein (1898-1945) adlı Südetli bir Alman Berlin'den aldığı buyruklar doğrultusunda hareket etmekteydi. Çekoslovakya'nın bir parçası olan Sudet bölgesinde yaşayan faşist eğilimli Almanlar önce kendileri için özerklik isteyecekler ve isteklerini merkezî hükûmetin kabul edemeyeceği oranda arttırarak sürdüreceklerdi. 19 Martta Çekoslovak sınırına Alman kuvvetlerinin yığılmasına karşın, Sovyetler ile ikili antlaşması olan Fransa, Britanya ve Çekoslovakya ile temaslara girişti ve bundan Sovyetler'i haberdar bile etmedi. Oysa, görüşmelere Sovyetler'i de katması hem Çekoslovakya, hem de kendi için iyi olacaktı. Ne var ki, Çekoslovakya'nın kendi bile Sovyetler'i bu görüşmelere çağırmadı. Sovyet tarafı özel ve resmî açıklamalarla bu konudaki tavrını belli etmişti. Fransa Çekoslovakya'nın yardımına gelmeyi reddetse bile, kendi yardım edecekti. Bu resmî tutumu Beneš hükûmetine iletildi.

Ama özellikle Britanya bu küçük Orta Avrupa ülkesini gözden

Hitler Münih Antlaşmasını imzalıyor. Arkada (solda) Britanya Başbakanı Chamberlain ve (sağda) İtalyan faşist buyurganı Mussolini.

çıkarmakta kararlı görünüyordu. Chamberlain başından beri Almanya ile geniş ve genel bir anlaşma peşindeydi. Hitler Çekoslovakya'ya da müdahaleye hazırlandığı sıralarda, bu kapsamlı anlaşma düşüncesi kabinede ancak beş kişinin bildiği "Plân Z" diye anılmaktaydı. Bu beş kişi de Başbakan Chamberlain, Maliye Bakanı John Simon, Dışişleri Bakanı Lord Halifax, Berlin'deki Britanya Büyükelçisi Nevile Henderson ve başbakanın çok yakını olan Horace Wilson'du. 15 Eylül 1938'de yetmişlik Chamberlain Hitler'le buluşmak üzere Berchtesgaden'e gitti. Almanlarla yakınlaşmaya bu denli önem veriyordu. Hitler Alman kökenli üç milyon Çekoslovak yurttaşının kendisiyle birleşmek için sabırsızlandığını, bu küçük ülkede Polonyalı, Macar ve Ukraynalıların da yaşadığını söylüyordu. Bu, Çekoslovakya'nın parçalanması demekti.

Böyle bir parçalanmaya Sovyetler'in bu ülke ve Fransa ile 1935'te imzalamış olduğu antlaşmalar engel olabilirdi. Çekoslovakya'nın bu iki antlaşmayla olan bağlantısını kesme önerisinin bu aşamada Chamberlain'den gelmiş olması önemlidir. Britanya Başbakanı Çekoslovakya ile Sovyetler'in ilişkisini değiştirmenin mümkün olduğunu, bu Orta Avrupa ülkesinin Sovyetler saldırıya uğradığı takdirde onlara yardım etme zorunluluğundan kurtarılabileceğini ve Sovyetler'den ya da başka herhangi bir ülkeden yardım ummayacak duruma sokulabileceklerini söyledi. Chamberlain'in bu tavrı Hitler'le görüşmeye gelmeden önce Çekoslovakya'nın parçalanmasını kabule ve Sovyetler'le olan anlaşmasına cephe almaya hazır olduğunu göstermektedir. Britanya Hükûmeti bu tavrıyla Çekoslovakya'yı Hitler'e vermeye hazır olduğunu göstermiş ve Fransa ile Sovyetler'in durumlarını da zayıflatmıştır. Chamberlain 16 Eylülde Londra'ya döndüğünde kabine Hitler'le en yüksek düzeyde yapılmış olan bu teması onayladı.

İki gün sonra, Daladier ve Bonnet Londra'ya geldiler. 19 Eylül tarihli Britanya-Fransız açıklaması Beneš-Hodza hükûmetine teslim edildi. Bu "açıklama" bir çeşit son uyarıydı. İki Batılı ülke de

Çekoslovakya'nın birtakım şeyleri vakit kaybetmeden "barış adına" kabul etmesini istiyordu. Almanların nüfusun yarısından fazlasını oluşturdukları yerleri Almanya'ya derhal bırakmalıydı. Ülkenin geri kalan toprakları uluslararası güvence altına konacaktı ama, bu güvencenin koşullarından biri eski antlaşmaların ortadan kaldırılmasıydı. Sovyetler'le yapılmış olan antlaşma bu yoldan etkisiz duruma getiriliyordu. Çekoslovak Hükûmeti bu istekleri barışın garantisi olarak görmediğini, toprak kayıplarının ise kendi ekonomisi ve ulaşımını sekteye uğratacağını belirtti. Prag'da Beneš'i sabahın ikisinde ziyaret eden Britanya ve Fransız Büyükelçileri bu istekler kabul edilmezlerse, Çekoslovakya'nın bir savaşa neden olacağını bildirdiler. Çekoslovakya, aslında, yalnız değildi. Önce, kendi halkı vardı. Sonra da, büyük devletlerden biriyle imzaladığı antlaşma. Ama Beneš hükûmeti 21 Eylül 1938'de kendine yapılan önerileri kabul etme yolunu seçti. Oysa, bu açıklamadan bir gün önce, Sovyet Hükûmeti'nin kuşkuya meydan vermeyen bir telgrafı Beneš'in eline varmıştı bile. Beneš elindeki bu kozu kullansaydı, ya da kendi halkına dönüp onlarla açık bir diyaloğa girseydi, Münih ve onu izleyen olaylar olmayabilirdi.

26 Eylül de Hitler Sudet bölgesi 1 Ekim'e kadar kendine verilmeyecek olursa, Çekoslovakya'ya saldıracağını açıkladı. Aynı gün, Amerikan Hükûmeti de Hitler ve Beneš'e baş vurarak anlaşmazlıklarını barışçı yoldan çözmelerini istedi. Bu tavır ilk bakışta iyi niyetli bir girişim kanısını uyandırıyorsa da, saldırganla kurbanı aynı kefeye yerleştirmekte olduğundan yanlış bir tutum olarak değerlendirilmelidir. Nitekim, Amerikan Başkanı, hemen ardından, beş ülkenin katılacağı bir konferans önermiştir. Bu ülkeler Britanya, Fransa, Almanya, İtalya ve Çekoslovakya olacaktı. Çekoslovakya'yı başından beri destekleyen Sovyetler Birliği çağrılmamaktaydı. Konunun ne biçimde ele alınacağı böylece anlaşılmış oluyordu.

Münih (München) Konferansı 29 Eylül 1938'de toplandı.[2] Çekoslovak temsilcileri yalnızca verilecek karardan haberdar edilmek

için çağrılmışlardı. Hitler istediğini elde etmişti. Çekoslovakya toprağının yaklaşık beşte-birini, nüfusunun da bir-çeyreğini elden çıkarmış oldu. Ülkenin ağır endüstrisinin yarısı da elden çıkan topraklardaydı. Hitler'in savaş endüstrisinde kullanacağı önemli ham madde ve fabrikalar da oradaydı. Chamberlain'in Londra'ya varınca elinde halka sallayarak gösterdiği ve "günümüzde barış" dediği 30 Eylül tarihli Britanya-Alman Açıklaması işte buydu. Çekoslovakya kurban edilmiş, karşılığında Hitler'le bir saldırmazlık ve işbirliği antlaşması yapılmıştı. Almanya ile Fransa da 6 Aralıkta Paris'te benzeri bir antlaşma imzaladılar. Münih, artık, Batılı ülkelerin faşist Almanya ile olan ilişkilerinde yeni bir temel oluşturuyordu. Antlaşmalar tarafların birbirleriyle savaşmayacaklarını söylüyor, toprak konusunda çözümlenmemiş sorun kalmadığını iddia ediyordu. Britanya ve Fransa Münih'te Çekoslovakya'yı "satıp" saldırganı "satın aldıklarını" sanıyorlardı. Sonraki olaylar gösterdi ki, "günümüzde barış" elde edilmemişti. İngiliz yazarı Wheeler-Bennett'in dediği gibi, Münih "trajedinin başlangıcı"ydı.[3]

Almanya ve İtalya'da iç ve dış siyaset değişmiş değildi. Her ikisi de ileride genişlemek isteyeceklerdi. Almanya'nın yolu "Doğu"ya doğru çiziliyordu. Aslında, Almanya ve İtalya çok daha güçlenmişlerdi. Bunun tek nedeni kendilerine toprak, insan, ham madde ve endüstri katmış olmaları da değildi. Demek ki, Batı ülkelerindeki faşizme yatkın güçlerin desteğini pekâlâ bulabiliyorlardı. Yani, sandıklarından belki daha da güçlüydüler. Ortak güvenlik sistemi bir türlü kurulamamış, ilk deneyler de reddedilmişti.

Münih Antlaşması herkesi savaşa biraz daha yaklaştırdı.

Batı'yı ilgilendiren önemli gelişme Hitler saldırganlığının rotasının yavaş yavaş Sovyetler Birliği'ne doğru çevrilmiş olmasıydı. Nazi Almanyası Sovyetler'e saldıracak da olsa, Britanya ve Fransa müdahale etmeyeceklerdi. Bu ikisi arasında bir çatışma Britanya'yı ve Fransa'yı serbest bırakabileceği gibi, her iki ülkeyi de zayıflattıkça zayıflatacak, sonra da taze güçle bir çeşit müdahaleye girişecek olan iki Batı Avrupa devleti geri kalanlara "barış adına" (!)

diledikleri koşulları kabul ettireceklerdi. Belki de Sovyet rejimi sona erecek ve hem Britanya, hem Fransa için bir karabasan da bitmiş olacaktı.

Olaylar böyle değil de, daha sonra başka türlü geliştiyse, bunun nedeni Chamberlain'in diplomasiden anlamayan, saf ve Hitler'in kurnazlığına kurban olmuş bir kişi oluşu değildi. Britanya Başbakanı da, iktidardaki Tutucu Parti de ne yaptıklarını çok iyi biliyorlardı.

Alman orduları 15 Martta Çekoslovakya'ya girdiklerinde Batı'nın uyguladığı "büyük strateji"nin ilk adımı gerçekleşmiş oluyordu. Bu olaydan sonra Romanya ve Polonya üstündeki Nazi baskısının artması da kaçınılmazdı. 18 Martta Sovyetler Almanya'ya ilk notayı verdi: Almanya bu eylemiyle Orta Avrupa'daki siyasal istikrarı bozmuş, silâhlı güç kullanımına dayalı bir siyaset uygulamaya başlamıştı.

Ancak, Britanya ve Fransa açısından da evdeki hesabın çarşıya uymaması pekâlâ olasıydı. Macaristan'daki faşist Horthy yönetimi, Romanya'nın bir parçası olan Karpatlar-altı Ukraynasına göz dikmişti. Oysa, Britanya ve Fransa buraya Almanya'nın el atmasını ve oradan Rus ovalarına sıçramasını düşlemekteydiler. Bu gelişmelere koşut olarak, Almanya Birinci Dünya Savaşı yenilgisi sonucu yitirdiği deniz-aşırı sömürgelerini geri kazanmaktan hâlâ söz etmekteydi. Tanganika, Kamerunlar, Güney-Batı Afrika ve Okyanus'taki birtakım adaların geri verilmesi Britanya ve Fransız sömürge imparatorluğunun el değiştirmesi anlamına geliyordu.

Bu durumda, Hitler ya Doğu'nun "işini bitirmeden önce" Batı'ya yönelirse? Polonya ve Romanya gibi ülkeleri çiğneyerek istediği buğdaya ve petrole kavuştuktan sonra Ukrayna'ya girme gereğini ya duymazsa? S.S.C.B. ile savaş Almanya için büyük bir tehlikeyi göze almak değil miydi? Öte yandan, almayabilirdi. Dönüp Fransa'ya vurmak daha kolay sayılmaz mıydı? Oysa, Britanya ve Fransa'nın Nazizme Doğu'da genişleme yolunu göstermesinin bir nede-

ni kendilerini güvenliğe almalarıydı. Her iki hükûmet, bu arada Sovyetler ile temas etseler bile, bu ilişkinin temel nedeni Almanya'ya baskı yapmaktan ibaretti. Londra'nın asıl hedefi Hitler Almanyası ile anlaşmaktı. Hitler ile görüşmeler hiçbir olumlu sonuç vermezse, S.S.C.B. ile temasları ancak ikinci bir seçenekti. Londra'daki Alman Büyükelçisi Dirksen'in anılarına temel olan belgeler de gösteriyor ki, Britanya için tek önemli hedef Nazi Almanyası ile anlaşmaktı. Sovyetler'le zaman zaman sürdürülen görüşmeler bir çeşit "yedek"ti ve gerektiğinde hemen sona erdirebilirdi.

Kuşku yok ki, Almanya'nın Doğu'ya itilmesinde ilk basamak Romanya gibi ülkeler olacaktı. Nitekim, Londra'daki Romanya temsilcisi Tilea 17 Martta Britanya Dışişleri Bakanı Halifax'la görüşerek Hitler'in kendi ülkesine bir çeşit son uyarıda bulunduğunu belirtti. Almanya Romen dış satım ürünlerinin tümünü istiyordu. Tilea Türkiye, Yunanistan, Polonya ve Romanya'nın katılacağı bir blokun oluşturulmasından ve bunu Britanya ve Fransa'nın desteklemesinden söz etmişti. Britanya Hükûmeti Sovyetler'e Tilea'nın bu ziyaretine ilişkin bilgi verdi. Yalnız bir şeyi gizledi. Tilea'nın blok önerisini... Oysa, saldırgana karşı bu türlü birleşmeler savaş olasılıklarını hâlâ azaltabilirdi. Sovyet Hükûmeti ise kendi başına S.S.C.B., Britanya, Fransa, Polonya, Romanya ve Türkiye arasında bir toplantı önerdi. Londra bu öneriyi kabul etmedi.

Batı Avrupalılar ortak eylemleri reddededursun, Nazi saldırganlığı yaygınlaşıyordu. Almanya 21 Martta Danzig'in kendine bırakılmasını ve Doğu Prusya'yı Polonya'ya bağlayan bir geçit istedi. Bir gün sonra da Litvanya'dan Memel'i talep etti. 23 Martta Romanya ile eşit olmayan bir ekonomik antlaşma imzaladı. Almanya-Romanya ilişkileri de gitgide kötüye gidiyordu. O kadar ki, 31 Martta Chamberlain Avam Kamarasında yaptığı bir konuşmada, Polonya bağımsızlığını tehlikeye düşüren bir olay karşısında, Britanya Hükûmetinin Polonya'nın yardımına koşacağını söylemek zorunda kaldı. Ancak, bu sözlere bir çeşit güvence gözüyle bakmak yanlış olur. Bizim kendi Ulusal Kurtuluş Savaşımızdan iyi tanıdığımız

Lloyd George bu sözleri yorumlarken, Britanya'nın Almanya ile savaş tehlikesiyle flört etmekte oluşuna şaşmış ve bu düşüncesini bizzat Chamberlain'e açıklamıştı. Britanya Başbakanının ise, heyecanlandığı yoktu. Alman Genel Kurmayı (ve Hitler) her iki cephede savaşmayı nasıl olsa göze alamazlardı. Hitler de **Kavgam** adlı kitabında bunu yazmamış mıydı? Almanya Birinci Dünya Savaşından iki cephede birden ateşe girdiği için yenik çıkmıştı. Lloyd George bu sözleri dinleyince kahkahalarını tutamadı: "Hangi iki cephe?"[4] Polonya'nın ne hava kuvvetleri vardı, ne motorize tümenleri, Polonya ekonomik ve siyasal yönden son derece zayıftı. Doğu'da bir cephenin açılabilmesi için, Almanya'ya karşı Sovyetler Birliği'nin savaşa girişmesi gerekti. Kısaca, Almanya'nın Polonya'ya uzanması yeterli değildi.

Bu arada, İtalya 7 Nisanda Arnavutluk'a girdi. Savaş bir anlamda Doğu Akdeniz'e de el atıyordu. Britanya'nın yaşamsal çıkarları söz konusu olabilirdi. Zaten, Britanya ve Fransız kamuoyunun bir kesiminden bir an önce Sovyetler'le anlaşmak için baskılar gelmekteydi. Sovyet Hükûmeti Britanya'yı ve Fransa'yı ortak eylem içine katmaya çalışırken, Londra Moskova'nın tek başına açıklamalar yapmasını ve bir şeyleri tek başına üstlenmesini istemekteydi. Anlaşılan, Britanya soyut açıklamalar peşindeydi. Oysa, o zamanki koşullar açık bağlayıcı üstlenmeleri gerektiriyordu.

Üstelik, Britanya taahhüt gerekliyse, bunu Sovyetler'in vermesinden yanaydı. Örneğin, Sovyetler Birliği tek başına Baltık ülkelerine güvence vermeliydi. O takdirde, Almanya'nın Sovyetler ile Baltık toprakları üstünde çatışması işten bile değildi. Böylece, Londra'nın düşü bir başka yoldan gerçekleşmiş olacaktı. Oysa, Moskova üç büyük devletin saldırı kurbanlarına eşit garantiler vermelerinden yanaydı. Bu hem saldırganın cesaretini kıracak, hem de sorumluluğu paylaştıracaktı.

Kapıyı Çalan Savaş

Britanya Hükûmeti Sovyet önerilerine yanıt vermekte bile ivedi davranmıyordu. Oysa, bir dünya savaşı kapıları çalmaktaydı. Sovyetler ile temasların asıl nedeni Britanya'daki muhalefetin baskısıydı. Hitler ve Mussolini bunu iyi biliyorlar, Londra'nın kendilerine karşı başkalarıyla anlaşmaya niyetli olmadığını seziyorlardı. Fransa da hâlâ daha farklı düşünmekteydi. Onların önerilerine de bakılırsa, Sovyetler Britanya ve Fransa'nın yardımına gelecek, ama Sovyetler Avrupa'daki mevcut durumu korumak zorunda kalırlarsa, bu iki Batı devleti Sovyetler'e karşı bir yükümlülük altında olmayacaktı. Paris'teki Sovyet Büyükelçisi Surits 20 Nisanda Dışişleri Bakanı Bonnet'nin dikkatini bu "eşitsizliğe" çektiğinde, Bonnet metnin gerçekten "talihsiz" bir biçimde dikkatsizce yazıldığını kabul etmek zorunda kalmıştı. Oysa, bu denli önemli belgelerde dikkatsizlik olağan değildi. Fransa'nın biraz değiştirilmiş önerisi de bir yenilik getirmiyordu. Öte yandan, Avrupa'da kötüye doğru hızlı gelişmeler vardı. 28 Nisanda Almanya 1934 Almanya-Polonya Saldırmazlık Paktını tek yanlı olarak geçersiz ilân etmiş ve Danzig'in Almanya'ya verilmesini istemişti.

Alman tehlikesi kapısını çalmasına karşın, Polonya tavrında da değişiklik yoktu. Polonya Hükûmeti koşullar ne kadar değişirse değişsin, ille de Bolşevik ve Rus-karşıtı olarak kalacaktı. Ancak, bu devletin kendini bile bile tek seçeneğe mahkûm etmesi, olası saldırgan Hitler'in gereği gibi değerlendirdiği bir olaydı.[5] Nazi Almanyasının koca Avrupa'da ilk kurban olarak Polonya'yı seçmesi bir rastlantı değildir. Bu yıkıcı sonucu o zamanki anti-Bolşevik ve anti-Rus hükûmet bir çeşit hazırlamış, Hitler vuracağı en kolay darbe olarak Polonya sahnesini seçmek zorunda kalmıştır.

Öte yandan, akıl şu yolu gösterirdi: Britanya, Fransa ve Sovyetler Birliği bir çeşit birleşmiş cephe oluşturarak karşılıklılık ve eşitlik temeline bağlı bir yardım antlaşması yapacaklar ve saldırıyla tehdit edilen Doğu ve Orta Avrupa ülkelerine güvence vereceklerdi. Böy-

le bir ortak cephe, saldırganı durdururdu. Polonya'yı da bu strateji kurtarırdı, öteki ülkeleri de. 21 Mayısta Londra'daki Sovyet Büyükelçisi, o sırada Milletler Cemiyeti toplantılarına katılmak için Cenevre'de bulunan Halifax ile görüştü. Britanya Dışişleri Bakanı böyle bir üçlü birleşmeyi hâlâ gereksiz görüyordu. Halifax'ın bu yanıtından bir gün sonra, 22 Mayısta, Almanya ve İtalya bir askerî-siyasal ittifak antlaşması imzaladı. Buna Japonya'yı da katmak için görüşmeler sürdürülmekteydi. Koşulların kötüye gittiği gün gibi açıktı. Saldırgan güçler, bu kez, ittifaklarla birleşmekteydiler. 27 Mayıs tarihli yeni Britanya-Fransız önerisi üç devletin ilişkisini Milletler Cemiyeti çerçevesi içine sokup bırakıyordu. Özetle, konu orada tartışmaların dalgalanmasına bırakılacaktı. Oysa, gitgide güçlenen saldırı olasılığına karşı çabuk ve geçerli bir karşılıklı yardım mekanizmasına ivedilikle gereksinim duyulmalıydı; tartışmayla geçirecek vakit artık kalmamıştı. Avrupa'da saldırganın cesaretini kırarak bir müdahale etmeme ortak siyaseti oluşturulmamıştı. Barıştan yana olanların hemen ortak bir cephe kurmaları gerekiyordu.

2 Haziran tarihli Sovyet önerisi bu yönde bir antlaşma taslağı sundu. 3 Haziranda Paris'teki Sovyet Büyükelçisiyle konuşan Başbakan Edourd Daladier (1884-1970) Sovyet önerilerinin "mantıklı" olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Londra da görüşmeleri yürütmek üzere Moskova'ya birini yollayacaktı. Acaba bu Başbakan Chamberlain'in kendi mi olacaktı? O Chamberlain ki, uçağa atladığı gibi gidip Führer ile buluşmuştu! Yoksa dış işlerine bakan Lord Halifax mı? O da Hitler ve Goering ile bizzat karşı karşıya gelmemiş miydi? Ya da o düzeyde başka biri? Hayır, hiçbiri değil... Seçilip yollanan sıradan bir bürokrattı- William Strang. Hayretler içinde kalan Lloyd George şunları söylemekteydi: "Yardımımıza gelmeyi öneren son derece güçlü bir devlete bizi temsil etmek üzere sadece bir Dışişleri Bakanlığı memuru yollanır mı? Bu sorunun tek bir yanıtı olabilir: Neville Chamberlain, Lord Halifax ve Sir John Simon Rusya ile hiçbir ilişki istemiyorlar."[6]

Onlar "hiçbir ilişki istemiyorlardı" ama 1939 yazında gelen tüm haberler Almanya'nın yeni askerî eylemlerin hazırlığı içinde olduğunu da göstermekteydi. Paris'teki Amerikan İşgüderi 21 Haziranda kendi hükûmetine "bu kez Polonya'yı kurban ederek ikinci bir Münih'in hazırlanmaktı olduğu"nu bildirmekteydi. Artık açıklanmış olan o resmî yazısında, İşgüder Wilson şöyle diyor: "Fransa, Almanya'nın eninde sonunda Sovyetler Birliği ile çatışmaya gireceğini düşünerek, Orta ve Doğu Avrupa'yı Almanya'ya bırakmalı ve kendi Maginot Çizgisinin gerisinde güvenliğini sağlamalıdır."

O günlerde (13 Haziran) Berlin'deki Britanya Büyükelçisi Henderson Alman Dışişleri Bakanlığı'nda Weizsaecker'i görmüş ve kuşkusuz kendi hükûmetinden aldığı yönerge üstüne "Berlin'le görüşmelere geçmek istedikleri ve Rusya ile pakta hiçbir değer vermedikleri" kanısını rahatlıkla uyandırmıştı. Bu nedenle, 15 ve 2 Haziran tarihlerinde Sovyetler'e sunulmuş olan Batı önerilerinde hiçbir ilerleme yoktu. S.S.C.B. ile gerçek bir antlaşma istemiyorlar, yalnızca böyle bir antlaşmanın sözünü ederek hem kendi ülkelerinde kamuoyunu bir ölçüde tatmin ediyor, hem de saldırganla sürdürdükleri görüşmelerde daha güçlü durumda olma yollarını deniyorlardı.

"Muhalefet ve kamuoyundan gelen baskı" sözleri bir abartma değildir. Örneğin, 28 Haziranda İşçi Partisi ve sendikaları temsilen Morrison, Dalton ve Citrine başbakanı görerek bir Britanya-Fransız-Sovyet paktının gereğini anlatmaya çalışmışlardır. Chamberlain'in bu kişilerle yumuşak konuşması kaçınılmazdı. Bunun sonucu olarak, Sovyetler'e iletilen önerilerde (örneğin, 1 Temmuz önerisinde) birtakım küçük değişiklikler de olacaktı. Ama Sovyetler'in itiraz ettiği "Madde 1" gerçekten değiştirilmiş, ancak aynı nokta gidip "Madde 3"ün içine konmuştu. 8 Temmuz önerisi ise, askerî işbirliğinin sözünü etmiyordu. Saldırgan başka türlü nasıl durdurulabilirdi ki? Savaş nihayet patladığında, yani hem bir yanda Britanya ve Fransa ve öte yanda da Sovyetler Alman saldırısına uğradığında, bu üç devlet askerî işbirliği yapmak zorunda kal-

madılar mı? Ama "Münih'in yaratıcıları" olan bu iki Batılı devlet hâlâ tek başına bir Alman-Sovyet askerî çatışması düşü içindeydiler. Üstelik, Britanya Parlâmentosu da tatile girmek üzereydi. Chamberlain bu durumda daha büyük bir "özgürlüğe" kavuşacağını hesaplamaktaydı. Hattâ, Sovyetler ile görüşmeleri olduğu gibi kesebilirdi - hem de bu kesilişte suçu Sovyetler'in üstüne atarak. Lloyd George'un o günlerdeki değerlendirmesi bu merkezdeydi. Ona göre, Chamberlain (yapabilirse) bunu "tasarlıyordu".

Britanya-Alman Paktı Eğilimi

Fransa'da da kamuoyu barışın kurtarılmasından yanaydı. Ama hükûmet "görüşmelerin gizliliği" perdesi ardına sığınarak, kimin ne istediğini bir türlü açıklamıyordu. Halk, örneğin, ilgili üç devletin ayrı ayrı neler istediklerini, hangi tarafın geciktirici bir taktik uyguladığını, hangi noktalarda anlaşmazlık doğduğunu bilmiyordu. Kamuoyuna yanlış bilgiler veriliyor, insanlar şaşırtılıyordu. Bilmem, başka türlü de olabilir miydi? Çünkü bazı çevreler önünde saldırgana karşı Sovyetler ile de anlaşmaya istekliymiş gibi görünen Britanya Başbakanı, temsilcisi Wilson'u Nazi Wohltat ile buluşturarak asıl bir Britanya-Alman Paktı peşindeydi. 18 ve 21 Temmuz 1939 tarihlerinde yer alan bu görüşmenin belgeleri Alman belgeliklerinde bulunmuştur. O kadar ki, bu toplantıda İngiliz Wilson Alman görüşmeciye Britanya'ya dokunulmadığı takdirde Alman genişlemesine razı olacaklarını, Danzig gibi sorunların pek küçük kalacağını, hâttâ Polonya'ya verilmiş olan güvenceden bile vazgeçileceğini belirtmişti. Aynı Wilson Alman Wohltat ile Britanya Denizaşırı Ticaret Bakanı Hudson'u 20 Temmuzda buluşturdu. Bu ikisinin Nazi Almanyası ile Britanya İmparatorluğu'nın dünyayı ticaret ve sömürgecilik yönünden paylaşmalarına ilişkin kapsamlı bir plân yaptıkları iddia edilmektedir. Plânın içine Çin ve "Rusya"da giriyordu. Dahası var: Hitler Batı'ya dokunmayıp Doğu'ya yönelecek olursa, Britanya Nazi Almanyasına bir milyar *pound*'luk uluslararası bir kredi sağlayabilecekti. 29 Temmuzda Roden Buxton ile

Londra'da Alman Büyükelçiliği Müsteşarı T. Kordt arasında bir tasarı üstünde anlaşıldı bile. Almanya Britanya İmparatorluğu'na müdahale etmeyecek, Britanya Doğu ve Güney-Doğu Avrupa'da Alman genişlemesini kabul edecek, gene Londra Sovyetler ile görüşmelerini sona erdirdikten başka, Fransa'yı da bu yönde etkileyecekti.

3 Ağustosta Wilson Londra'da Alman Büyükelçisi Dirksen ile buluştu. İngiliz görüşmeci Almanya ile paktın sözünü gene ediyordu. Bu görüşmelerde Dirksen bizi de ilgilendiren bir soru sormuş, böyle bir paktın Britanya'nın Türkiye ve Polonya'ya verdiği güvenceleri nasıl etkileyeceğini öğrenmek istemişti. Wilson söz konusu paktın bu güvenceleri ortadan kaldıracağı biçiminde bir yanıt vermişti.

Demek ki, bir yandan Sovyetler ile görüşmeler sudan bir biçimde sürdürülürken, öte yandan hem Alman-Britanya farklılaşması ortadan kaldırılıyor, hem de bu iki devlet dünyayı bölüşme tasarıları içine giriyorlardı; üstelik, Çin ve "Rusya" pazarlarının sözünü ederek ve Türkiye ile Polonya'yı gözden çıkarırken kılları kıpırdamayarak...

Dönelim Batı-Sovyet görüşmelerine: Halifax 12 Temmuz tarihli telgrafıyla Seeds'e şu buyruğu verdi: Siyasal bir antlaşmanın askerî bir antlaşmayla bütünleşmesi gerektiğine ilişkin Sovyet görüşünü kabul edebilir, ama " dolaylı saldırı" kavramının tanımlanmasında uyuşmayarak görüşmeleri kasabiliriz! 25 Temmuzda Moskova'ya Britanya ve Fransız askerî temsilcilerinin gelmeleri kararlaştırıldı. Ancak, 11 Ağustosta gelebildiler. Britanya Heyetinde Amiral Drax, Hava Mareşalı Burnet ve General Heywood kendi başlarına karar verip imza atabilecek kişiler değillerdi. Fransız Heyetindeki General Doumenc, Genedaal Valin ve Prof. Willaume dar anlamda uzmandılar. Britanya Heyetine "görüşmeleri 1 Ekime kadar uzatma" talimatı verilmişti. Londra savaşın bu tarihe kadar çıkmayacağını hesaplıyordu.

Sovyet Dışişleri Komiseri (Bakanı) V. M. Molotov 23 Ağustos 1939'da Sovyet Nazi Saldırmazlık Antlaşmasını imzalarken. Arkada (ortada sağda) Alman Dışişleri Bakanı J. von Ribbentrop ve (sağda) J. V. Stalin.

Toplantı 12 Ağustosta başladığında, Britanya baş-delegesinin elinde yazılı temsil belgesi bile yoktu. İngilizlerin ve Fransızların bir antlaşma imzalamaya yetkili olmadıkları anlaşılıyordu. Hiçbir yönden hazırlıklı değildiler. Bu durumda, Hitler Polonya'ya saldıracak olsa, Britanya'dan ve Fransa'dan korkması için bir neden düşünülemezdi. Sovyet askerî önerisi ise, Polonya ve Romanya'nın işbirliği üstünde duruyordu. Bu noktada bir anlaşma sağlanamadığından, askerî uzmanların toplantılarına 21 Ağustosta ara verildi (Savaşın patlamasına on gün kalmıştı).

Bu arada, 14 Ağustosta, Britanya'yı temsilen Buxton Almanya'ya somut bir antlaşma metni sundu: Britanya Doğu Avrupa'yı Almanya'nın doğal genişleme yeri olarak kabul ediyordu. Afrika anakarası, 1885 Berlin Konferansı temelinden hareketle, yeni baştan bölüşülecek, yani Nazi Almanyasına burada eski sömürgeleri verilecekti. Gene Britanya Doğu Avrupa'daki verdiği güvencelerden vazgeçiyordu. Öte yandan, Almanya da Britanya İmparatorluğu'nu kabulleniyordu. Avrupa'da Almanya, Britanya, Fransa, İtalya, İspanya ve Polonya'nın katılmasıyla yeni bir sistem kurulmalıydı. Chamberlain'in 22 Ağustos gecesi Hitler'e gizlice yolladığı ileti de genel çizgileriyle bu temaslar üstünde durmaktaydı.

Bu koşullarda, Moskova'daki askerî görüşmelerin sonuçsuz kalması doğaldır. Almanya Doğu Avrupa'ya yöneliyor ve tek başına kalan Sovyetler Birliği'ni Uzak Doğu'da bir de militarist Japonya sıkıştırmaya başlıyordu. Bu durumda, Sovyetler kendi başlarına bir saldırmazlık paktı imzalama yoluna itilmiş oldu - hem de Almanya ile 23 Ağustos 1939'da ikisi on yıllık bir Saldırmazlık Paktına imza koydular. Bu seçenek Sovyetler'i iki cephede savaşmak zorunda kalmaktan kurtardığı gibi, er geç yer alacak saldırıya karşı hazırlanma olanağı da verdi.

Aradan otuz yıl geçip eski gizli Britanya Dışişleri Bakanlığı (*Foreign Office*) belgeleri yayınlanınca, 1 Ocak 1970 tarihli **The Guardian** gazetesi şeyle yazmaktaydı: "Bu sabah yayınlanan 1939 yılı Kabine belgeleri gösteriyor ki, Chamberlain Hükûmeti, Hitler o ta-

rihte büyük devletlere karşı iki cephede birden çatışmayı göze alamayacağından, Britanya, Fransa ve S.S.C.B. arasında bir ittifakın savaşı önleyeceğine ilişkin Sovyet öğüdünü kabul etse ya da anlaşmış olsaydı, İkinci Dünya Savaşı o yıl çıkmayacaktı."

En sonunda, Nazi Almanyası Fransa'ya girmiş, Britanya ile savaşı sürdürür ve Sovyet topraklarını da işgâl eder duruma gelince, bu üç devlet hem siyasal, hem de askerî yönden birlikte hareket etme yollarını aramak zorunda kaldılar. Mâdem ilerde bir gün böylesine birleşebileceklerdi, bunu daha önce yapabilir ve birçok karayıkımı engelleyebilirlerdi - İkinci Dünya Savaşının kendini bile. Britanya ile Amerika'nın, iki yıl sonra, Sovyetler'le aynı cephede bir araya gelmeleri, bizzat Başbakan Churchill "Büyük İttifak" olarak tanımlıyor ve bu konuya ilişkin kitabında da bu başlığı koyuyordu.[7]

1- Kurt von Schuschnigg, **Farewell, Austria**, London, 1938.

2- Bu konuda bir İngiliz kaynağı: Andrew Rothstein, **The Munich Conspiracy**, London, Lawrence and Wishart, 1958. Bir Amerikan kaynağı: M. Gilbert ve R. Fott, **The Appeasers**, Boston, 1963. Bir Sovyet kaynağı: I.M.Maisky, **Myunhenskaya Drama** (İng.: **The Munich Drama**. Moscow, Novosti, 1972. ve iki Çek kaynağı: Czechoslovak Republic, Ministry of Foreign Affairs, **New Documents on the History of Munich**, Prague, Orbis, 1958; Institute of International Politics and Economics, **Lectures on the History of Munich**, Prague, Orbis, 1959.

3- John W. Wheeler-Bennett, **Munich: Prologue to Tragedy**, New York, 1948.

4- M. Pankrashova ve V. Spols, **Poçemu ni udelas pregogvratit voynu** (İng.: **Why War Was Not Prevented?** Moscow, Novosti, 1970).

5- Aleksander Gieysztor ve d., **History of Poland**, Warszawa, Polish Scientific Pablishers, 1968, s.706 ve d.

6- W.P. ve Zelda K. Coates, **A History of Anglo-Soviet Relations**, London, 1945, s. 614.

7- Winston S. Churchill, **The Grand Alliance**, Boston, Houghton Mifflin, 1950.

Solda: Chamberlain Münih teslimiyetinden sonra Hitler'le antlaşmasını "barış" diye İngiliz ulusuna gösteriyor. Sağda: Hitler ve generalleri Çekoslovakya'da Sudetenland'a girdikten sonra.

IX. Sözde Savaş

1 Eylül 1939'da faşist Almanya Polonya'ya saldırdı. İki gün sonra da, Britanya ve Fransa Almanya'ya savaş ilân ettiler. Britanya dominyonları Avustralya, Kanada, Yeni Zelânda ve Güney Afrika Birliği bu ikisini izlediler. İkinci Dünya Savaşı başlamıştı.

Tetiği Hitler Almanyası çekmişti ama, suç yalnızca onda mıydı? En sonunda patlak veren silâhlı çatışma yıllarca süren rekabetin doğal sonucuydu. İlk kurban Polonya olmuştu. Britanya ile Fransa'nın Almanya'ya savaş ilân etmekten başka çıkar yolları yoktu. Bu savaş ilânı, aslında, o güne kadar izledikleri siyasetin bir tür iflâsı demekti. Britanya ve Fransa Hükûmetleri bu Doğu Avrupa ülkesine saldırıyı bilmiyorlar mıydı? Yani, "Plan Weiss"dan haberli değiller miydi? Hitler bu planı 11 Nisan 1939'da onayladıktan sonra belki haberleri de olmuştu. Hiç değilse, Alman Genel Kurmayının 1918'den 1945'e kadar tarihini yazan W. Erfurth böyle diyor.[1] Britanya ile Fransa'nın Almanya ile ateşin içine bu yüzden atılmayacaklarını Hitler de kestiriyordu. 22 Ağustos 1939'da tüm generalle-

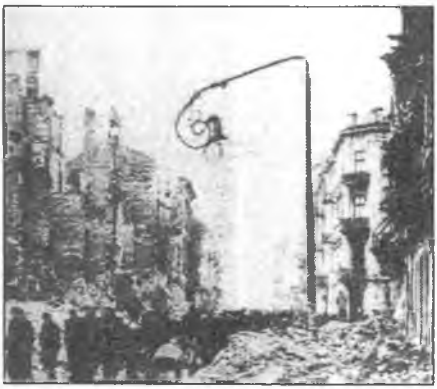
riyle yaptığı özel toplantıda bu iki Batı Avrupa ülkesinin genelde ablukadan daha öteye gidemeyeceğini söylemişti. İkisi de resmî bir savaş ilânı aşamasında kaldılar. Kendi kaderine bırakılan Polonya iki hafta içinde ezildi, gitti.

"Ateş düştüğü yeri yakar." Britanya ve Fransa çatışmaların çok daha berisindeydiler. Askerî çatışmaya aylarca girmediler. Savaşı ve siyaseti bir aynanın iki ayrı yüzü gibi gören Clausewitz ile aynı düşüncedeydiler.[2] Almanya ile Sovyetler Birliği arasında nasıl olsa bir çatışma çıkacaktı. Bu iki Batılı devlet, bu koşullarda bile, Almanya'yı diplomasi yoluyla Doğu'ya sürebilirlerdi. Bundan ötürü, İkinci Dünya Savaşı'nın ilk dönemine "sözde savaş" demek yanlış olmaz. Fransızlar bu duruma *drole de guerre*[3], Almanlar *Sitzkrieg* diyorlardı. Kısaca, Münih'teki saldırgana teslimiyet siyasetinin, bu kez, savaş koşullarına uygulanışı...

Londra ve Paris'in ilk taktiği yangını uzakta tutmaktı. Çatışma Balkanlar'a inebilir, İskandinavya'ya tırmanabilir, Sovyetler'e uzanabilirdi. 17 Eylül 1939'da diplomatik ilişkileri olduğu tüm ülkelerin temsilcilerine yolladıkları bir notada bu tavırlarını açıkladılar. Bu ülkenin diplomasisi Almanya'yı saldırmazlık paktı sınırları içinde mümkün olduğunca tutmak ve kendine ergeç yönelecek saldırıyı geciktirmekti. Bu nedenle, üç Baltık ülkesiyle Eylül ayında karşılıklı yardım antlaşmaları yaptı, Kasımda Polonya'da Ukraynalılar ve Beyaz Rusların oturduğu toprakları kendine katarak sınırlarını yaklaşık "Curzon Çizgisi"ne (1919) kadar getirdi. Kuzey-batıda Finlandiya'nın da kendine karşı bir sıçrama tahtası olarak kullanılmasından korkuyordu. Karelia Yarımadasında "Mannerheim Hattı"nı Alman uzmanların yönetiminde hazırlayan Finlandiya Sovyetler'in anlaşma önerilerini reddedince, iki ülke arasında savaş çıkmış, Britanya ve Fransa'nın baskısı altında olan Milletler Cemiyeti Konseyi 14 Aralık 1939'da Sovyetler Birliği'ni bu uluslararası kuruluştan "saldırgan" damgasını vurarak çıkarmıştı. Finlandiya'ya askerî malzeme yardımı yapan bu iki Batı Avrupa ülkesi desteklerini daha da ileri götürmek istedilerse de, İsveç'in İngiliz ve Fransız

Nazi askerleri Almanya-Polonya sınırındaki engeli kaldırıp atarken

Alman hava saldırısından sonra başkent Varşova'nın sokakları

Alman motorlu birliklerine karşı Polonya süvarileri

kıtalarına geçit hakkı vermeye yanaşmaması üzerine bu girişim bir sonuç vermedi. Ancak, İngiliz tarihçisi A.J.P. Taylor her ikisinin de Almanya ile hukuken savaş içindeyken bir de Sovyetler'le fiilen savaşma olanaklarını araştırmalarını İkinci Dürya Savaşına "anti-Bolşevik" bir eğilim verme çabası olarak yorumluyor. Bu durumda, Almanya'ya açılmış olan savaş geri plânda kalacak, unutulacak, belki de sona erdirilecekti. Finlandiya 12 Martta Sovyetler'le bir barış antlaşması imzaladı.

Münih "kahramanı" olan Britanya ve Fransa Hükûmetleri faşist Almanya'ya Batı'ya saldırması için sekiz ay kadar "süre tanımış" oluyorlardı. Nisan 1940'da Almanya Danimarka ve Norveç'i işgâl etti. Mayısta 135 Alman tümeni Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'a girdi. Oradan da Fransa'ya saldırdılar. Dunkirk[4] çevresindeki Fransız ve İngiliz birlikleri tüm malzemeyi Almanlara bırakarak Manş'ı geçip Britanya adalarına sığınmak zorunda kaldılar. 22 Haziranda, Fransız silâhlı kuvvetleri teslim oldu. Paris dahil, Fransa'nın önemli bölümü Almanlarca işgâl edildi. Güney Fransa'da faşist yanlısı işbirlikçi bir hükûmet Philippe Petain'in (1856-1951) önderliğinde başa geçmişti.[5]

İşte, Münih siyasetinin acı sonu. Fransa saf-dışı kalmış, Britanya Almanya'ya karşı savaş durumunu yalnız başına korur duruma düşmüştü. Britanya, ancak, Winston S. Churchill'in başbakanlığa geldiği 1940 Baharından sonra etkili bir savunma uygulamaya başlayacaktı. Almanya boş durmuyor, *Operation Sea Lion*[6] adı verilen Britanya Adalarını işgâl plânı hazırlıyordu. "Sözde savaş" dönemi artık sona ermişti.

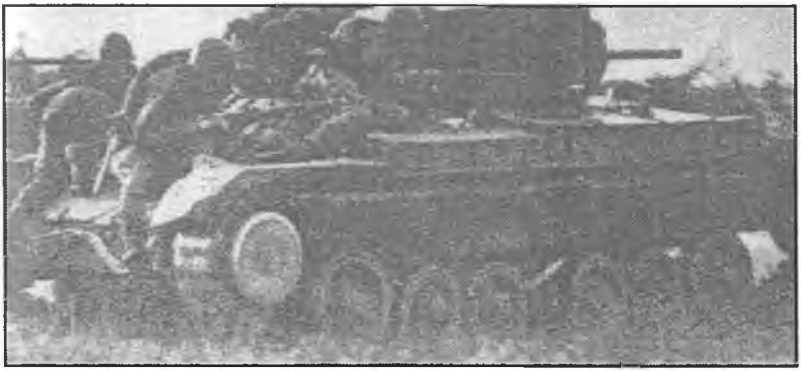
Büyük Savaşa Doğru

Almanya Avrupa'daki savaşı başarılı bir sonuca ulaştırdıktan sonra Akdeniz, Orta Doğu ve Afrika'ya dönmek istiyordu. Eski Alman sömürgeleri olan Doğu Afrika, Kamerunlar ve Güney-Batı Afrika üçgeni ilk hareket noktası olacak, Belçika Kongosu yeni

Solda: Britanya başta olmak üzere, Avrupa'da yaşam sığınaklarda geçiyordu. Sağda: Nazi işgalciler Paris'te Zafer Anıtı altında.

Üstte: Nazi kurmayları bir saldırı plânı uyguluyor.
Altta: Nazi birlikleri başkalarının toprağında rahat yürüdükleri yıllarda.

ağırlık merkezini oluşturacaktı. Almanya Fransız Ekvator Afrikası ve Nijerya ile de ilgileniyor, Mısır'dan sonra Kuzey Rodezya ve Kenya'ya inmeyi tasarlıyordu. Bir gözü de Orta Doğu petrollerindeydi.

Alman emperyalizminin bu düşlerinin İtalyan bağlaşığının düşleriyle çatıştığı ortadadır. Etyopya ve Arnavutluk'a daha savaş başlamadan önce asker çıkarmış olan İtalya Sudan, Somali'nin tümü, Perim ve Sokotra Adalarıyla ilgili görünüyordu. Akdeniz'de de üstünlük iddia ediyor, bu büyük denizin doğu kıyılarına özel olarak eğilim gösteriyordu. İki faşist devlet de bu çevrede aşağı yukarı aynı hedeflerin peşindeydiler. İkinci Dünya Savaşı başka bir gelişme yolu izleseydi, Almanya ile İtalya arasında silâhlı çatışma pekâlâ yer alabilirdi.

İtalya 10 Haziran 1940'da Britanya ve Fransa'ya resmen savaş ilân etti. Mussolini Almanya İngiliz toprağına ayak basarken o da Süveyş'e doğru saldırıya geçmek istiyordu. Ancak, İngiltere'ye çıkarma gecikince, Libya'dan Sidi Barrani yoluyla Nil yönünde İtalyan yürüyüşü hezimetle sonuçlandı. Tam karşıtı, İngilizler Bingazi'ye girdiler. İngiliz-Etyopya ortak kuvvetleri, daha güneyde 6 Nisan 1941'de başkent Addis Ababa'yı kurtardılar. İtalyanların Afrika'daki yenilgilerinden telâşa kapılan Hitler bu anakaranın kuzey yöresine Şubat 1941'de General Erwin Rommel (1891-1944) komutasında Alman birliklerini gönderdi. Mihver Libya'da gene egemen olmuş, Mısır sınırına doğru ilerliyordu. Ama ellerinde İngilizlere kesin darbeyi vuracak tank ve uçakları yoktu. Hitler Sovyetler Birliği'ne saldırıya hazırlandığından, yardım da yollayamadı. 1941'de Britanya Ordusunu Nil çevresinde yenilgiden belki de bu olay kurtarmıştır.

Öte yandan, Alman tehlikesi Sovyetler Birliği'nin Batı sınırında Damokles'in kılıcı gibi asılı durmaktaydı. Bu ülkenin tüm iç ve dış siyaseti savunma gücünü arttırma noktasında toplanıyordu. Uluslararası durum Almanya'nın yenilgisinden sonra daha da ciddîleşmişti. 1940'da 166 milyon ton kömür çıkarılmış, 15 milyon ton

çelik eritilmişti. Ekonomi hızla savaş endüstrisine kaydırılıyor, uçak ve tank fabrikaları kuruluyor, alüminyum ve lâstik gibi maddelerin üretimi arttırılıyordu. Bu arada, Sovyetler Birliği üç Baltık ülkesini ve Romanya'dan Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı kendine kattı. Besarabya'nın Sovyet Moldavyasıyla 2 Ağustos 1940'ta birleşmesi sonucu Sovyetler Birliği, aynı zamanda, bir Tuna devleti olmuştu. Bu çevrenin hemen güneyindeki Balkanlar ise, Almanya için Sovyetler'e olduğu denli Orta Doğu'daki Britanya ve Fransız manda topraklarına da ulaşmayı kolaylaştırıyordu.

Balkanlar'da Mihver'in yayılmasını olumlu karşılayacak rejimler yok değildi. Örneğin, Kral Üçüncü Boris ile Başbakan Filov Bulgaristan'ı 1 Mart 1941'de Alman-İtalyan-Japon Üçlü Paktına sokmuşlar, *Wehrmacht* Bulgar toprağına ayak basmıştı. Sovyetler Birliği Yugoslavya ile 5 Nisan 1941'de bir dostluk ve saldırmazlık paktı imzalayabilmiş, ancak bu ülke ertesi günü Alman saldırısının hedefi olmuştu. Sovyetler İsveç'in bağımsızlığına ve yansızlığına çok önem verdiklerini Almanlara her fırsatta söylüyorlardı.

Sovyetler için daha da önemli olan Britanya, Fransa ve Amerika'nın tutumlarıydı. Churchill hükûmeti 10 Mayıs 1940'da kurulmuş olmasına karşılık, Londra'nın Sovyetler'e karşı tavrında bir değişiklik olmadı. Hattâ, Stafford Cripps'in Moskova'ya Büyükelçi olarak atanmasının Britanya Hükûmetince ve basın tarafından "özel görev" yaftasıyla ayyuka çıkarılışının asıl nedeni Moskova ile Berlin arasındaki gerginliği arttırmak amacını güdüyordu. Britanya üç Baltık ülkesinin Sovyetler'e katılmasını onaylamıyor, bu üç cumhuriyete ait olup bankalarında yatan altını serbest bırakmıyor, limanlarındaki yirmi-dört Estonya ve Letonya (Latvinya) gemisine el koyuyordu. Sovyetler'in Tuna Komisyonuna katılmalarını da protesto etmişti. Tüm bu tavırların sonucu olarak Britanya-Sovyet ticareti tıkanıp kalmıştı.

Üstelik, Rudolf Hess'in (1894-1987) İngiltere'ye serüvenli bir yolculuğu da vardı. Hitler'in sağ kolu olan Hess 10 Mayıs 1941'de İskoçya'da daha önceden mektuplaştığı Dük Hamilton'un malikâ-

nesinin yakınlarına paraşütle atlamıştı. Almanya'nın Sovyetler'e saldırmak üzere olduğundan kuşkusuz haberi vardı. Hess Britanya ile Almanya arasında barış ve Sovyetler'e karşı ortak savaş önermişti. Ancak, Churchill hükûmetinin bunu kabul etme olanağı yoktu; Almanya ile bu aşamada barış bir anlık bir nefes almak demekti, o kadar. Ancak, Britanya'nın 22 Haziran 1941'e, yani Sovyetler'e saldırı gününe kadar askerî harekâtı en alt düzeyde tutması, örneğin Almanya'ya hava akınlarını neredeyse durdurması dikkati çekmektedir.

Sovyetler Birliği Amerika ile de ilişkileri düzeltmek için bir ölçüde çaba harcadı. Yeni Dünya'nın bu en önemli ülkesi bu çatışmada yansızlığını koruyordu. Değer ölçüleri yönünden Anglo-Saxon dünyasında olmakla birlikte, 2 Temmuz 1940'da askerî malzemenin dışsatımını yasaklayan bir karar aldı. Alüminyum, cıva, çinko ve lâstik gibi maddeler de bu karar kapsamına giriyordu. Bu önlemler kuramsal olarak birçok ülkeyi içine alıyorsa da, Sovyetler Birliği en çok zararı kendinin gördüğü inancındaydı. Almanya ile ticarete bundan hız verdi. Amerika ve Britanya gibi ülkelerin geri çevirdiklerini Almanya'dan sağlamaya çalışıyordu. Bütün hedefi savunma gücünü arttırmaktı.

Almanya ile ticaret ilişkilerinin gelişmesi Berlin'de siyasal gelişmeler konusunda da Sovyetler'in onayını alabileceği duygusunu yarattı. 11-13 Kasım 1940'da Alman başkentine çağrılan Dışişleri Komiseri V. M. Molotov'a (1890-1986) Almanların Balkanlar, Macaristan ve Finlandiya'daki eylemlerini onaylaması önerildi. Hitler Sovyetler'i yapayalnız bırakmak için bu yola başvurmuş olmalıydı. Hattâ, Sovyetler'in Almanya, Japonya ve İtalya ile "siyasal işbirliği" yapması bile düşünülmekteydi. Bu, Üçlü Pakta girmek demekti.

Sovyetler aynı Üçlü Paktın öteki üyesi olan Japonya'nın da baskısı altındaydı. Japonya bu paktı 27 Eylül 1940'a imzalamıştı ama, Sovyetler'in güçlü olduğunu biliyor ve bu ülkeyle bazı koşullar ileri sürerek bir saldırmazlık antlaşması imzalamak istiyordu. 24 Mart 1941'de Dışişleri Bakanı Matsuoka Moskova'ya geldi de. Bir

yandan anlaşma öneriyor, bir yandan da Sahalin Adasının kuzeyinin Japonya'ya satılmasını istiyordu. Bir sonuç alamayınca Berlin'e gitti ve 8 Nisanda tekrar Moskova'ya döndü.

Avrupa'daki savaş Japonya'ya Asya'da Britanya, Fransız ve Hollanda sömürgelerini ele geçirme olanağı tanıyordu. Özellikle Güney-Doğu Asya ülkeleri ham madde ve gıda yönünden zengindiler. Örneğin, Endonezya'da petrol, Filipinler'de şeker, Malaya'da lâstik ve çinko, Çin Hindi ve Tayland'da pirinç vardı. Almanya Avrupa ülkelerini sindirdikten sonra, eski sömürgelerini herhalde isteyecekti. Japonya herkesten önce, bu arada Amerika'dan da önce davranmalıydı. Japonya rakiplerini uzakta tutmak için de "Asya'nın Asyalılara ait olduğunu" söylüyor, Doğu Asya'da tüm ülkelere zenginlik sözü veriyordu. Ne var ki, Japon kuvvetleri Çin Hindi'ne girdikten birkaç gün sonra tüm dünya Japonya, Almanya ve İtalya arasında yeni paktın imzalandığını öğrendi. Üçlü Pakt imzalanırken, Alman ve Japon temsilcileri vakitleri olmadığından, geciken İtalyan temsilcisinin gelmesini beklememişlerdi bile. Aslında, bu üç Mihver ülkesi dünyayı kendi aralarında bölüşüyorlardı. Japonya genelde Asya'yı alıyor, Almanya ile İtalya Avrupa, Orta Doğu ve Afrika'da egemen oluyorlardı. Yalnız, Üçlü Paktın sonra açıklanan gizli ekinden anlaşıldığına göre, Almanya'ya Pasifik'te bazı sömürgeler verilecekti.

Paktın imzalanmasından bir gün sonra yapılan Japon Kabinesi gizli oturumunda Tokyo'nun denetimi altında büyük bir Doğu Asya bölgesi kuruluyor, buna Çin, Malaya, Çin Hindi, Tayland, Birmanya, Filipinler, Borneo, Okyanusya adaları, Endonezya, Avustralya, Hindistan, Yeni Zelânda ve Sovyetler'in Asya'daki toprakları dahil ediliyordu. Gûya, "sarı ırk"m bu kümeleşmesi "beyaz emperyalizmi"ne karşıydı. Gerçekte ise, bu durum Japon hegemonyasında bir Asya ve Okyanusya tasarısıydı.

Bu büyük tasarı için Japonya'nın bir süre Sovyet yansızlığına da gereksinimi vardı. Böyle bir antlaşma 13 Nisanda imzalandı da. Ancak, Almanya ile Sovyetler arasında savaş çıkar çıkmaz bu yansızlık

antlaşmasının hiçbir anlamı olmayacaktı. Bu yorumu bizzat Matsuoka Tokyo'daki Alman Büyükelçiliğinde yapmıştı.

1940'ın ortalarına gelindiğinde Nazi Almanyası dokuz devleti ya da 850.000 kilometre kareyi çiğnemiş, 107 milyon insanı egemenliği altına almıştı. Bu kolay zaferler Üçüncü *Reich* önderlerinin başını döndürüyordu. Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırıyı içeren "Barbarossa Planı"nı tasarladıktan başka, Kafkasya'dan İran'a ve Afganistan'dan Hindistan'a sarkmayı düşlüyordu. Almanya'nın Asya'nın tümünü doğu müttefikine vermek gibi bir niyeti yortu. Endonezya ve Okyanusya adalarına kadar varmayı ve bu topraklardaki yerli halkları "temizlemeyi" tasarlıyordu.

Savaş tehlikesiyle birlikte Sovyetler de kendi güçlerini arttırmaktaydılar. 1939-1941 yılları arasında 125 yeni tümen kurulmuş, bunların bir bölümü iç bölgelerden sınıra kaydırılmıştı. Son iki ay içinde Alman uçakları 180 kez sınırı ihlâl etmişlerdi. Bu konudaki 20 Haziran tarihli Sovyet notasına Almanlar yanıt bile vermedi. 21 Haziranda Molotov Alman Büyükelçisi Schulenburg'u görerek Moskova'daki Alman Elçilik mensuplarının aileleriyle birlikte neden topluca başkenti terk etmekte olduklarını sordu. Ertesi gün, 22 Haziran 1941'de sabah saat 04:00'de Nazi Almanyası Sovyetler Birliği'ne saldırdı. Bu saldırı kaçınılmazdı ve bekleniyordu da. Ama gene de bir anlamda şaşırtan yanı da vardı.[7]

1- W. Erfurth, **Die Geschichte des deutschen Generalstabes von 1918 bis 1945**, Gottingen, 1956, s. 203.

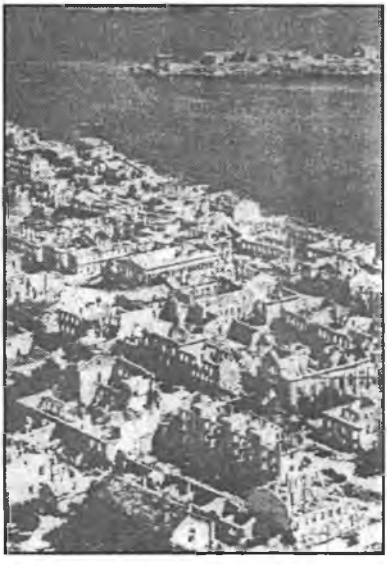
2- Carl von Clausewitz, **Vom Kriege** (Türkçesi: **Savaş Üzerine**, çev. Şiar Yalçın, İstanbul, May, 1975), s. 319.

4- E.K.Chatterton, **Epic of Dunkirk**, 1940.

5- De Gaulle'ün deyimiyle, Fransa "tarihinin en yüksek noktasından çukurun en dibine düşmüştü". Charles de Gaulle, **L'Appel** (İng.: **The Call to Honour: 1940-1942**, New York, The Viking Press, 1955, s. 61.

6- Ronald Wheatly, **Operation Sea Lion**, London, 1958; Peter Fleming, **Operation Sea Lion**. New York, 1957.

7- Moskova'daki Alman Büyükelçiliğinde Müsteşar Gustav Hilger'in de anı kitabında kabul ettiği gibi, Almanya ile Sovyetler Birliği uyuşması olanaksız iki devletti: Gustav Hilger ve Alfred G. Meyer, **The Imcompatible Allies: a Memoir, History of German-Soviet Relations: 1918-1941**, New York, Macmillan, 1953.

Solda: Savaş tüm çarpışan ülkelere yıkım getirdi.
Sağda: Kadınlar silâh fabrikalarında, geri hizmetlerde, hattâ cephelerde görev yapmak zorunda kaldılar.

X. Sovyet-Nazi Savaşı

Hitler 18 Aralık 1940 gününün akşamı *Barbarossa* diye bilenen "21 Numaralı Buyruğu" azmalarken ona bu adı Orta Çağ İmparatoru Birinci Friedrich Barbarossa'ya atfen kendi vermişti. Plânın içinde bulunduğu dosya "Çok Gizli" mührüyle damgalandıktan başka, üstünde boydan boya kırmızı çapraz bir işaret vardı. Bu alâmetler gizliliğinin en üst derecede olduğunu gösteriyordu. Yalnız dokuz kopyası olan belgenin üçü kuvvet komutanlarına teslim edilmiş, geri kalan altısı Genel Kurmay'ın kasalarına kilitlenmişti.

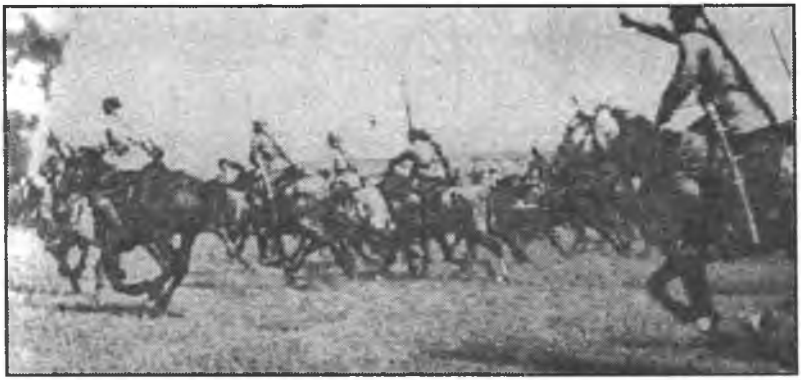
Britanya ile savaş sürüp giderken Sovyetler'e saldırıyı öngören bu plân, aslında, Hitler için Doğu yönünde bir başlangıçtı. Bu saldırıya geçmeden tam on gün önce, 11 Haziran 1941'de Hitler "32 Numaralı Buyruğu" da imzalamıştı. Bunun da şifreli adı *Orient* idi. Genel Kurmay'ın daha önce Asya'ya yönelik çalışmaları olmuştu. Örneğin, Kara Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı Genel Kurmay Başkanı 7 Nisan 1941'de sıcak Asya ülkelerindeki kampanya

için on zırhlı tümen, beş motorize tümen, tropik malzemeli on piyade tümeni ve sekiz hava tümeni gerekli gördüğüne işaret etmişti. "Evdeki hesab"a göre, Sovyet Kafkasyası yarıldıktan sonra Hindistan'a ve oradan da Güney-Doğu Asya'ya geçilecek, doğal yol üstünde İran ve Afganistan da çiğnenecekti. Ancak, tüm bu tasarılar Sovyetler Birliği'nin çarçabuk yenilmesine bağlıydı. Hitler *Orient* Plânı'nı uygulayamadı. İsviçre'nin işgâlini öngören *Tannenbaum*'u, İsveç'i içeren *Silberflus*'u, İberik Yarımadasının ele geçirilmesiyle ilgili *Felix-Isabella*'yı ve İzlanda'nın alınmasını konu edinen *Ikarus*'u da. Almanlar Britanya'ya karşı *Operation Sea Lion* işgâl plânını da başlatamadılar. Afrika'da ilerleyememelerinin önemli bir nedeni Sovyet cephesinde sıkışıp kalmalarıydı. Tüm bu tasarılar kağıtta kaldı, çünkü *Barbarossa* harekâtı başarılı olmayacaktı.

Asıl Büyük Cephe

Almanya Sovyetler'e resmen savaş ilân etmeden saldırmıştı. İtalya ve kimi Avrupa uyduları da bu saldırıya katıldılar. Hedef bu ülkenin tüm gücünü ve devletini bir anda yıkmaktı. Hitler'e göre, bu bir toptan yok etme savaşı olacaktı. Doğu cephesindeki silâhlı çatışmalar 1.418 gün ya da dört yıl kadar sürdü. Tüm İkinci Dünya Savaşının asıl büyük ve sürekli cephesi buydu. Uzunluğu 3.000-6.000 kilometre arasında değişiyordu. Çeşitli zamanlarda 8.4-12.4 milyon asker çatışmalara katılmıştı. Her iki taraf toplam 15.400 tank, 16.500 uçak ve 153.000 top kullanmıştı.

Savaşın başlama koşulları Almanlar için iyi sayılırdı. Ellerinde yeterince donanmış 214 tümen vardı - yani, savaşın ilk günü olan 1 Eylül 1939'dakinin iki katı. Almanya'nın zırhlı gücü ise, üç katına ulaşmış, hava kuvvetleri yeni uçaklarla güçlenmişti. Büyük ölçüde motorlu olan Alman kara ordusunun savaş deneyimi vardı. Polonya, Fransa, Yugoslavya, Yunanistan ve başka ülkelerde pişmişlerdi. Polonya, Norveç ve Balkanlar'ı işgâl altına almış olduklarından, Sovyetler'e üç noktadan saldırabilirlerdi. Almanya egemenlik kur-

Sovyet Süvarileri

Düşmandan kaçanlar.

duğu tüm Avrupa topraklarındaki ham madde, hattâ insan gücünü kendi savaş amaçları için kullanıyordu. Çekoslovakya, Fransa, Belçika ve Avusturya'daki fabrikalar hep ona çalışmaktaydı. Bir süre sonra Sovyetler'in Avrupa topraklarını ele geçirince, aradaki olanaklardan da yararlanır duruma geldi.

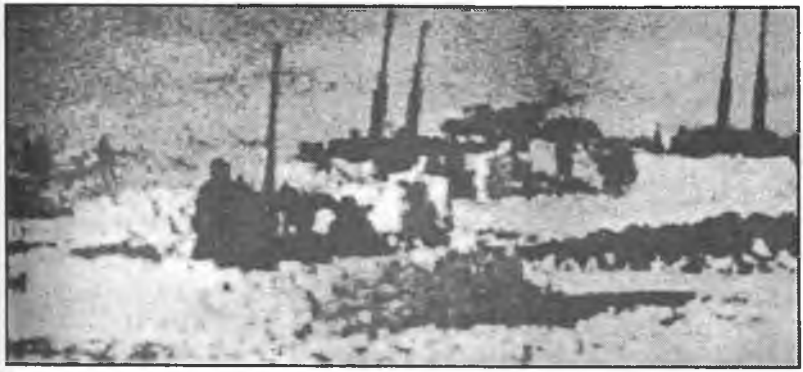
Bu avantajlarının farkında olan Hitler'in generalleri *Barbarossa* harekâtını daha önce denenmiş olan *blitzkrieg*, yani yıldırım savaşı kavramına oturttular. Umulmayan saldırıyı önemli merkezlere hemen ulaşma stratejisi izleyecekti. Bu nedenle, askerlerinin %77'sini bu cepheye sürdü. Askerlik tarihinde böylesine büyük bir işgâl gücü görülmemişti. Uydu devletlerin güçleri de eklenince hepsi 190 tümen, 3.712 tank, 47.260 top ve 4.950 savaş uçağı ediyordu. 190 tümen ise, 5.5 milyon insan demekti.

Sınırın aşılmasıyla birlikte Kiev ve Minsk gibi büyük Sovyet kentlerinin de bombardımanı başladı. 25 Haziran gecesi Naziler 250 kilometre içeri girmişlerdi; 10 Temmuzda 600 kilometrelik Sovyet toprağı içindeydiler. Dış dünyada Sovyet savaş güçlerinin büyük ölçüde ortadan kalkacağına ilişkin bir kanı vardı. Örneğin, Churchill bu düşüncedeydi.[1] Hitler'in Britanya'ya karşı çatışmalara hız verilmesini isteyen buyruğu 14 Temmuzda imzalamış olmasından da Almanya'nın Doğu'daki başarısına bir oldu-bitti gözüyle baktığı anlaşılmaktaydı. İki gün sonra yapılan bir toplantı Baltık cumhuriyetleri, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kırım, Volga bölgesi ve geri kalan yerlerin Almanya'ya nasıl bağlanacağı konusunu ele aldı; buralara genel valiler (*gauleiter*) bile atandı.

Doğu cephesindeki savaşın ilk altı ayında Sovyetler'in elinden çıkan topraklarda nüfusun %40'ı vardı ve demirin %68'i, çeliğin %58'i, kömürün %63'ü, alüminyumun %60'ı ve tahılın %38'i buradan sağlanıyordu. Tüm bu zenginlik Almanların eline geçmiş olmasına karşın, kesin zafer görünürde yoktu. İlerleme de her seferinde kolay olmuyordu. Temmuzun ortasından önce günde ortalama 4.000-4.200 olan Alman kaybı ayın ikinci yarısında günde 7.000'e çıkmış, Ağustos ayında 9.000'e doğru tırmanmaya

Düşürülen Alman savaş uçağı

Sovyet hava topçusu.

Sovyet askerî motosikletleri.

başlamıştı. 10 Temmuz - 10 Eylül tarihlerini kapsayan Smolensk çatışmalarında Moskova'ya doğru yürüyen Alman Merkez Orduları ilk kez durduruldu. Başkente saldırı plânı "Tayfun" adını taşıyordu. Moskova çevresinde bir milyondan fazla Alman askeri, 1700 tank, 14.000 top ve 950 savaş uçağı toplanmıştı. Almanlar iki koldan saldırıya geçti. "Moskova Kuşatması" diye bilinen büyük çatışma Ekim Devriminin 24'üncü yıldönümüne rastlamıştı. Askerî birlikler geçit-resminden sonra doğrudan cepheye gidiyorlardı. Zaten, cephe birkaç kilometre ilerdeydi. İki ay her iki taraf için de geçmek bilmedi. Sovyet kuvvetleri ancak Aralıkta karşı-saldırıya kalkabildiler. Moskova yakınlarındaki Istra kasabasında geri çekilen Alman askerlerinden biri bir duvara şunu yazmıştı: "Elvedâ Moskova! Biz Berlin'e dönüyoruz."

1941 yılı bittiğinde Almanya Doğu Cephesinde elli kadar tümen eritmiş, kuvvetleri Moskova'nın 100-250 kilometre kadar gerisine çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu olay *Wehrmacht*'ın yenilmezliği efsanesini yıktı. Anlaşılan, "yıldırım savaşı" stratejisi burada uygulanamaycaktı. Nazilerin kendilerini uzun bir savaşa hazırlamaları gerekiyordu- Sovyetler'in de. İkinci Dünya Savaşının kaderi belki de bu topraklarda kararlaştırılacaktı. Genel Sovyet karşı-saldırısı 1942'nin ilk aylarında da sürdü. Bu gelişmelere koşut olarak, Hitler-karşıtı koalisyon da kemikleşmeye başladı. 1 Ocak 1942'de 26 devlet Washington'da bir Bildiri imzaladılar.

Kuzey Afrika'daki çatışmalar da Doğu Cephesiyle bir ölçüde bağlantılıydı. Nazi kuvvetlerinin çoğunun Doğu'ya geçirilmesi Kuzey Afrika'daki İngilizlerin durumunu da dolaylı olarak düzeltmişti. Mısır'daki yedi tümen ve beş tugaylık Britanya Sekizinci Ordusu General Rommel'in komutasındaki on tümenlik Alman ve İtalyan kuvvetlerine saldırmış, Rommel geri çekilmek zorunda kalmıştı. Mayıs 1942'de bir karşı-saldırıyla Tobruk'u alıp Mısır çöllerine girdiyse de, yetersiz malzeme ve eksik kuvvet yüzünden El-Alameyn'den öteye gidemedi. *Wehrmacht* komutanlığı tüm olanaklarını asıl Sovyet cephesi için seferber ediyordu. Rommel Nil Neh-

ri'ne doğru yürüyüşü durdurmak zorunda kaldı. Böylece, Moskova Muharebesi ve onu izleyen olaylar başka cepheleri de etkilemekteydi.

Pearl Harbor Baskını

Nazilerin Sovyetler'e saldırısı Japonya'da da savaşın iki ay gibi kısa bir sürede bitebileceğine ilişkin bir iyimserlik yaratmıştı. Japon yöneticileri arasında (Dışişleri Bakanı Matsuoka gibi) Sovyetler'le Uzak Doğu'da hemen bir çatışma başlatılmasını isteyenler de vardı. Sovyet sınırındaki Japon Kwantung Ordusu iki ay içinde iki katına çıktı. Ancak, komutanlar çatışmalara hemen girişmek yanlısı değildiler. 2 Temmuz 1941'de İmparatorun da katıldığı gizli bir toplantıda Sovyetler'le savaşa derhal tutuşulmaması, ancak Almanlarla çatışmaların gelişme çizgisi izlenerek en uygun zamanda Uzak Doğu'da yeni bir cephe açma kararı alındı.

Japonya, asıl, Hawaii Adalarında Amerikan Pearl Harbor deniz üssüne saldırmayı tasarlamıştı. 1 Kasım 1941 tarihli "Bir Numaralı Plân" buydu. Japon Hükûmeti bu hedefini gizlemek için de, Amerikalılara Güney-Doğu Asya ülkelerine ilişkin siyasetlerinin temel ilkelerini uyumlaştırmak amacıyla toplantı önermiş, toplantılar Washington'da yer alırken, Kuril Adalarından 26 Kasında hareket eden (altısı uçak gemisi) otuz parçalık bir filo Hawaii'ye yol almaktaydı. On-iki gün süren bu yolculukta Japon radyo istasyonları Amerikalıları yanıltmak için savaş gemilerinin hâlâ üslerinde oldukları izlenimini veren yayınlar yapmayı ihmal atmemişlerdi.

7 Aralık sabahı bu gemilerden havalanan 360 Japon uçağı Amerikan donanmasının belini kırdı. Gemiler batmış, içindeki binlerce denizci için birer çelikten toplu tabut olmuşlardı. G.E. Taylor "yeni Pasifik'te Amerika"yı (**America in the New Pacific**) konu edinen kitabında Washington'daki dış siyaset plânlamacılarının Japonya'nın kuzeyde Sovyetler'e ya da güneyde Tayland, Birmanya ve Malaya gibi topraklara saldıracağını düşünmekle stratejik bir yan-

lış yaptıklarını yazmaktaydılar. Japonların, aynı zamanda, Tayland ile Malaya'ya asker çıkardıkları ve Endonezya ile Filipinler'e geçtikleri doğrudur. Ancak, bu hareket de Amerikalıları ve İngilizleri Batı Pasifik'teki tüm deniz ve hava üslerinden yoksun kılıyordu. Japonlar, kısa sürede Hong Kong (Hsiang Kang), Birmanya ve Yeni Gine'nin bir kısmını (Salomonlar dahil) çevre adalarıyla birlikte ele geçirip Yeni Zelânda ve Avustralya'yı tehdit eder duruma gelmişlerdi. Bengal Körfezi'nde Andaman Adaları da Japonların eline geçmiş, Seylân da (sonraki Sri Lanka) bombardıman edilmişti. Beş ay gibi kısa bir sürede, Japonlar üstünde 204 milyon insanın yaşadığı 4.242.000 kilometre karelik geniş toprak parçalarını ele geçirmiş oluyorlardı. Buna daha önce el koydukları 400 milyonluk 9.801.000 kilometre kare büyüklüğünde Çin toprağı da eklenebilirdi. Üstelik, bu topraklarda dünya lâstik üretiminin aşağı, yukarı tamamı, kalay üretiminin %60'ı, bir miktar kurşun, krom, tungsten, çinko, altın ve gümüş çıkmakta ve pirincin %75'i sağlanmaktaydı. Japonya Hindistan'a da geçebilirdi. Ancak, elinde tümünde egemen olacak yeterince güç yoktu. Bunun nedeni de o tarihte bir milyonu aşan Kwantung Ordusunu Sovyet sınırı yakınında tutmasıydı. Bu büyük ordu burada kaldı. Bunun bir sonucu Hindistan gibi ülkelerin işgâlden kurtulmasıydı. Yoksa, Asya haritası çok daha başka türlü değişebilirdi.

Japonya'nın Asya'daki bu yeni girişimleri Almanya ve İtalya'yı 18 Ocak 1942'de ikinci bir Üçlü Pakta zorladı. Asya ve Afrika bölüşülüyordu. 70'inci meridyenin doğusundaki tüm topraklar ve denizler Japonya etki alanı içinde kalıyor, batısındakileri de Almanya ve İtalya alıyordu. Alman Genel Kurmayı 1942 Yazında, Japonya'nın Hindistan'ın işgâlini kolaylaştıracak olan *Orient* Plânını uygulamayı aklına koymuş görünüyordu. Ancak, Japonya'nın Sovyetler'e savaş ilân etmesini bunun bir koşulu gibi görmekteydi.

Bu plânla uyumlu olarak 1942 Yazında Sovyet Cephesindeki durumu kendi yararına çevirmek ve Asya'nın işgâline yönelmek için hazırlık yapmaktaydı. Durum Batılılar için de gerçekten iyi değildi.

Amerikan Dışişleri Bakanı E.R. Stettinius'un **Roosevelt ve Ruslar** adlı kitabında yazdığı gibi[2], Sovyet kuvvetleri çökecek olursa, Almanya İngiltere'ye dönecek, Afrika'yı çiğneyecek, hattâ Lâtin Amerika'ya el uzatacaktı. A.B.D. bu saldırılara karşı koyacak güce henüz erişmiş değildi. Pearl Harbor baskınının etkilerini üstünden atamadığı gibi, daralan pazarı onu daha da güçsüz duruma sokacaktı.

Sovyet savunma çizgisini Temmuz ayında yaran Almanların bir kolu Stalingrad'a (sonra Volgagrad) yönelirken, öbürü de güneyde *Orient* Plânına uygun olarak ilerlemek eğilimindeydi. Churchill bu ikinci kolun Kafkasya'yı aşmayı başaracak olursa İran yoluyla Hindistan'a yöneleceğinden ve biraz sonra da Japonlarla buluşacağından ürkmekteydi. Bu olduğu takdirde, Britanya Alman ve Japon ortak saldırısına karşı koyamazdı.

Stalingrad

Ne var ki, Almanlar Kafkasya'yı aşamadılar.[3] O sıradağların ancak eteklerine ulaşabildiler ve orada çakılıp kaldılar. Alman Genel Kurmayı eldeki kuvvetleri gün geçtikçe daha fazla Stalingrad çevresine yığma gereksinimini duyuyordu. Bu cephe, Rommel'in Afrika alaylara da dahil olmak üzere, tüm yedekleri yutuyordu. 1942 Kışında Stalingrad'ın yakınlarında karlı tepelerde çöl için sarı boyanmış Alman tankları renk bile değiştirmeye vakit bulamadan cepheye sürülmüşlerdi. Daha 1942 Yazında General Paulus'un Altıncı Ordusunu da içeren Alman B Grubu Orduları Stalingrad önünde belirdiler.[4] 23 Ağustosta bir tank grubu Sovyet savunmasını bölerek sekiz kilometrelik bir yarık oluşturdu. Aynı gün, Stalingrad kenti Richthofen'in uçaklarınca bütün gün bombalandı. Mussoli'nin Dokuzuncu İtalyan Ordusu da kentin kuzey-batısına yaklaşmaktaydı. Romen Üçüncü Ordusu da onun sağına geçti. Eylül sonunda kentin önüne 80 tümen dizilmiş, 30 kadarı da yakında Kafkaslar'daydı.

Nazilerin uyumlu genel saldırısı 13 Eylül 1942'de başladı ve 2 Şubat 1943'e kadar gece gündüz hiç durmadan sürdü. Eylül sonu ve Ekim başında fabrika çevreleri ve Orlovka yakınlarında göğüs göğüse savaşlar oldu. Hitler 14 Ekimi Stalingrad'ın düşürülmesi için son tarih diye saptamıştı. Tüm dünya bu boğuşmayı izlemeye çalışıyordu. Dost da, düşman da savaşın sonucunun büyük ölçüde burada belli olacağını anlamışa benziyordu. Hükûmetler ve basın bir yana, bazı evlerde duvarlara asılı haritalarda savaşın gelişmesi ayrı renklerdeki iğnelerle günbegün izlenmekteydi. 1942 bittiğinde, Naziler bir milyon asker, 20.400 top, 1.500 tank ve 4.000 uçak yitirmişlerdi. Alman generalleri, daha sonra, bu kentin çok sayıda koruganlarla dolu güçlü bir kale olduğunu söylediler. Bu doğru değildir; Stalingrad savunma olanakları geniş bir kent olmaktan çok uzaktı. Savaşın talihi büyük bir özveriyle, daha açıkça, kan akıtarak değişti. Sovyetler, zamanla asker ve malzemede önlerine dikilen Almanlara eşit oldular. O yıllarda dış işlerine bakan Amerikalı Stettinius Stalingrad savaşına kadar Sovyetler'in kendi silâhlarıyla boğuştuklarını kabul eder. Oysa, 1941 ortasında Hitler, Sovyetler'in bu kadar tümen örgütleyebileceklerine ihtimal vermemişti. 1943 sonuna doğru da Sovyetler'in uğradığı kayıplara bakarak, önemli bir genel saldırıya geçemeyeceklerine inanıyordu. Oysa, 12 Eylülde General Georgi Konstantinoviç Zukov ve General Aleksandr Mihayloviç Vasilevski başka kanıdaydılar.

Karşı saldırı 19 Kasım 1942'de başladı. Daha ilk gün sonunda 25 kilometre kazanılmıştı. Mussolini'nin Dışişleri Bakanı Kont Ciano 18 Aralıkta Hitler'in Gorlitz Ormanlarındaki karargâhına geldiğinde, "Rus cephesindeki Almanların yenildiğini benden kimse saklamıyordu" diye not etmişti. 8 Ocakta Sovyet komutanlığı düşmana koşulsuz teslim önerdi. 24 Ocakta General Paulus Hitler'e şu mesajı yolluyordu: "Savunmayı sürdürmek yararsız. Felâket kaçınılmaz. Hayatta kalan askerleri kurtarmak amacıyla derhal teslim olmak için izin istiyorum." Hitler izin vermedi. Savaş sürmek zorunda kalınca, muharebe meydanından 147.200 düşman cesedi top-

landı ve 91.000 tutsak alındı. İçlerinde Feld-Mareşal von Paulus, 23 general ve 2.500 subay vardı. General Wastfal'in daha sonra yazacağı gibi, "Alman tarihinde bu kadar büyük bir ordu, ellerinde bunca modern silâh ve donanımla, ilk kez teslim oluyordu."

Hitler'in saldırı mekanizması altından kalkamayacak bir darbe yemişti. Belçika, Fransa ve öteki Avrupa ülkelerini ezip geçmiş olan ünlü Altıncı Ordusu teslim olmuş, Almanya Stalingrad önünde kuvvetlerinin neredeyse dörtte-üçünü yitirmişti. 1943 yılına girildiğinde Amerikan Başkanı Roosevelt Stalingrad zaferinin "işgâl dalgasını yerinden söküp attığını ve Müttefiklerin saldırgan güçlere karşı savaşında bir dönüm noktası" oluşturduğunu söylemiştir. Sovyet rejiminin bir iç düzen olarak tam karşısında yer almış olan bu büyük devletin bir numaralı yöneticisinin cömert yorumu savaşın ateşli havasında yapılmış bir abartma değildir. Gerçekten, İkinci Dünya Savaşı temelde karada, daha çok Avrupa anakarasında yer almakta, çevredeki deniz ve hava kapışmaları boğuşmanın talihini genelde değiştirmeyen ikincil çatışmalar olarak kalmaktaydı. Bu durumda, karada karşı karşıya ve pençe pençeye kalan iki büyük de Nazi Almanyası ile Sovyetler Birliği idi.

Alman kuvvetlerinin 1943 yılının başında Kafkasya'da da püskürtülmeleriyle *Orient* plânı da çöktü. Güneye inmiş olan Alman "A Grubu Orduları" 275.000 kişi, 900 tank ve 2.000 uçak yitirmişlerdi. Bu kuvvetlerin içinde Hitler'in emriyle Yunanistan'da oluşturulmuş olan "özel F Alayı" da vardı. General Helmuth Felmy'nin komutasındaki bu birlikler tropik iklim ve savaşa göre donanmışlar, Hindistan ile Güney-Doğu Asya'nın işgâline hazırlanıyorlardı. Elbiselerine sarı çöllerin üstünde yer alan bir palmiye ağacı simgesi işlenmişti. Tabii, ağacın üstünde de siyah gamalı haç vardı. Ağustos 1942'de Nazi Kuvvetleri Kafkas eteklerine vardıklarında "özel F Alayı" da Yunanistan'dan buraya getirildi. Ne var ki, bu alay Tahran, Yeni Delhi, Kolombo ve öteki kentleri göremedi. Komutanları da tutsak edilip Nüremberg'de on-beş yıl hapse mahkûm oldu. Sovyet Cephesi çökseydi, Orta Doğu, Asya ve Afrika'nın haritası bu-

gün bile farklı olabilirdi. Almanya'nın Asya'ya Batı'dan girişi Japonya'nın Okyanusya'daki durumunu da kuşkusuz güçlendirecekti.

Almanların Stalingrad önündeki yenilgisi Japonya'nın Sovyetler'e saldırı tasarısını da ertelemişti. Zaten, Kasım 1942'de El-Alameyn'de ağır bir yenilgiye uğradılar. 8 Kasımda on-iki tümenlik ortak bir Amerikan-Britanya gücü bu anakaranın en kuzey-batı ucuna ayak basıyordu. Mayıs 1943'de kuzey Afrika'nın tümü Müttefiklerin eline geçti. Bu gelişmelerle ilgili olarak anımsanabilecek bir gerçek Afrika Cephesinde 12 Alman-İtalyan tümenine karşılık Sovyet Cephesinde Hitler koalisyonuna ait 266 tümenin bulunduğudur. Bunun 110'u Kafkasya çevresinde toplanmıştı.

Mihver'e karşı Stalingrad ve Kafkasya'daki başarılar Sovyetler'in genel bir stratejik saldırıyı tasarlamasına olanak verdi. Ancak, aşılacak daha çok yol vardı. Savaş tüm şiddetiyle sürüyordu - sonu hakkında sağlıklı tahminler de yapılabiliyorsa da. Bu çatışmalardan önemli biri Kursk bölgesinde yer aldı.[5] Genel savaşın en büyük muharebelerinden biri de buydu. Her iki tarafta toplam dört milyon asker, 69.000 top, 13.200 tank ve 11.000 uçak çatışmalara girmişti. Temmuz 1943'e kadar, bu denli çok sayıda tank ve uçak karşı karşıya gelmemişti. Almanlar yarım milyon kişi , 1500 tank, 3000 top ve 3700 uçak yitirdiler. General Alfred Jodl (1890-1946) Almanların stratejik girişimi burada elden kaçırdıklarını ve bir daha da kazanamadıklarını kabul etti. Sovyet Ordusu ilk genel saldırıya bundan sonra geçebildi. Nazi Almanyası bir karayıkımla karşı karşıyaydı. Onun müttefikleri de ilerisini kestirebiliyor, cepheden sıyrılma yollarını arıyorlardı.

İkinci Cephe

Ama Sovyetler'in gene de Batı Avrupa'da "İkinci Cephe"[6] açılmasına büyük gereksinimleri vardı. Bu cephe 6 Haziren 1944 gibi çok geç bir tarihte açıldı da. Batı'da Normandiya çıkarmasının İkinci Dünya Savaşında kuşkusuz bir yeri de vardır. Bu çıkarmaya

ilişkin çok şey yazılmış, 6 Haziran sabahı "Omaha Plâjı" diye ad takılan kumsala ayak basanlar haklı olarak kahraman diye anılmışlardır. Ama bu çıkarma bütün savaşı anlatmada yeterli olmadığı gibi, bu olayın Alman faşizmi için "sonun başlangıcı" olduğunu söylemek de bir hayli abartmadır. Gerçek şu ki, İkinci Dünya Savaşı Avrupa'da gerçekte bir Sovyet-Nazi savaşıydı. Silâhlı çatışmanın merkezi Avrupa'ydı ve gerçekte karada sürüyordu. 1941-1943 yıllarında İngilizlerin Alman endüstri merkezlerini bombalamaları hiç etkili olmadıktan başka, Sovyetler'i biraz rahatlatacak olan ikinci cephe de çok geç açılmıştı. Bu olayın karanlık yanları hâlâ açıklanmaya muhtaç olduğu gibi, 1945 sonrası "Soğuk Savaş" döneminin bazı kökleri de bu yıllarda yatmaktadır.

Nazizme karşı silâhlı savaşımın ağırlığı tam üç yıl Müttefikler'den birinin, yani Sovyetler Birliği'nin omuzlarındaydı. Nazi saldırısı ilk kez Sovyet cephesinde durdu. Alman askeri ve savaş makinesinin dörtte-üçü orada yok edildi. Nazi kuvvetleri orada püskürtülüp geri sürüldü. Bu durumda, "sorun başlangıcı"nın daha çok nerede olduğu bellidir. Hattâ, denebilir ki, Nazizmin sonu orada görülmüştür. Normandiya çıkarmasının bizzat başarısında bile Doğu'daki bu maddesel gerçeğin payı vardır. Kaldı ki, çıkarmadan dört gün sonra başlayan Sovyet saldırısı başta olmak üzere, Moskova'nın Doğu Cephesindeki bu stratejik hareketler Batılıları bir değil, birkaç kez kendi cephelerinde yenilgiden kurtarmıştır.

Şimdi, kimi önemli ayrıntılara gelelim. Sovyetler Birliği saldırıya uğradığında, Churchill hükûmeti adına radyoda yaptığı resmî konuşmada bu ülkeye bütün yardımı yapacaklarını söylemişti. İki gün sonra da, Başkan Roosevelt benzer düşünceler sergiledi. Londra ve Moskova'da karşılıklı askerî heyetler de kuruldu. 12 Temmuz 1941'de karşılıklı yardımı öngören ve ayrı bir barışı yasaklayan bir antlaşma da yapıldı. Bu adımları 26 Mayıs 1942'de bir Sovyet-Britanya siyasal ve askerî antlaşması da izledi. 11 Haziran 1942 Sovyet-Amerikan Antlaşması ise, işbirliğinin ekonomik ve malî yönünü kapsıyordu.

Bu çerçevede Batı Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması Amerikan ve Britanya halklarının gündemine geldi. Madison ve Trafalgar meydanlarında toplananlar Nazizmin iki büyük cephede sıkıştırılmasını istiyorlardı. Bu konudaki ilk resmî tavır Sovyet Hükûmeti'nin 18 Temmuz 1941'de Churchill'e yolladığı iletide belirmektedir. Batı'da ikinci bir cephe açılması gereği 3 ve 13 Eylül 1941 tarihlerinde de yinelendi. Bu aylarda Nazi Almanyası Doğu cephesine 30 taze piyade tümeni ve çok sayıda tank ve uçak sürmüştü. Batı'da göstermelik birkaç Alman tümenine karşılık, Nazizmin tüm ağırlığıyla Doğu'ya yüklendiğini Churchill anılarında da kabul eder.

1941'in sonunda iki önemli olay oldu. Biri, Moskova savunmasında Sovyetler'in ilk kez karşı-saldırıya geçebilmeleri ve ikincisi de, Amerika'nın 7 Aralık 1941'de savaşa girmek zorunda kalışı. 1942'ye gelindiğinde, Başkan Roosevelt Sovyetler'i Almanya ve Japonya'ya karşı önemli bir destek olarak görüyordu. Amerikan Başkanı 3 Nisan 1942'de Churchill'e yazdığı resmî yazıda "sizin halkınız da, benimki de ikinci bir cephe açılmasını istiyor" diyordu. Başkanın özel temsilcisi Harry Hopkins ve Genel Kurmay Başkanı General George C. Marshall (1880-1959) sınırlı bir gücün 1942'de karaya çıkartılması (*Operation Sledgehammer*) ve 1943'de de büyük bir cephe açılmasında (*Operation Roundup*) Britanya Hükûmetinin onayını aldılar. 11 Nisan 1942'de Roosevelt böyle bir cephenin açılmasıyla ilgili olarak Sovyet Dışişleri Halk Komiseri başkanlığında bir heyetin Washington'a gelmesini önerdi. Bunu Mayıs ve Haziran 1942 üçlü görüşmeleri izledi. Ortak resmî tebliğ 1942'de Avrupa'da ikinci bir cephe açılacağını belirtiyordu.

Ne var ki, böyle bir cephe ne 1942'de açıldı, ne de 1943'de. Onun yerine Batılı Müttefiklerin askerî varlığı Kuzey Afrika'ya kaydırıldı. Oysa, düşman asıl Avrupa'daydı. O tarihte Genel Kurmay İkinci Başkanı olan General Dwight D. Eisenhower (1890-1969) askerî harekâtın Akdeniz'e kaymasıyla Manş'ı geçmenin 1943 yılı içinde olanaksız olduğunu söylüyordu. Buna karşın, Roosevelt'in temsilcisi Averell Harriman ile birlikte Ağustos 1942'de Moskova'ya giden

Churchill 1943'de geniş çaplı bir ikinci cephenin Batı'da açılacağına ilişkin söz verdiler. Oysa, 1942'de Batılıların Sovyetler'e kuzey limanları yoluyla yaptıkları sınırlı malzeme yardımı durduruldu. Gene aynı yılın yaz aylarında, Almanlar Kafkasya ve Stalingrad yönünde ağır bir saldırıya geçtiler.

1943'de iki-yüz uzun gün ve gece süren Stalingrad Kuşatmasında Almanlar 1.5 milyon askerden oldu. Bu zaferle birlikte Batılı devletlerin tavırlarında birtakım yenilikler yer aldı. Bundan böyle, Almanya'nın hızla yıkılmasından yana değildiler. Bu kapışmada Sovyetler'in de erimesini istiyorlardı. Bunun en kestirme yolu ikinci cephenin olabildiğince geç açılması ve Doğu'da sadece iki devletin karşı karşıya kalmasıydı. 1943 Kazablanka Konferansında Avrupa'da çıkartma 1944'e ertelendi. Görüşmelerde bulunan taraflar yalnızca Amerikalılar ve İngilizlerdi. Oysa, Almanya hâlâ çok güçlüydü. Örneğin, Batı'da ikinci cephenin açılmamasından yararlanan Nazi Almanyası Kursk bölgesindeki yeni ve yoğun bir saldırıya geçecek gücü kendinde böylece bulabildi. Saldırganların birtakım öncü birlikleri gene başkent Moskova'ya yaklaşıyordu. Bu çatışmanın sonunda da Alman kuvvetleri yarım milyondan fazla insan yitirdi. Bundan sonra Almanya ve Müttefikleri cephesinin bütün kesimlerinde savunmaya geçmek zorunda kaldılar.

İkinci cephe ile ilgili kesin karar Kasım- Aralık 1943 Tahran Konferansında ele alındı. 19 Kasım 1943'de *Iowa* zırhlısında Genel Kurmay Başkanlarıyla konuşan Roosevelt Sovyetler'in Besarabya'dan 40 ve Polonya sınırından da 60 mil ötede olduğunu, yani Avrupa'nın içine doğru akmaya başladığını söylüyordu. Churchill onların yolunu Balkanlar'dan kesmeyi tasarlamaktaydı. Bunun için de Türkiye'nin aktif olarak savaşa girmesini gerekli görüyordu. Türkiye'ye ilişkin gelişmeler ilerideki bir bölümdedir.

Önemli olan ikinci cephenin çok geç bir tarihte, 6 Haziran 1944'de açılmış olmasıdır. Öte yandan, Normandiya çıkartmasından sonra bile savaşın önemli muharebeleri hâlâ Doğu Cephesinde yer almayı sürdürmüştür. 1944 Yazında, Sovyetler 96 düş-

man tümeni ve 24 alayını yok ettiler. Almanya savaşı, herhalde, Normandiya'da değil, asıl Doğu Cephesinde yenilerek yitirdi.

Batılıların Normandiya'daki başarılarında bile, Doğu'daki Sovyet saldırılarının büyük rolü vardır. Örneğin, Normandiya çıkartmasından dört gün sonra, 10 Haziran 1944'de Leningrad ve Karelya bölgesinde başlatılan "Bagration" harekâtı büyük Alman kuvvetlerini doğuda mıhlanmış, hattâ Almanlar taze birliklerini Batı'dan çok Sovyet Cephesine sürmek zorunda kalmışlardır. Zaten, 1943-44 Kış aylarındaki Sovyet saldırıları yeni 70 Alman tümenini daha Doğu Cephesine çekmiş, Hazirandaki Batı çıkarması göreceli olarak kolaylaşmıştır. Bundan başka, 16 Aralık 1944'de, Antwerp-Brüksel-Lüksemburg çizgisindeki Alman direnişi karşısaldırıya dönüşünce bu baskı da Sovyetler'e yapılan başvuru sonucu Baltık'tan Karpatlar'a kadar geniş bir saldırıya geçilmesiyle kaldırılabilmişti. Unutulmamalı ki, General George S. Patton (1885-1945) 4 Ocak 1945'de güncesine şunları yazmıştı: "Savaşı hâlâ kaybedebiliriz."

1- Winston S. Churchill, **The Second World War**, III: **The Grand Alliance**, Boston, Houghton Mifflin, 1950, s. 352 ve d.

2- Edward R. Stettinius, **Roosevelt and the Russians**, New York, 1949, s. 7.

3- Andei A. Grechko, **Bitva za Kavkaz** (İng.: **Battle for the Caucasus**, Moscow, Progress, 1971).

4- Yuri Platnikov, **Stalingradskaya Bitva** (İng.: **The Battle of Stalingrad**, Moscow, Novosti, 1949); A. Werth, **The Year of Stalingrad**, London, 1946.

5- Ivan Parotkin, **Kurskaya Bitva** (İng.: **The Battle of Kursk**, Moscow, Progress, 1976).

6- Dwight D. Eisenhower, **Crusade in Europe**, New York, De Capo Press, 1977; Higgins Trumbull, **Winston Churchill and the Second Front; 1940-1943**, New York, 1957; Oleg Rzheshevsky, **Operatsiya "Overlord"** (İng.:**Operation Overlord**, Moscow, Novosti, 1984).

Stalingrad (şimdi Volgagrad) zaferinden sonra Doğu cephesinde durum.
Üstte: Teslim olan Alman askerleri.
Altta: Savaş uçaklarına Sovyet yaylım ateşi.

Önce mezarlarını kendi elleriyle kazdırır, sonra öldürürlerdi.

Ateş düştüğü yeri yakar.

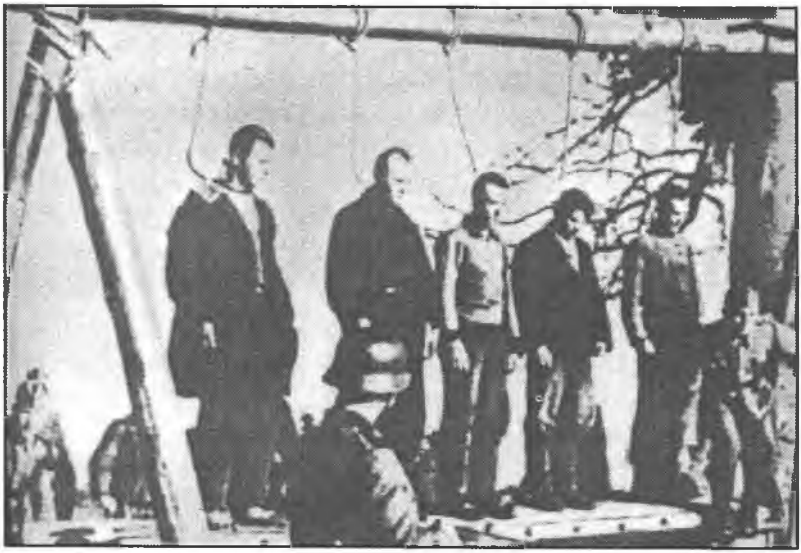
Nazi işgalciler her adımda cinayet işlediler.

Vahşet ve sayısız kurbanın ardından gözyaşı dökenler.

Sivil halk Nazi işgâlcinin öldürdükleri arasında yakınlarını arıyor.

Rastgele asılan siviller.

XI. Barışa Doğru

Silâhlı çatışmalar tüm cephelerde sürüp giderken Müttefikler arasında barışa ve savaş-sonrası dünya düzenine yönelik bir dizi temas ve toplantılar oldu. Bunların her birini çeşitli yönleriyle ve ayrıntılarıyla değerlendirmek bu kitabın kapsamı dışındadır. Savaş yıllarına rastlayan konferanslar ayrı çalışmaların konusu olacak kadar önemlidir. Haklarında çeşitli dillerde çok sayıda yayın da yapılmıştır. Ancak, burada onları özet biçimde anmakta yarar olabilir.[1]

Bu toplantıların ilki Ağustos 1941'de Newfoundland Adası açıklarında Amerikan kruvazörü *Augusta* ile Britanya savaş gemisi *Prince of Wales*'de Başkan Roosevelt ile Başbakan Churchill arasında yer almıştır. Bu görüşmeler nedeniyle açıklanan "Atlantik Bildirisi"ni Sovyetler, daha sonra, kendilerine de danışılmadığı için eleştirmişlerdir. Sekiz noktalık bu Bildiri'nin son üç paragrafı bir "uluslararası barış ve güvenlik sisteminin kurulması ve korunması umudu"na yer veriyordu. Churchill'in daha sonra belirttiği gibi,

"teknik yönden hâlâ yansız" olan Amerika'nın savaşan devletlerden biriyle böyle bir Bildiri üstünde anlaşması ve "Nazi tiranlığının bütünüyle yok edilmesi" sözlerinin altına imzasını koyması ilginçti.[2]

Japonya'nın Pearl Harbor'a saldırısından kısa bir süre sonra Mihver'le savaşan devletlerin imzaladığı "Birleşmiş Milletler Bildirisi" savaş sırasındaki toplantıların ikincisiydi. Bu Bildiri'de "Birleşmiş Milletler" sözcükleri ilk kez kullanılıyordu. İmzacı devletlerin "Atlantik Bildirisi'ndeki amaçlar ve ilkeler ortak programı"na katıldıklarını, savaşı sonuçlandırmak için tüm kaynaklarını seferber edeceklerini, öteki Müttefikler'le işbirliğini esirgemeyeceklerini ve ayrı barış yapmayacaklarını belirtiyordu. Bu Bildiri'ye daha sonraki yıllarda Mihver'e savaş ilân eden öteki ülkeler de katıldılar. Örneğin, Türkiye'nin katılması kendi durumundaki başka on devletle birlikte 1945'te gerçekleşti.

1943 yılında yer alan Moskova Konferansından önce, (a) tarafların toprak yönünden büyüme yollarını araştırmayacakları ve başka devletlerin iç işlerine karışmayacaklarının Beşinci maddede yer aldığı Sovyet-Britanya Antlaşması (26 Mayıs 1942), (b) Mihver'in "koşulsuz teslimi"ni öngören ve Roosevelt ile Churchill arasındaki Kazablanka buluşması (14-24 Ocak 1943) ile (c) gene bu son ikisi arasında "Dört Ulus Bildirisi"nin ilk taslağının konuşulduğu Quebec Konferansı (Ağustos 1943) önemlidir.

Moskova, Tahran, Yalta ve Potsdam

Savaş-sonrası dünyasının düzenlenmesine ilişkin olarak üç büyük devlet arasındaki ilk kararlar dışişleri bakanları Moskova Konferansında (19-30 Ekim 1943) alındı. A.B.D., S.S.C.B., İngiltere ve Çin en kısa zamanda uluslararası bir örgüt kuracaklarını ilân ettikten başka, Roosevelt ve Churchill ile Stalin'in ilerde yakın bir tarihte buluşmaları kararlaştırıldı. Tahran'daki bu toplantıya giden iki Batılı önder Kahire'de Çiang-Kay-Şek'le (22-26 Kasım 1943) ve bu arada İsmet İnönü ile de konuştular.[3] Tahran Konferansı (28

Kasım-1 Aralık 1943) üç büyük devlet arasındaki ilk toplantı değildi; ancak, Roosevelt ile Stalin ilk kez bir araya geliyorlardı. Üçü savaş-sonrası tüm sorunlarla ilgili düşüncelerini ilk kez ileri sürdüler. Hiçbiri hakkında son kararlar verilmemiş, fakat Polonya'nın sınırlarından Almanya'nın geleceğine, Uzak Doğu'daki savaşa Sovyetler'in katılmasından Birleşmiş Milletler'in kuruluşuna değin hemen hemen her konuya değinilmişti. Amerikan Heyeti Tahran'dan "çok başarılı" bir toplantı izlenimiyle ayrıldı.[4]

Tahran ile gene üç büyük devlet temsilcilerinin Yalta'daki toplantıları arasında Washington'da Birleşmiş Milletler'e ilişkin ve "Dumbarton Oaks görüşmeleri" (29 Eylül - 7 Kasım 1944) temaslar oldu. Bu görüşmelerin ortaya çıkardığı öneriler Birleşmiş Milletler Antlaşması daha sonra San Francisco'da yazılırken temel metin olarak değerlendirildi. Gene de, uluslararası Vesayet sistemi, Uluslararası Adalet Divanı ve B.M. Güvenlik Konseyinde oylama gibi çözümlenmemiş önemli sorunlar vardı. Dumbarton Oaks'ta tartışmalar bir yandan sürerken, Roosevelt ve Churchill Quebec'te ikinci kez bir araya gelerek Amerikan Maliye Bakanı Henry Morgenthau, Jr.'un Almanya'nın bölünmesine ilişkin önerilerini dinlediler. Üç büyük devletin en üst düzey temsilcilerinin Yalta'da buluşmaları da kararlaştırıldı.

Yalta (Kırım) Konferansı Nazi Almanyasına karşı savaş son aşamasına geldiği sırada (4-11 Şubat 1945) yer aldı.[5] Hem savaşın bundan sonra nasıl yürütüleceğine, hem de daha ilerisine ilişkin tarihî kararlar verildi. Tahran'dan önceki konferanslarda askerî konular ağır basıyordu. Ancak, on-beş ay sonra, durum bir hayli değişikti. Almanya'nın Müttefikleri teslim olmuş, Sovyetler Almanya'nın kalbine doğru yürüyor, Batı'da Bulge Muharebesi de başarılı bir yönde gelişiyordu. Avrupa'da Müttefik zaferi kaçınılmazdı. Bundan ötürü, Yalta'da Almanya'nın geleceği gündemin en başındaydı. Başka konular da ele alındı.

Bu toplantı 1945'de Batılılarca da başarılı olarak nitelendiyse de, bugün bu kararları Batı'da eleştiren, hattâ imzalanmış olan ant-

laşmalara karşı çıkanlar vardır. Bu nedenle, bu görüşlerin de sözünü ederek Yalta Konferansını bir ölçüde ayrıntılı olarak anımsatmakta yarar olabilir. Akla gelebilecek noktalardan biri Sovyetler'in kendi topraklarının tümünü kazandıktan sonra, daha ileri gitmeyebilecekleri kuşkusunun Batı'daki bazı çevrelerde yarattığı endişeydi. Sovyet kuvvetleri kendi sınırlarını da aşıp Batı'ya doğru çekilen Almanları kovalama görevini de yüklenirken, **The New York Times** gazetesi 22 Mart 1944 tarihli başyazısında "gereksiz kuşkuların son olarak" ortadan kalktığını neredeyse müjdeliyordu. Öyle anlaşılıyor ki, Sovyetler'in kendi sınırlarında mıhlanıp kalarak orada pasif oyalama muharebeleri yapmaları kimi Batı çevrelerinde bir karabasan gibi belirmekteydi. Bu olmasaydı, "Almanya'nın işini bitirme" görevi tümden Batılıların omzuna yüklenecekti.

Gene bu noktaya ilişkin olarak, ikinci cephe açıldıktan sonra Batılıların Almanlar karşısında zaman zaman çok güç durumlarda kaldıkları da bir gerçektir. Örneğin, 16 Aralik 1944'de *Wehrmacht* Batı cephesinde Ardennes'de son büyük saldırısına kalkışmıştı. İki büyük Alman kuvveti Amerikan tümenlerini yararak birkaç günde 90 kilometre ilerlediler. Bu durumda, Batı'daki Müttefik Orduları Başkomutanı General Eisenhower Doğu Cephesinde yinelenecek bir Sovyet saldırısının üstlerindeki baskıyı azaltacağını vurgulamaktan kendini alamıyordu. Bu görüşünü Roosevelt ve Churchill'e bildirdiği gibi, Yardımcısı Hava Mareşalı Arthur Reddir'i Stalin'le görüşmek üzere Moskova'ya yolladı. Sovyetler yeni bir genel saldırıya geçemezler miydi? 12-14 Ocak 1945'te istenen kapsamlı saldırı oldu da! Sovyetler üç haftada 500 kilometre kadar ilerlediler. Batılılar hem bu türlü desteklere, hem de Uzak Doğu'da Sovyetler'in Japonya'ya karşı askerî harekâta girişmesine önem veriyorlardı.

İki Batılı ülke Yalta Konferansına toplam 700 kişiyle gelmişlerdi. Sonunda bir ortak bildiri de yayınlandı. Yalta'da neler kararlaştırılmıştı? Almanya'nın bölünmesi daha önce ilke yönünden üç büyük devletin onayını almışsa da, bu bölünmenin bağımsız devlet-

ler biçiminde sürekli olmasını isteyen ilk Amerikan görüşü Yalta'da kabul edilmedi. Almanya (ve Berlin) savaştan sonra dört işgâl bölgesine ayrılacaktı. 8 Ağustos 1945'te Avusturya'nın da (Viyana ile birlikte) aynı biçimde bölünmesi karar altına alındı. Fransa da artık kurtarılmış olduğuna göre, ona da işgâl bölgelerinde bir yer verilecekti. Ayrıca, Almanya tazminat ödemeliydi. Görüşmelerde Almanya'ya karşı uyumlu askerî eylemlere epeyi zaman ayrıldı. Açıklanan son bildiride bu saldırgan devlete karşı yeni ve güçlü darbelerin vurulmasında zamanlama, işbirliği ve kapsam yönünden anlaşmaya varıldığı vurgulandı.

Yalta'da Almanya dışında konular da ele alınmak zorundaydı. Yugoslavya'nın neredeyse tümünü elinde tutan ve Tito yönetimindeki hükûmete faşist olmayan başka çevrelerin de katılmalarıyla Tito-Subasic Antlaşması bir çeşit onaylanmış oluyordu. Polonya'da Batılılar Londra'daki "Sürgünde Polonya Hükûmeti"ni, Sovyetler de Lublin'deki yönetimi tanımak eğilimindeydiler. Sonunda, "Polonya Ulusal Birlik Geçici Hükûmeti"ne dış ülkelerdeki Polonya çevrelerinden de temsilci alınması kararlaştırıldı. Bu ülkenin doğu sınırı aşağı yukarı "Curzon Çizgisi" olarak kabul ediliyor, ancak kuzey ile batıda Doğu Prusya ve Yukarı Silezya'dan da toprak ekleneceği belirtiliyordu. Dumbarton Oaks'da sonuçlandırılamayan B.M.'de veto sorunu Yalta'da çözümlendi. Sovyetler Birliği yeni kurulacak olan uluslararası örgüte federal hükûmetten başka, işgâlcilerce en fazla çiğnenmiş iki cumhuriyet olarak Beyaz Rusya ve Ukrayna'yı da sokma yanlısıydı. Henüz bağımsızlığına kavuşmamış ama Britanya Uluslar Topluluğu içinde yer almakta olan Hindistan gibi ülkeleri de B.M.'e sokmak isteyen Churchill bu Sovyet önerisini destekledi. Birleşmiş Milletler Bildirisi'ne katılmak isteyen devletlere Mihver'e savaş ilân etmek için 1 Mart 1945'e kadar süre tanındı. Eski Manda sistemi yerine Vesayet sistemi getirildi. Sovyetler Birliği Almanya'nın tesliminden üç ay sonra Japonya'ya savaşa girmeyi kabul etti. Gene Sovyetler Kuril Adaları ile Sahalin Adasının güneyini alıyor, deniz üssü olarak Port Arthur'u ki-

ralıyordu. Dairen limanı da uluslararası olacak, "Çin Doğu" ve "Güney Mançurya" demiryolları ortak Çin-Sovyet yönetimi altında bulunacaklardı. Çin, ayrıca, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ni tanıyordu. 25 Nisan 1945'de San Francisco'da bir Birleşmiş Milletler Konferansı yapılması ile "Kurtarılmış Avrupa Bildirisi" de Yalta'da kabul edildi.

Churchill İngiltere'ye döndükten sonra 27 Şubat 1945'de Avam Kamarasında açılan görüşmelerde Sovyetler'in Batılılarla dostluk ve eşitlik içinde yaşamak istediklerini ve söz konusu hükûmetin taahhütlerine bağlı kaldığını belirtti. Başbakanın Yalta Konferansına ilişkin değerlendirmesini İngiliz Parlâmentosu oybirliğiyle kabul etti. Aynı konferansa Amerikan heyeti içinde katılan ve sonra Sovyetler'i çeşitli nedenlerle eleştirmekten geri kalmamış olan Averell Harriman da Almanya ve Avusturya için düşünülmüş olan işgâl bölgelerinin Batılılar yararına çizildiğini, bu antlaşma olmadığı takdirde Sovyetler'in çok daha ileri bir noktaya kadar ulaşabileceğini söylemiş, ayrıca Kuriller ile güney Sahalin'e de değinerek, o tarihlerde Japonya bütünüyle pes ettirilmeden Sovyetler'in Uzak Doğu'da savaşa girmeyeceğine ilişkin korkuları olduğunu eklemişti.

Ancak, yıllar sonra, Amerikan Başbakanı Ronald Reagon, 17 Ağustos 1984'de Washington'da yaptığı bir açıklamada, Yalta'da Amerikalıların Avrupa'nın etki alanlarına bölünmesini onayladıklarına ilişkin bir yoruma katılmadığını söylüyordu. Ne var ki, Almanya'nın bölünmesinin Amerikan ve Britanya en üst düzey yöneticileri tarafından önerildiğini kanıtlayan resmî belgeler vardır. Reagan yönetiminin Yalta kararlarını tartışmaya açması üzerine, eski Başkan Danışmanı Zbigniew Brzezinski de önemli bir dış siyaset dergisi olan **Foreign Affairs**'in 1984 tarihli nüshasında "Yalta'yı değiştirmenin ön-koşulları" olarak birtakım öneriler ileri sürmüştür. Bunların içinde "Avrupa'nın Doğu kısmının barışçı yoldan kurtarılması" için gösterilecek çabalara "zengin kaynaklı bir Fransız-Britanya-İtalyan konsorsiyumu"nun yardım etmesi önerisi

de vardır. İngiliz televizyonunda Churchill'in savaşın sonuna doğru yaptığı "yanlışlar" ile ilgili programlarla Fransa'da (dar da olsa) Yalta kararlarını asla kabul etmeyecek çevrelerin yaptıkları açıklamalar konunun sıcak bir savaşla flört etme olasılığını da içinde barındırdığına ilişkin kuşkular yaratmaktadır.

Öte yandan, Almanya Yalta Konferansından dört ay sonra çökmüştür. Ancak, teslim bayrağını önce çeken Mihver devleti İtalya olmuş, hattâ 13 Ekim 1943'de Almanya'ya karşı savaş bile ilân etmişti. Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Finlandiya ile de birbirine benzer antlaşmalar yapıldı. Macaristan Romanya'ya Transilvanya'yı geri veriyor, Sovyetler ile 1940'da yapılan sınırı koruyordu. Bulgaristan savaşta kazandığı topraklardan (Güney Dobruca dışında) çekiliyor, Finlandiya Sovyetler'e Petsamo bölgesini ve Porkkala-Udd'da bir deniz üssü veriyordu.

Almanya 7 Mayıs 1945'de koşulsuz teslim oldu. Tüm kuvvetleri 31 Aralık 1937'den önceki sınırların içine çekilecek ve silâhsızlandırılacaktı. Potsdam Konferansı (17 - 25 Temmuz, 28 Temmuz - 2 Ağustos 1945) yalnız Almanya'nın geleceğini ele aldı.[6] Bu sorun üstüne eğilen ortak kararların ardındaki temel ilkeler şöyle özetlenebilir: Demokratik ve barışçı bir yaşam için Alman toplum yapısı yeniden düzenlenmelidir; bunun için Alman faşizmi ve militarizmi ortadan kaldırılmalı ve bunların yeniden canlanmaları önlenmelidir; Nazi Partisi ve ona bağlı örgütler kapatılmalı, İkinci Dünya Savaşının çıkmasında önemli rol oynayan Alman ekonomik tekellerinin kendi aralarında birleşmeleri engellenmelidir.

Potsdam'da yeni Amerikan Başkanı Harry S. Truman (1884-1972) ile Stalin ilk kez bir araya geliyorlardı. Churchill ve Eden da, yaklaşan seçimlerin sonucu olarak hükûmette bir değişiklik olanağına karşı, yanlarında İşçi Partisi ileri gelenlerinden Clement R. Attlee (1883-1967)[7] ve Ernest Bevin'i de (1881-1951) getirmişlerdi. Toplantıda Mihver uydularıyla barış antlaşmaları tasarıları gibi yakın konulara da değinildiyse de, asıl konu Almanya idi. Sınırlar, ödence, donanma ve ticaret filosunun durumu ve savaş suçlularının

yargılanması gibi Almanya'ya ilişkin her konu ele alındı ve ortak kararlara bağlandı.

Potsdam Konferansı sona erdikten altı gün sonra, 8 Ağustosta, Sovyetler Japonya'ya savaş ilân etti.

1- Redvers Opie ve d., **In Search for Peace Settlements**, Washington, D.C., the Brookings Institution, 1951, **passim**.

2- Churchill, **The Grand Alliance**, **op.cit.**, s. 433 ve d.

3- U.S., Department of State, **The Conferences at Cairo and Teheran: 1943**, Washington, 1961.

4- Opie, **op. cit.**, s. 44.

5- U.S., Department of State, **The Conference at Malta and Yalta: 1945**, Washington, 1960.

6- U.S., Department of State, **The Conference of Berlin: 1945,** 2 C., Washington, 1960

7- Clement R. Attlee, **As It Happened**, New York, The Viking Press, 1954, s. 202-210.

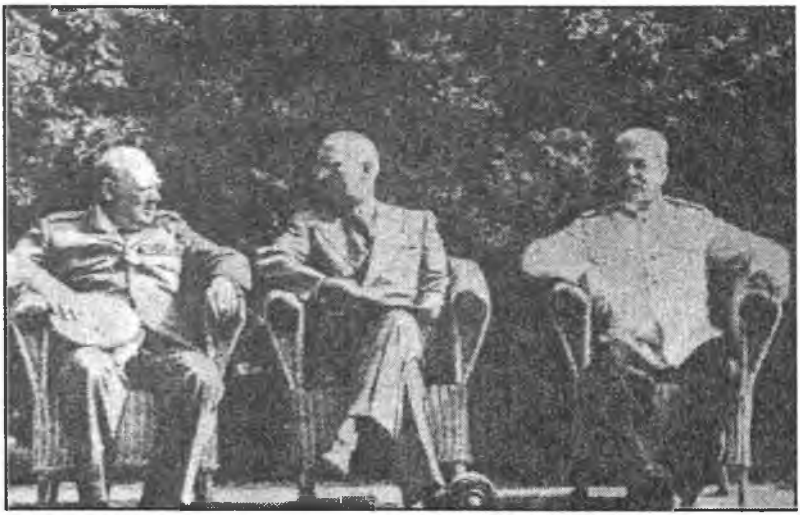
Bu duvar kağıdı Temmuz 1942'de Avrupa'da ikinci cephenin açılması için heryere asıldı. Trafalgar ve Madison meydanlarında toplanan İngiliz ve Amerikan halkının ikinci cephenin "hemen" açılmasını istediğini söylüyor.

Askerlere keman çalan bu genç kız aslında doktordu.

Yalta Doruğunda Churchill, Roosevelt ve Stalin.

Potsdam Doruğunda Churchill, (bu arada ölen Roosevelt'in yerine) Truman ve Stalin.

XII. Nazizmin Yahudi Soykırımı

İkinci Dünya Savaşının bir önemli gerçeği yalnız Almanya'da değil, Nazi ordularının işgâl ettiği tüm yabancı topraklarda da Yahudi ırkından ve dininden olan kişilerin, bu azınlığın hiçbir kışkırtması olmaksızın, Nazi yönetiminin tasarlaması ve uygulamasıyla gaz odalarında ya da fırınlarda topluca öldürülmeleridir.[1] Bu arada, Rom (Roma, Romani, Çingeneler) halkı,[2] anlakta (zekâda) geri, eşcinsel ve sakatlar gibi kimi başkaları da kurbanlara eklendilerse de, Nazi yönetiminin çok geniş kapsamlı bu 'ayıklama' girişiminin kökünde Yahudiler en başta yer alıyorlardı. Yahudi kaynaklarına göre, yitiklerin sayısı altı milyonun biraz altındadır. Bu büyük insanlık suçunun 1948 Soykırım Antlaşmasındaki tanımı dikkate alınırsa, böylesine bir kan dökümüne tarih boyunca çok az rastlanır.

Az rastlandığına göre, her çatışmaya soykırım denemeyeceği gibi, insanlık-dışı bu Nazi 'beceri' örneğine iki kıyım daha eklenebilir. Atlantik'i aşıp Yeni Dünya'ya 15'inci yüzyılın sonunda

adımını atanlar ile daha sonra bu anakaranın kuzeyinde yerli halkı gene devlet kararı ve uygulamasıyla biçip çok büyük ölçüde yok eden ve topraklarına sahip çıkarak yaşamlarını sürdürebilenleri Amerikanlaştıran ve dinlerini değiştiren ama bu arada ikinci sınıf yurttaş konumuna iten Anglo-Sakson kökenli Avrupa göçmenlerinin bu kanlı eylemleri de soykırım tanımına uyabilir.[3] Osmanlı yönetimine karşı (1821) Yunan Başkaldırmasıyla başlayıp Balkanlar'ın Bulgaristan, Makedonya ve Sırbistan gibi yöreleriyle Kırım ve onun geniş arka bölgesinde ve Kafkaslar'da (çoğu Türk olmak üzere) yer yer çoğunlukta olan Müslüman toplulukların öldürülmeleri ve kurtulabilenlerin göçe zorlanmaları da az bilinen ama yukarıdaki örnekleri andıran bir yok etme girişimidir.[4] Avrupa'nın ortalarından ta Orta Asya'ya değinir biçimde büyük bir dünyayı kapsayan bu topraklarda günümüzde Batı Trakya ve Saraybosna gibi yörelerde çok ufak Türk azınlıkları kalmış, çoğunluğu ya ortadan kaldırılmış ya da yüzyıllardır yaşadıkları yerleri (topraklarını, evlerini, görkemli yapılarını, başka taşınmazlarını, işlerini, anılarını, hattâ atalarının gömütlüklerini) geride bırakarak Anadolu'da daha güvenli yerlere sığınmak zorunda kalmışlardır. Böylesine etkilenenler beş milyonu biraz aşan ölü ile yaklaşık beşbuçuk milyon göçmendir. Ancak, tarih boyunca bunca saldırı, istila ve savaşlara karşın, "soykırım" diye nitelenebilecek olaylar gerçekten azdır. Nazizmin Yahudileri bilinçli ve dizgeli (sistematik) biçimde yok etme siyaseti az rastlanır soykırım olaylarındandır. Başka dillere de yansımış yaygın "*holokost*" sözcüğünden de İkinci Dünya Savaşının son yıllarında yoğunlaşan bu soykırım anlatılmak isteniyor. Bu nedenle, bu savaşla ilgili elinizdeki kitabın içine de konuya eğilen özet bir bölüm eklenmiştir.

Ancak, bu eklemenin Türkiyeli okuyucu için başka bir nedeni daha var. Kimi Ermeni yazarlar ve yandaşları geçmişte zaman zaman Yahudi *holokostuyla* Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki Ermeni-Türk ilişkilerini birbirine bağladıkları,[5] giderek birini sonrakinin hazırlayıcısı[6] gibi sundukları görülüyor. Ayrıca, bu ben-

zetme günümüzde yoğunluk kazanmakta, kimi önemli Yahudi örgütleri üstünde Ermenilerin ve Türkiye'yi bölmek isteyenlerin bir baskı aracı olmaktadır. Öte yandan, Ermeni ve Yahudi deneyimleriyle Osmanlılarla Nazilerin söz konusu azınlıklarla ilgileri sorunların kökenleri, tarihsel birikim, Ermenilerle Yahudilerin Müslüman Türklere ya da Almanlara karşı tavırları, her ikisinin de ayrı ayrı eylemleri, kendine özgü koşullar, olaylar arasındaki temel ayrımlar, yaşanan gerçekler ve doğan sonuçlar ölçütlerinde birbirine hiç, ama hiç benzemiyorlar.[7]

"Yahudi düşmanlığı" diye çevirebileceğimiz "semitizm-karşıtlığı" Hıristiyan Avrupa'nın yüzlerce yıl geriye giden toplumsal ve ruhsal bir hastalığıdır.[8] Yahudilik Musa'nın sunduğu "On Buyruk"la erdeme ve tek-Tanrıya dayalı ilk yaygın dinsel inançtı. Doğadaki ve evrendeki yaratıcı güçle ilişkiyi bir tür ruhsal alış-verişe ya da tapınaklara yiyecek koymak gibi sanki rüşvete oturtan ve erkekli-kadınlı (insanlar gibi kıskançlıkları, öfkeleri, açgözlülükleri, hattâ cinsel taşkınlıkları olan) tanrılar kümesine inananların Yahudilere tepki göstermeleri doğaldı ve kaçınılmazdı. Yahudilerin İskenderiye'de bir havraya Roma İmparatoru Kaligula'nın heykelini koymaya yanaşmadıkları için İ.S. 38 gibi çok eski bir tarihte boğazlanmış olduklarını bu bağlamda anımsamak gerekir. Yahudi dinsel öğretisinin Helenizm'in ve Roma Çağı'nın tanrıları, tanrıçaları ve değer anlayışıyla bağdaşmayacağı gün gibi açıktı.

Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun resmî dini durumuna geldikten (İ.S. 321) sonra bile, Yahudilere karşı kimi eski önyargılara, bu kez, ('Allah'ın oğlu' İsa'yı çarmıha germek gibi) yeni tavırlar eklendi. Hıristiyan çapulcuların Birinci Haçlı Seferinden (1096) başlayarak yol üstündeki Mainz, Worms ve Cologne gibi kentlerdeki Yahudi yerleşim bölgelerini yerle bir ettikleri az bilinen gerçeklerdendir. Hıristiyan toplumları içinde aşağılanan, dışlanan ve ayrımcılık uygulanan Yahudiler yer yer toprak edinemiyor, el sanatlarının dışında tutuluyorlardı. Onlara bırakılan dar alanlardan biri yaşamı ürem (faiz) yoluyla sürdürmek-

Nazi askerleri gaz odalarına ya da fırınlara götürecekleri Yahudileri topluyorlar.

ti. İngiliz ozanı W. Shakespeare'in bir sahne yapıtında çizdiği Shylock'un kişiliğinde belirttiği gibi, bu işlev verdiği borcun hemen ve yüksek üremiyle ödenmesinde ayak direten Yahudiyi daha da sevimsiz kıldı. Bu denli, sözde "tanrıbilimsel" nefret nedeniyledir ki, Dördüncü Lâteran Kurulu Yahudilerin giysilerinin üstünde sarı bir işaret taşımaları zorunluluğunu getirdi. Nazi Almanya'sında göze batan bu uygulama, ne yazık ki, yüz yıllar önce Orta Çağlar'ın bitiminde Avrupa'da genelde görülüyordu.

"Kan iftirası" diye anılan ve Yahudilerin dinsel Fısıh bayramında matzot çöreğiyle bağlantılı sözde "iğneli fıçı" saçmalığı, yani bir Hıristiyan çocuğunu Paskalya günlerinde kaçırıp içi iğnelerle dolu fıçıya koyduktan sonra onu yuvarlayıp akan kanı bu dinsel yiyeceğe ekledikleri masalı yaygın ama çok çirkin bir palavraydı. Bir çocuk aranıp ta bulunamadı mı, gözler onlara dikilirdi. Herhalde uzaklardan gelen gemilerle geçen ama Avrupa'yı 14'üncü yüzyılda kasıp kavurmuş olan veba salgınının da zanlısı gene Yahudilerdi. Kapitalizm, hele ilk çıkış yıllarında, büyük çoğunluğu inim inim inletirken, bunun da sorumlusu sanki Yahudilerden başkası olamazdı. Bankacılık ve tefecilikten zenginleşmiş Yahudiler kuşkusuz vardı, ama sermayeci düzen her hangi bir ırkla ya da dinle temelden bağlantısı olmayan fakat tarihsel değişim içinde derebeylik düzeninin yerine geçmiş olan toplumsal ve ekonomik bir biçimlenmeydi. Onun yerine de toplumcu düşünce ileri sürüldüğünde, Yahudi kökenli sosyalist kuramcılara ve uygulamacılara bakarak, Marksizm'den ve komünizmden de Yahudileri sorumlu tuttular. Katolik Kilisesi Yahudilerin İsa'nın çarmıha gerilişinden bir halk olarak topluca sorumlu olamayacakları görüşünü bile 1965 gibi çok geç bir tarihte açıkladı.

Yahudilere soykırım Avrupa'da yalnız Almanya'da değil, birçok ülkede olabilirdi. Bunun belirtileri sürekli olarak vardı. Fransa'da askerî sırları Almanlara generallerin yakınları satmıştı, ama bu kötülükten Yahudi kökenli Yüzbaşı Alfred Dreyfus (1859-1935) suçlanmıştı.[9] Çarlık Rusya'sında "Yahudi kıyımı" anlamına gelen

bir *pogrom* geleneği vardı.[10] Yalnız 1905 yılında bile Yahudi konutları ve iş yerlerine 700 *pogrom* gerçekleştirilmişti. Polonya toplumunda Yahudi karşıtlığı oldukça yaygın biliniyordu. Nitekim, oradaki yaklaşık 2.5 milyon Yahudiden bugün 2.500 kişi kalmıştır. İspanya, Portekiz, Yugoslavya ve Romanya gibi ülkelerin Yahudi karşıtlığının uzun geçmişi vardır. Bulgaristan başkentteki bir avuç Yahudi ileri geleni dışında anayurt topraklarına yayılmış 50.000 Yahudiyi Nazilere vermediğini söylüyorsa da, işgâl ettikleri Batı Trakya'da bunun daha fazlasını araçlara bindirip gaz odalarına yolladılar.[11] Çevrede şimdi hiçbir Yahudi yerleşmesi olmasa da, Avrupa'da atalarının gömütlükleri bile günümüzde taşlı, sopalı saldırılara uğruyor.

Özetle, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yahudi kıyımı Almanya'dan başka her hangi bir Avrupa ülkesinde de olabilirdi. Öyle ki, Fransa'daki olasılık daha da yüksekti. Ancak, Almanya'da Nazi iktidarı nedeniyle, görülmemiş bir Yahudi düşmanlığının temeli yaratılmış oldu. Yöneticilerin ırkçılığı ve ülkücülüğü özellikle saldırgan, açıkça ayrımcı, sınır tanımaz ölçüde acımasız, resmî onayla geçerli, çarpık bir hukuk anlayışına dayalı, toplumun her katını içine alırcasına bütüncül ve ülke dışına taşar biçimde yayılmacıydı. Bu nedenlerden ötürü, Almanya'da çok şiddetli oldu. Nazi yönetiminin başında olan Adolf Hitler'in **Kavgam** adlı kitabında Yahudilere ilişkin aşağılayıcı düşünceleri bir yana, Yahudi-karşıtı ön yargılar devlet yasalarına geçmiş ve uygulanmağa başlanmıştı. Yasalar Aryan kökenli olmayanlara devlet memurluğunun, okulların, derneklerin, kulüplerin, baroların, parkların ve eğlence yerlerinin kapılarını kapatıyor, Yahudilerin yapıtlarını kitaplıklardan, oyun evlerinden, sergiliklerden ve dinleti yerlerinden çıkarıyordu. Adları şehitliklerdeki şeref dizelgelerinden bile silindi. Bu genel durumda, Albert Einstein gibi insanlık adına övünülecek kişiler kurtuluşu ülkeden ayrılmada buldular. Beethoven, Goethe, Kant, A. von Humboldt ve Thomas Mann'ın aydınlığı bir yana konmuş, onların yerini Alfred Roenberg,[12] Alexander Tille ve Arthur

Moller van den Brück gibilerinin karanlığı almıştı. Bu yol Almanya'yı "Son Çözüm"e (*die Endlösung*), yani Yahudilerin kitlesel kıyımına götürdü.

Bu yönde, kimi Ermenilerle yandaşlarının savunduklarının tam karşıtı, Türklerden öğrenecekleri olumsuz bir şey yoktu. Yahudi düşmanlığı Avrupa'nın süregelen bir hastalığıydı. Türklerin, Avrupa'da 15'inci yüzyılın başında Avrupa'da "*Engizisyon*" diye bilinen olay ile 1930'larda baskı, acımasızlık ve ölümden kaçan Yahudilerle aydın Avrupalılara gösterdikleri anlayış, yakınlık ve duygudaşlık Batılılar için de ancak olumlu örnekler olabilir. İspanya'da yer yer öldürülen ve zorla Katolikleştirilen (*conversos*) Yahudiler dışında oradan ya da Avrupa'nın başka bölgelerinden kaçıp kurtulanlara, Osmanlı Sultanı İkinci Beyazıt devlet sınırlarını sonuna dek açmış ve din kümelerine dayalı "millet"[13] anlayışı çerçevesinde onlara da kendi kendilerini seçecekleri önderlerle diledikleri gibi yönetmelerini, dinsel inançlarına istedikleri biçimde bağlı kalmalarını, seçtikleri mesleklerde özgürce çalışmalarını sağlamıştı. O tarihte İspanya Katolik olanları bile "kanı temiz tutmak" (*limpieza de sangre*) için sonunda kovmaktan geri kalmadı. Türkler Avrupa Yahudilerini yok olmaktan kurtardıkları sırada, İngiltere'de Cromwell'in askerleri Katoliklerin peşlerini bırakmıyor, Fransızlar kendi Protestanları olan Huguenot'ları doğruyor, yerleşik kiliseler Calvinistlere göz açtırmıyordu. Yalnız seçkin Yahudiler değil, Avrupa'da faşizmden kaçmak zorunda kalan birçok aydın da Türkiye Cumhuriyetine sığındılar.[14] Avrupa kentlerindeki diplomasi temsilcilerimiz de Yahudileri kurtarmak için zaman zaman kendi canlarını da tehlikeye atarak girişimlerde bulundular. O tarihlerde yeryüzünde her yönden güvenli, sığınacak pek az ülke vardı. Bunlardan biri Atatürk Türkiye'siydi.

Türklerin Ermenilerle olan ilişkilerine (kısaca) gelince.[15] Orta Asya, Selçuk ve Osmanlı geleneklerinde Yahudilere ve Ermenilere düşmanlık diye bir şey yoktu. Selçukluların Anadolu'ya yığınsal ve sürekli kalmak üzere girişleri sırasında Türkler Ermenilerle çatış-

madılar ve o sırada bağımsız devletten yoksun bu toplumdan toprak da almadılar. Onları daha önceden dağıtmış olan (Selçukluların Malazgirt'te savaştıkları) Bizans yönetimiydi. Ermeni tarihçileri o dönem Türk hakanlarını övmekten geri kalmıyorlar.[16] Osmanlılar da Hıristiyanların bir çeşit aforoz ettikleri Ermeni Kilisesini ve onun halkını 1461 gibi oldukça eski bir tarihte tanımış, bu din topluluğuna Yahudiler ve Ortodokslar gibi kendi kendini dilediği gibi yönetme, tapınma, çalışma ve yaşama hakları vermiştir. O denli ki, 1913'de, yani Birinci Dünya Savaşına bir yıl kala ve Türkler için yaşamsal önemi olan Balkan Savaşı sırasında, Osmanlı devletinin Hariciye Nazırı (bugünkü deyimiyle, Dışişleri Bakanı) Ermeni olan Gabriel Nuradunkyan'dı. Nazi *holokostuyla* Ermeni-Türk ilişkileri arasında benzerlik kurulması için çaba gösterenlere soralım: Yahudi bir Alman yurttaşının G. Stresemann, F. von Neurath ya da J. von Ribbentrop yerine Berlin'de dışişlerine bakması düşünülebilir miydi? Osmanlıların son yıllarında başka önemli bakanlıklara, elçiliklere, müsteşarlıklara, konsolosluklara Ermeniler getirilmedi mi? 1878, 1908 ve 1914 Meclis-i Mebusan'ında temsilci ve Âyân üyesi olarak görev yapmadılar mı? O zamanki deyimiyle "Şura-yı Devlet"te (Danıştay'da) yüksek konumlarda Ermeni yurttaşlar yok muydu? Yerel yönetim de onlara açılmadı mı?[17] Nazi Almanyası'nda ise, Yahudiler gaz odalarına ya da fırınlara yollanmıyorlar mıydı?

"Ermeni sorunu" diye bir açmazın ortaya çıkışıyla tarihsel gelişimin emperyalizm denen çağıyla temelden bir bağlantı var. Doğu ülkelerinden daha önce endüstrileşen kimi Batı toplumlarının ham madde ve tüketim pazarı arayışlarına, yabancı sermaye ve silâhlı güçlerin yanı sıra Hıristiyan din yayıcıları da destek veriyordu. Osmanlı topraklarına 19'uncu yüzyılın başlarında ayak basan bu kişiler Hıristiyan azınlıklara, özellikle Ermenilere, ırksal ve dinsel yönlerden Türkler gibilerinden "üstün olduklarını söyleyerek, günümüzde bu düşüncelerin en ufak tozanı bile kabul edilemeyecek bir yaymacaya giriştiler. Ermenilerin kimilerinin kendi

patriklerinden ve Osmanlı yönetiminden yakınmaları da olabilirdi. Ancak, Türkleri ve Kürtleri "köpeklere ve çakallara" benzetip bu hayvanlardan söz konusu benzetme için özür dileyen Amerikan Protestan din yayıcıları ve New York'ta oturan Ermeni kuruluşu başkanları vardı.[18] Almanya'da Yahudilerden çok farklı olarak, dış kaynaklardan silâh, para ve diplomatik yardım alan kimi Ermeni savaşanlar, kendi yayınlarının da övünerek belirttiği gibi, "200.000'lik,[19] hattâ "200,000'den de fazla"[20] kalabalık ordular kurdular. Doğu Anadolu'da, Süveyş'te, Sina'da, Kudüs'te, Şam'da ve Adana'da Osmanlı yurduna saldıran Rusya, Britanya ve Fransa silâhlı güçleriyle birlikte Türkleri ve öteki Müslümanları öldürmeğe yöneldiler. "Askerî Başyapıtlar" dizisinden çıkan yeni bir Britanya araştırmasına göre, "Osmanlılar daha seferberlik hazırlıkları içindeyken, Ermeniler Ermeni olmayan 120.000 kişiyi boğazladılar."[21] General Andranik Ozanian ve General Armen Garo (Pasdırmacıyan) gibi Ermeni komutanları bastırdıkları anılarında ya da onlara ilişkin inceleme kitaplarında yürüttükleri silâhlı savaşım ayrıntılarıyla sergileniyor.[22] Bu savaşı inceleyen Ermeni yazarlar kendi halkından kalabalık toplulukların dış destekle Doğu cephesinde de savaşlara katıldıklarını yadsımıyor.[23] Ermeni Ulusal Kurulu Başkanı Bogos Nubar Paşa Versailles Barış Toplantısı sırasında (1918) Fransız Dışişleri Bakanına yazdığı resmî yazıda "Ermenilerin savaşın başından bu yana muharip [silâhla savaşan]" olduklarını kabul ediyordu.

Ermenilerin yerlerinin değiştirilip cephelerden uzak ama gene Osmanlı toprakları içindeki yeni yerlere yollanmalarının nedeni budur. Büyük çoğunluğu yerlerine varmış, savsaklığı görülenler ya da suç işlemiş olanlar daha savaş yıllarında Osmanlı mahkemelerinde ceza görmüşlerdir. Öte yandan, savaştan sonraki işgâl altındaki Osmanlı başkentinde yer alan muhakemeler hukukun onaylayacağı türden değildir. 1914-22 yılları arasında bir düzineden fazla silâhlı savaşa girmiş olan Ermeniler öldürmüş ve ölmüşler, savaş koşullarına özgü nedenlerden ötürü, Türkler ve

başkaları gibi, onlar da insan yitirmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşının bu yaşam biçimi Nazi Almanya'sında Yahudi deneyimine hiçbir yönüyle benzememektedir.

1- Nazizmin Yahudi soykırımına ilişkin yayınlar burada sıralanamayacak denli çoktur. Ancak, o kaynakları art arda dizen genel kitapların en önemlilerine gönderme yapılabilir. Örneğin: Shmuel Almog, der., **Anti-semitism Through the Ages**, New York ve Jerusalem, Pergamon Press ve The Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism of the Hebrew University of Jerusalem, 1988; Israel W. Charney ve d., **A Critical Bibliographic Review**, London, Mansell, 1988; David M. Szonyi, der., **The Holocaust: An Annotated Bibliography and Resource Guide**, New York, National Jewish Research Center için KTAV, 1985.

2- Hint kökenli bu insanlar üstüne iki Hint kaynağı: S.S. Shaski, "Roma: the Gypsy World," **India Perspectives**, New Delhi, II/9 (March 1990), s. 28-34; Chaman Lal, **Gypsies: Forgotten Children of India**, New Delhi, Government of India Press, 1969.

3- Konunun tarihine ilişkin genel bir kaynak: Alvin Debo, **A History of the Indians of the United States**. Norman, University of Oklahoma Press, 1970. Yerlilerin kurtuluş girişimleri üstüne: Alvin M. Josephy, Jr., **Red Power: The American Indians' Fight for Freedom**, New York, American Heritage Press, 1971.

4- Bu konuda en kapsamlı yabancı kaynak: Justin McCarthy, **Death and Exile: the Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922**, Princeton, New Jersey, The Darwin Press, Inc., 1995.

5- Peter Lanne, **Armenia: The First Genocide of the XXth Century**, çev. Krikor Balekjian, Munchen, Institute for Armenian Studies, 1977.

6- R. Hirair Dekmejian, "Determinants of Genocide: Armenians and Jews as Case Studies," **The Armenian Genocide in Perspective**, der., Richard G. Hovannisian, New Brunswick ve Oxford Transaction Books, 1986, s. 85-96.

7- Bu iki olayın birbirlerine benzemediklerini şu İngilizce ve Türkçe kitaplarda daha uzun olarak açıkladım: Türkkaya Ataöv, "The Jewish Holocaust and the Armenians," **The Armenians in the Late Ottoman Period**. der., Türkkaya Ataöv, Ankara, TBMM için Türk Tarih

Kurumu, 2001, s. 315-344; Türkkaya Ataöv, "Yahudi Soykırımı ve Ermeniler," **Osmanlının Son Döneminde Ermeniler**, Ankara, TBMM için TTK, 2001, s. 285-312.

8- Bu nefretin eskiliğine ilişkin bir Batı Avrupa kaynağı: Robert S. Wistrich, **Anti-Semitism: the Longest Hatred**, London, Thames Mandarin, 1992.

9- Michael M. Marrus, **The Politics of Assimilation: a Study of the French Jewish Community at the Time of the Dreyfus Affair**, Oxford, Clarendon Press, 1971.

10- Hugh Seton-Watson, **The Decline of Imperial Russia**, New York, Praeger, 1952, s. 158-159.

11- Bu konuda benim bir yazım Üsküp'te (Skopje) yayınlanan **The Macedonian Review** adlı dergide 1996 yılında basılmıştır.

12- Rosenberg Moskova'dan Hıristiyan uygarlığını alaşağı etmek için gûya gizli bir Yahudi toplantısının tutanakları diye uydurma bir şey getirmişti. Alfred Rosenberg, **Der Mythos des 20. Jahrhunderts**, München, Hoheneichen Verlag, 1942. Alfred Rosenberg üstüne: Alfred Baeumler, **Alfred Rosenberg und der Mythos des 20. Jahrhunderts, München**, Hoheneichen Verlag, 1943.

13- Stanford J. Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, Vol. I, Cambridge, Cambridge University Press, 1976, s. 58-59, 151-153.

14- Stanford J. Shaw, **Turkey and the Holocaust: Turkey's Role in Rescuing Turkish and European Jewry from Nazi Persecution, 1933-1945**, New York, New York University Press, 1993.

15- Bu konuda yazdıklarımın başlıklarına şu kitabın kaynakça bölümünde bakılabilir: Türkkaya Ataöv, **Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu?** İstanbul, İleri Yayınları, 2007, s. 170-172, 180-181.

16- Ali Sevim, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983, s. 20-21, 27.

17- Bu konuda Ermeni kaynağı: Masrob K. Krikorian, **Armenians in the Service of the Ottoman Empire, 1860-1908**, London, Routledge and Kegan Paul, 1977.

18- A.W. Williams ve M.S. Gabriel, **Bleeding Armenia: Its History and Horrors under the Curse of Islam**, Chicago, Publisher's Union, 1896, s. 423-430, 470-471, 490-491. 20'nci yüzyıla girmeğe dört yıl kala ABD'nin önde gelen bir kentinde basılan bu kitabın içindeki bu ve

benzeri alıntının çevirisini şu kitabımda yayımladım: Türkkaya Ataöv, **Mavi Kitaba Yanıt**, İstanbul, İleri Yayınları, 2006, s. 54-55. Bu alıntının İngilizce aslı ABD'nde basılmış olan şu kitabımdadır: Türkkaya Ataöv, **The British Blue Books: Vehicles of War Propaganda, 1914-18**, New York, Okey Enterprises, Inc., 2006, s. 32-33.

19- American Committee Opposed to the Lausanne Treaty, **The Lausanne Treaty and Kemalist Turkey**, New York, 1924, s. 19.

20- American Committee Opposed to the Lausanne Treaty, **The Lausanne Treaty, Turkey and Armenia**, New York, 1926, s. 143. Bu son iki kaynaktaki ilgili sayfaları **Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu?** başlıklı kitabımda yayınladım (s. 124-125). Bu kitabın İngilizcesi: Türkkaya Ataöv, **What Happened to the Ottoman Armenians?** New York, Okey Enterprises, Inc., 2006.

21 Stephen Pope ve Elizabeth-Anne Wheat, **Dictionary of the First World War**, UK, Pen and Sword, 2003, s. 34-35. Osmanlı belgelerine göre, bu sayı, bir başlangıç olarak, 122.000'dir. İki binlik açığa karşın, Britanya sayısıyla aşağı yukarı örtüşüyor.

22- Örneğin, iyi bilinen Ermeni komutan şu kitabında Birinci Dünya Savaşında Britanya-Fransa-ABD devletleri kümesinin zaferini Ermeni silâhlı katılımıyla yorumlayacak denli ileri gidiyor: G. Pasdermadjian, **Armenia: a Leading Factor in the Winning of the War**, çev. A. Torossian, New York, American Committee for Armenia, 1919.

23- Örneğin: General Gabriel Goerganian, "Armenian Participation in World War I on the Caucasian Front," **The Armenian Review**, Boston, 1967-1970.

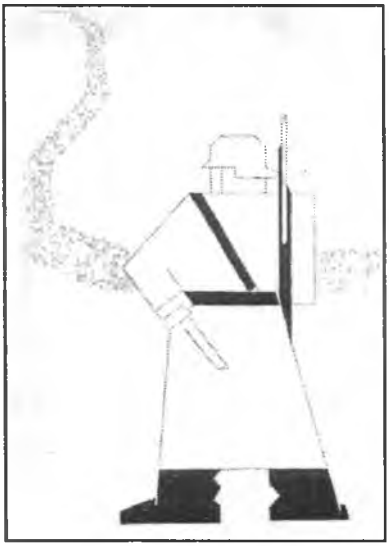

Toplama kamplarının yüz-binlerce kurbanlarından ikisi.

Nazi toplama kampları kurbanlarının gizlice yaptıkları resimlerden sekizi.

Nazizmden arta kalanlar.

XIII. Siyonizmin Faşizmle (Sınırlı) İşbirliği

Savaş sırasında siyonizmi temsil eden kimilerinin birtakım Nazi ileri gelenleriyle işbirliği yaptıklarına, daha ötesi, bunu Alman gücüne askerî alanda destek verir biçime soktuklarına ilişkin bilgiler de var.[1] Siyonizmin tarihi emperyalizmle işbirliği örnekleriyle doludur. Bugünkü uygulanışı'yla ırkçılığın bir çeşidi olarak da kabul edilebilir. Birleşmiş Milletlerin "siyonizmin ırkçılığın ve ırk ayrımcılığının bir türü" olduğuna ilişkin 1975'de alınmış (ve sonra ABD baskısıyla geri çekilen) bir kararı da vardır.[2]

Günümüzde egemen küresel güçler siyonizmden daha önceleri faşizmden yararlandıkları gibi yararlanıyorlar. Kimi yazarların gözünde, Siyonistler de, Naziler gibi "ırk" kavramına özel bir önem vererek temelde semitizm-karşıtı yaklaşımı benimsemiş, fakat "arı" ya da "üstün" ırkın Teuton değil, Yahudi ırkı olduğunu ileri sürmüşlerdir.[3] Modern bilimin Yahudilere herkesten üstün ya da farklı ırk özellikleri tanımamasına karşın, bir yandan ırkçılığa yatkın kimi yazarlar Yahudilerin sözde "içine kapanık Asyalı ve

Afrikalılardan başka, ortalama Avrupalıdan da daha çalışkan ve daha yetenekli" olduklarını söyler ve "hiçbir ulusa bu derece verilmemiş olan olumlu özelliklerle donanımlı olmakla övünebileceklerini" eklerken,[4] İsrail Parlâmentosu (*Knesset*) Hitler'in ırkçı temellere dayalı pasaportlarını anımsatan yasalar geçirmiştir. İsrail devleti yalnız Yahudi anadan doğmuş kişileri hukuk açısından "Yahudi" saymakta, böylece, kendilerine Yahudi deseler bile, ortaya "arı" ya da "arı olmayan" İsrail yurttaşı kavramları çıkmaktadır. Örneğin, Yahudi bir yazar onların "uygar uluslar içinde en arı ırk" olduğunu ileri sürüyor.[5] İsrail'in bugünkü (eşitçi düşüncedeki muhalifler dışında kalan) Yahudi toplumu (Tanrı tarafından) "seçilmiş halk" olduğunu savunmasına ek olarak geniş "yaşam alanı" (*Lebensraum*) peşinde de koşmakta, faşist Almanya'nın yaptığına benzer biçimde Filistin göçmenlerinin bir tür "*ghetto*"\ları anımsatan barınaklara yerleşip kalmalarına neden olmaktadır. Beyrut'ta Sabra-Şatila örneğinde olduğu gibi, o yerleşmelerde bile İsrail-destekli Katolik *falanjist* birliklerince öldürüldüler. Daha önce 1967 Savaşında da, İsrail devletinin tasarlaması ve uygulamasıyla Zeita, Beit Nuba ve Yalu adlı Ürdün köylerini bütünüyle ortadan kaldırarak[6] soykırım suçunu bile gündeme getirmiştir.

Öte yandan, kitabın bu bölümünün kapsamı açısından önemli olan siyonizmin genel çizgileriyle dünya görüşü ve uygulamaları değil, bir siyasetin İkinci Dünya Savaşının son yıllarındaki ilginç ama az bilinen belirtisidir. İlk bakışta inanılması zor gibi görünmesine karşın, siyonist önderlik Nazi ileri gelenleriyle kimi noktalarda görüşme ve anlaşma olanakları aramış ve bulmuştur. Bu arayışların kimler aracılığıyla ve ne pahasına sürdürüldüğü ilginçtir. Bir Alman yayını olan **Der Spiegel** dergisi 19 Aralık 1966 tarihli sayısında şöyle diyor: "Alman Yahudi-karşıtlarının zaferi siyonistleri sevindirdi, çünkü bu zafer siyonizmi önemseyen ama öteki ulusların bir parçası olmayı yeğleyen Batılı Yahudi aydınların yenilgisi anlamına geliyordu. Hem Siyonistler, hem de Naziler yalnız ulusu değil, ırkı da ana kaynakları durumuna oturttuklarından,

aralarında ortak bir nokta bulunması kaçınılmazdı." Siyasal Yahudilik akımı içinde ağır basmaya başlayan Siyonistler Almanya'da Nazilerin iktidara gelişlerini kendi amaçları için "tarihsel bir fırsat" olarak görüyorlardı.

Siyonizm bir yandan Orta Doğu'da güç yitirmekte olan Britanya'nın yerini kapmayı tasarlayan Amerikan sermaye çevreleriyle bağları sıklaştırırken, öte yandan da gelişen faşizmle uzlaşma yollarını araştırıyordu. Kapitalist dünyanın bu belli başlı odaklarına el atarak tüm seçenekleri deneme peşindeydi. İtalyan faşizmi ve Alman Nazizmiyle daha 1930'larda yeni destekler aramaktan geri kalmamıştı.

Siyonistler faşizmle ilk bağlantılarını 1934'de, 1968'e değin hem Dünya Yahudi Kongresi'nin (*World Jewish Congress*), hem Dünya Siyonist Örgütü'nün (*World Zionist Organization*) başkanlıklarını yapmış olan Naum Goldmann eliyle kurdular. Goldmann'ı 13 Kasım 1934'de kabul eden Benito Mussolini Dünya Yahudi Kongresi'ni destekleme sözü verdi. Ertesi gün, Goldmann'ın fotoğrafı dünyanın ilk modern faşist devletinin kurucusuyla yan yana belli başlı dünya gazetelerinde yayınlanmıştı.

Araplar Yahudilerin Filistin toprağına kalabalık sayılarda gelip yerleşmelerine, doğal olarak, karşı koymağa başlamışlardı. Türklerin Filistin'den çıkmalarının hemen sonrasında bu ülke sınırlarını Yahudi göçüne ardına değin açan Britanyalılar, bu kez, Almanlara karşı Arap desteğinden yararlanmayı umarak bu göçü azaltmak gibi ödünlere yanaşmak gereğini duydular. Ama etkili konumdaki her İngiliz de aynı eğilimde değildi. Örneğin, Lord Alfred Mond Melchett (Fas, Cezayir ve Tunus'ta da görüldüğünü ileri sürerek) Arapların uygar yerleşmelere zaten sürekli karşı çıktıklarından Libya'da İtalyanların da başlarına aynı şeylerin geldiğinden yakınıyordu.[7] Hitler iktidara gelmeden bir yıl önce, Filistin'in nüfusunun yüzde 20'si (Britanya Manda yönetiminin yapay desteğiyle) Yahudileşmişti. Siyonizm daha önceki yüzyıldan bu yana, ancak bu kadar Yahudiyi Filistin'e sokabilmişti. Öte yan-

dan, İngilizlerin yardımıyla ve olabildiğince, Yahudilerin Filistin toprağında kurdukları "savunma" birlikleri yalnız Arapları kendi topraklarından itip çıkarmak için kullanılmakla kalmıyor, ileride Arap kurtuluş girişimlerine darbeler indirmek için de örgütleniyordu. Daha sonra "*Haganah*" denen bu birliklerin Feivel Polkes adlı komutanlarından biri Filistin Yahudilerinin güvenlik örgütünün başındaydı.

Kimi Yahudi kümeleri Filistin'e doluşmak için yollar araştırırken, Nazi Almanyasmdaki Yahudi sözcüleri bir "Yahudi Filistin" için savaşmağa hazır kişileri seçme peşindeydiler.[8] Osmanlı yönetimi sırasında da, Filistin'de Yahudilerin yerleştirilmeleri düşüncesini destekleyen Dr. Nossig adlı birinin yaşlı Alman Yahudilerinin bir yana atılması için Nazilere önerilerde bulunduğu da ileri sürülüyor. Nossig, daha sonra, Varşova'yı kurtaranlarca kurşuna dizilmiştir.

Siyonist ileri gelenlerinin seçtiği kimi güçlü görünümlü genç Yahudiler daha sonra "*kibbutz*"larda çalışmaya hazırlanmak üzere Nazi Almanyasmda oluşturulan barınaklarda eğitim gördüler. Nazi belgelerine dayalı olarak ileri sürülenlere göre, bu barınaklar Siyonist temsilcileriyle soykırımcı Adolf Eichmann (1906-62) arasındaki anlaşmalar sonucu oluşturulmuştu. Nazi Partisine 1932'de girmiş olan Eichmann, Henrich Himmler'in SS'lerinin de üyesi olmuş, birçok Yahudinin belirlenmesi, toplanması ve Auschwitz gibi ölüm merkezlerine yollanmasına önayak olmuştu. 1945'de Amerikan askerlerince yakalanmış, ancak kaçıp kurtularak Arjantin'e gidip yerleşmişti. İsrail gizli görevlileri onu 1960'da Buenos Aires yakınlarında bulup İsrail'e kaçırmışlar, orada yargılanmış ve soykırımdan kendine düşen pay nedeniyle asılmıştı.[9]

Semitizm-karşıtı düşüncelerin dolaylı sonuçlarına da ister istemez umut bağlayan siyonistlerin böyle bir işbirliğini yadırgamadıkları anlaşılıyor. Faşizm milyonlarca kişiye kara yıkım getirirken, ileride bir Yahudi devleti kurmayı tasarlayanlara insancıl görünmeyen bir "seçme" fırsatı da veriyordu. Tanrıca "Vaat Edilen

Toprak" dedikleri Filistin'e bir "Mesih" tavrıyla insan taşıyanlar o zaman açıklanmayan birtakım herhalde karanlık işlerin de mimarlarıydılar. Bu işbirliğine karşılık, Filistin'deki Yahudi pazarları da Alman mallarıyla dolup taşıyordu.

Filistin kıyılarına ulaşan bir göçmen topluluğunun umulmadık sonu da burada özetlenebilir. *Patria* adlı bir gemi 25 Kasım 1940'da, Hayfa limanında patlayarak batmış, birkaç yüz göçmen elli kişilik tekne görevlisiyle birlikte ölmüşlerdi. Bu patlamaya ve yitiklere ilişkin iki yorum vardır. Biri, tümünün çocuk, kadın ve görevlilerle birlikte "Yahudi Filistin'e giremeyeceklerse, ölümü yeğlediklerine" ilişkin toplu intihar yorumu, öteki de kimi Siyonist ileri gelenlerinin dünya kamuoyuna böyle bir ileti yollamak amacıyla gemiyi bile bile batırdıkları görüşüdür. Ancak, bu noktada geçmişi anımsayıp bu olayla bağlantı kurmak gerekir.

Britanya Hükûmeti'nin 1939'da çıkardığı "Beyaz Kitap" (**White Paper**) Filistin'e Yahudi göçünü sınırlamıştı. Ama, öte yandan, Nazilerin Yahudilere karşı tavırları gitgide sertleşmekteydi. Siyonistler bu aşırılığın (Yahudilerin başlarına geleceklerin önlenemez üzüntüsü bir yana) Filistin'e göçü, şu ya da bu biçimde, kolaylaştıracağı inancı içindeydiler. Bu yönde SS yardımını sağlama yollarını da araştırdılar. Pino Ginzburg ve Moşe Auerbach, *Haganah*'ın kurduğu yan bir örgüt olan "Massad"i temsilen Almanya'ya giderek kimi Yahudileri Filistin'e çekmeyi tasarladılar. Orada işe yarayacakları düşünülerek seçilen genç, sağlıklı ve geleceği bu yönden parlak kişilere nereye gideceklerini bile söylemek istemiyorlardı.

Ginzburg, Mart 1939'da, yaklaşık iki yüz Yahudiyi alarak onlarla birlikte Meksika'ya gidileceğini söyledi. Bu kişiler Auerbach'ın Viyana'dan getirdiği başka Yahudilerle birleştirildi. Tümü birlikte Yugoslavya'nın Susak limanına vardılar ve orada *Colorado* adlı bir gemiye bindiler. Ancak, bu tekne Meksika'ya değil, Doğu Akdeniz'de Filistin'e doğru yol aldı. Hayfa limanına ulaştığında, İngilizler daha önce yayınlanmış olan "Beyaz Kitap" yönergesiyle

uyumlu olarak göçmenlerin karaya ayak basmalarını engellediler. Söz konusu yasağa Londra'nın Arap siyaseti nedeniyle uymak zorundaydılar. Yeni göç kurallarına göre, gemi içindekileri Filistin toprağına bırakamayacak, ancak Hint Okyanusu'nda Madagaskar Adasının 500 mil doğusunda bulunan Mauritius adlı başka bir adaya gidip yerleşebileceklerdi.

Böyle bir seçenek varken, gemi Hayfa limanında büyük bir gürültüyle patlayarak battı ve kurtulan olmadı. Siyonist çevre Filistin toprağının dibine varıp oraya karaya çıkamamanın acısına katlanamayan Yahudilerin, geçici bile olsa, canlarını kurtaracakları başka bir yere gitmektense, orada ölmeğe, hiçbir tanesi bile karşı çıkmadan, topluca karar verdiklerini dünyaya duyurarak Filistin'e Yahudi göçünün serbest bırakılması yararına kamuoyunun desteğini kazanma yolunu araştırdılar. Ne var ki, daha sonra üstünde durulan bir yorum da göçmenlerin toplu intiharı değil, propaganda uğruna toplu bir cinayetin işlendiğidir.[10] Bu ikinci yorumda, çoğu genç, yüzlerce kişinin, önlerinde önce yaşam içgüdüsü ve sonra da gün gelip aynı topraklara bir gün ulaşma umuduyla hiç fire vermeden toplu yok olma isteminde birleşemeyeceği ağır basıyor.

Macaristan'daki Siyonist örgüt de (Nazizmin deyimiyle) "en iyi yaşambilimsel (biyolojik) gereç"ten olan birkaç bin Yahudiyi kurtarırken ortalama yaşta ya da geçkin yüz binlerce Yahudiyi Auschwitz örneği merkezlere yollayan bir anlaşma yapıyordu. Yıllar sonra İsrail'e yerleştiğinde ilk adını değiştirip "İsrail" adını alarak, Başbakan Ben Gurion ve Dışişleri Bakanı Golda Meir'in Mapai Partisinde ön safta yöneticilik yapan Dr. Rudolf Kastner ileride Yahudilerce yargılanıp cezaya çarptırılacak olan Eichmann ile Macar kamplarında Nazilerin dilediklerini yapmalarına karşılık birkaç bin kişinin salıverilmelerinde anlaşmışlardı.[11] Dr. Kastner'in Macaristan'daki bu olayları açıkladığı için, daha sonra İsrail güvenlik polisince susturulduğu yorumu da var.[12]

Nihayet, siyonizmin kimi temsilcilerinin Nazi savaş çabasına da maddî yardımları bulunmaktadır. Sovyet Cephesinde Kızıl

Ordunun art arda gelen baskıları Almanları gittikçe güç durumlarda bırakırken, Nazi komutanlığı en zayıf noktalara geriden taze birlikleri kolayca yollayabilmek için, çok sayıda askerî ulaştırma aracına gereksinim duyuyordu. Söz konusu Yahudiler bu konuda Almanlara yardımcı oldu. Mayıs 1944'de, Eichmann siyonist ileri gelenlerinden 10.000 askerî kamyon istedi. Eichmann'ın bu isteğini Macar siyonistlerinden Joel Brandt'a ilettiği belirtiliyor.[13] Siyonizme karşı ünlü bir (Amerikalı) Yahudi yazarı olan Alfred Lilienthal, başka bir Amerikalının şu sözlerine yer veriyor: "Siyonistler, söz konusu olan kendi kanları olmadıkça, başkalarınınkiyle fazla ilgilenmezler."[14]

İkinci Dünya Savaşı bitince, Ben Gurion bu kez Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek başka bir savaşım için yeni anlaşmalar yaptı, komşu ve yerli Araplara karşı kullanılacak silâhlar aldı ve kendi savaş endüstrisini kurdu.[15] Devletin siyaseti yeni ırkçı düşünceleri içeren[16] ve saldırı savaşlarını destekleyen inançlardan esinleniyordu.

1- Bu bilgiler savaş sonrasında ele geçen resmî Nazi belgelerindedir. Bu belgelerden, önce, bir Sovyet araştırmacısı yararlandı. (Bak: Yuri İvanov, **Astorojna Siyonizm: Oçerki po idedologii, organizatsii praktike sionizme**. Moskova, İzdatelstva Politiçeskoy Literaturi, 1969.) İvanov'un bu kitabı birinci kez yayınlandığında Moskova'daki basımevinden satış merkezine (*Dom Knigi*) götürülürken (siyonistlerce) çalınmış, ikinci baskısı birkaç gün içinde *Dom Knigi*'ye gelip ayrı ayrı birkaç yüz adet birden alan gene aynı kişilerce yok edilmiş, ancak üçüncü baskısından sonra yazar evinde ölü olarak bulunmuştur. Bu konuda başka bir yayını Batı Avrupalı bir hanım da yapmıştır. Üçüncü yayının bana ait olduğunu sanıyorum. İngilizcesini 1976'da Tripolide (Trablus) yer alan uluslararası bir toplantıya sundum, gene İngilizcesi Bağdat'ta (**The Baghdad Observer**) yayınlandı. Arapçası Suriye'de **El-Cumhuriyye** gazetesinde çıktı, Türkçesi de Ankara'da. Türkkaya Ataöv, "İkinci Cihan Savaşında Siyonizmin Faşizmle İşbirliği," **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXIX/3-4 (1976), s. 106-111.

2- Türkkaya Ataöv, **Siyonizm ve Irkçılık**, İstanbul, İleri Yayınları, 2006, s. 344-345.

3- Örneğin: M. Cohen, **The Faith of a Liberal**, New York, 1946, s. 328.

4- Max Nordau, **Max Nordau to His People**, New York, Scopus, 1941, s. 73, 92.

5- Nahum Sokolow, **History of Zionism: 1600-1918**, C. I, New York, KTAV, 1969 (1919), s. 189.

6- Bu köylerin içi boşaltılmış ve yerle-bir edilmiş durumunu Mart 1975'de ben de gördüm.

7- H.L.M. Melchett, **Thy Neighbour**, New York, 1937, s. 252.

8- David ve Job Kimche, **The Secret Roads**, London, Secher and Warburg, 1954, s. 27.

9- Hannah Arendt, **Eichmann in Jerusalem,** New York, Viking; London; (fransızçası: Paris, Gallimard, 1966), 1963, s. 55.

10- Kimche, **op. cit.**, s. 54.

11- Arendt, **op. cit.**, s. 37-38

12- K. Ivanov ve Z. Şeynis, **Gosudarstva İsrail, yevo polojeniye i politika**, Moskova, Politizdat, 1958, s. 133.

13- M.D. Judgemen, **Israel**, 1965, s. 65.

14- Alfred Lilienthal, **What Price Israel?** Chicago, Regnery, 1953, s. 33-34.

15- İsrail'in kendi savunma gereksinimini çok aşan ve özellikle (Araplar dışında) aşırı sağcı rejimlere satılan silâhlara ilişkin Dubrovnik'te (Yugoslavya) 27-29 Haziran 1980 tarihli "Doğu Akdeniz'de Güvenlik ve İşbirliği Semineri"ne sunduğum bildiri: Türkkaya Ataöv. "Anti-detente Schemes in Eastern Mediterranean," **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXXIV (1980), s. 213-220.

16- Eski siyonist ileri gelenlerinden Hannah Arendt'in (siyonizmin kurucusu) Theodor Herzl'in (1860-1904) "ulusçuluk" anlayışının "ırkçı temelli" olduğuna ilişkin yazısı: Hannah Arendt, "Zionism Reconsidered," **Menorah Journal**, XXXIII/2 (Autumn 1945), s. 162-196.

XIV. Japon Militarizminin Çöküşü

Japon militarizminin Uzak Doğu'da ve Pasifik'te 1941'den sonraki serüveni (a) Pearl Harbor baskınını izleyen genişleme, (b) Amerika ile savaş ve (c) Sovyetler'in de bu savaşa katılması biçiminde üç bağlantılı konu olarak incelenebilir.

Uzak Doğu'da Amerika

Pearl Harbor baskını sınırlı bir taktik başarı, ama stratejik bir hataydı.[1] Geniş olanaklara sahip olan Amerika'yı hemen savaşa soktu. Ekonomik açıdan Hollanda'nın el koyup "Doğu Hind Adaları" dediği bugünkü Endonezya ve Malaya kadar önemli olmamakla birlikte, Japonlar kendi ulaşım özgürlüklerini tehlikeye soktuğu için Filipinler'de de hemen egemen olmak istiyorlardı. Luzon Adasına Pearl Harbor'dan üç gün sonra saldırdılar. Filipinler'deki tüm A.B.D. Kara Kuvvetlerinin Komutanı olan General Douglas MacArthur düşmana Manila Körfezi'ni kullandırmamak için Ba-

taan Yarımadası ile Corregidor Adasında son bir savunma hazırlıyordu. Durumu umutsuz gören Başkan Roosevelt'in emriyle ayrılıp Avustralya'ya gitti; yerine bıraktığı General J.M. Wainwright yarımada 9 Nisanda düşünce teslim oldu. Japonlar Fransız Çin Hindi'nin açıklarında Hainan Adasını da almışlar, çevredeki liman ve hava alanı kolaylıklarından yararlanır duruma gelmişlerdi. Tayland'da denetim kurmuşlar, 9 Aralık 1941'de Bangkok'u ele geçirmişlerdi. Aralık ayının sonunda Malaya Yarımadasının en güney ucuna varıp Singapur'a da girdiler.

Bu aşamada gözleri petrol yönünden zengin olan daha güneydeki adalardaydı. Singapur Adası'nın yitirilişi Müttefiklere (32.000'i Hintli, 17.000'i İngiliz ve 15.000'i Avustralyalı olmak üzere) 64.000 kişiye mal olmuştu. Avrupa'da Dunkirk bozgunu İngilizlere bundan 20.000 daha az yitiğe patlamıştı. Sırasıyla, Sumatra, Timor ve Cava düştü. İlk başlarda doğal kaynakları zengin olan noktalara böylece yönelen Japonlar Okyanusya'nın doğusunu da ihmal etmiyorlardı. Wake, Guam, (Gilberts kümesinde) Makin ve Tarawa ile Yeni Zelânda'nın üstünde Rabaul'u da aldılar. Japonya ilk hedeflerine varmış, Pasifik Savaşının birinci aşamasını sona erdirmişti.

Japonya'nın bu başarısına karşın, Müttefikler'de barış eğilimi sezilmiyordu. Aksine, karşılık vermeye hazırlanmaktaydılar. İleride karşı-saldırılara geçmek için Avustralya'da üsler kurma çabası içine girdiler. Bu tasarıyı suya düşürmek için, Japonya bu kez daha da güneyde genişlemeye yöneldi. Yeni Gine'nin doğusunu, Admiralty Adalarını, Bismarck Takım-adalarını, Midway'i ve Aleutian'ları ele geçirdi.

Tüm Pasifik bölgesi iki büyük savaş alanına ayrılmıştı. Birinin başına MacArthur, ötekininkine de Amiral Chester W. Nimitz atandı. MacArthur'un komutayı aldığı 18 Nisan 1942 günü Yarbay James H. Doolittle komutasındaki 16 Amerikan B-25 bombardıman uçağı Tokyo'ya beklenmedik bir saldırı yaptı. Bombardımanın sonucu önemsiz olmakla birlikte, Amerikan moralini biraz düzelttikten başka, Japonları da şaşırtmıştı. Demek ki, tüm

bu yayılmaya karşın, "anavatan adaları", hattâ başkent bile güvenlik içinde değildi. Japonlar Nisanın sonunda Avustralya ve Salomon Adaları arasındaki Coral Denizi'ni bir "Japon gölü" durumuna sokmaya hazırdılar.

Ancak, Amerikan tarafı da karşı-saldırıdan başka çıkar yol göremiyordu. Ne var ki, buna daha hazır değildi. Yalnız, Japon donanmasının dört uçak gemisi birden kaybederek Midway'i 4 Haziranda almaktan vazgeçişini Pasifik Savaşının bir dönüm noktası gibi kabul ediyorlardı. Bu değerlendirmede büyük bir abartma olmakla birlikte, Japonların Yeni Kaledonya, Fiji ve Samoa'yı işgâlden vazgeçtikleri doğrudur. Bundan hemen sonra Müttefikler'in Guadalcanal ve Papua'daki zaferleri rakiplerinin stratejik savunmaya geçtiklerini kanıtlıyordu. Mart 1944'de Japonların Rabaul ve çevresinden geri çekilmeden önce direnmeleri (Amerikalılara göre) son önemli güç gösterileriydi. Bu arada, Kamçatka Yarımadasının bir hayli doğusuna düşen Aleutian'lar da (yol üstündeki Kiska ve Attu Adalarıyla birlikte) alındı. Buraları artık Müttefiklerce düşmanın kuzeyde Kuril Adalarına yapılacak bombardımanlar için üs olarak kullanabilirdi.

Bu aşamada savaşın bitirilebilmesi için Japon anavatan adalarının işgâli gerekli görülüyordu. MacArthur Yeni Gine'den güney Filipinler'e, Nimitz de daha doğudan (yani Marshall, Mariana ve Caroline Adalar kümesinden) Formoza'ya doğru ilerlemeyi tasarlıyordu. Mariana'larda Saipan Adasının alınışı sırasında Japonların üç uçak gemisi, iki tanker ve 450 uçak birden yitirmeleriyle Japon donanması bir süre tehlike olmaktan çıktı. Mariana'ların bütünü ele geçtikten sonra, buradan Japonya'ya 24 Kasımda ilk B-29 ağır bombardıman uçaklarının hava saldırısı yapıldı. MacArthur 1944 sonunda güneyde Mindanao'ya çıkarma yapmayı düşünüyorsa da, düşmanın en zayıf noktasının Leyte olduğu saptandı. 20 Ekimde başlayan saldırı Japon donanmasını Pasifik'te önemli bir güç olmaktan çıkardı. Sonra, Luzon'a, oradan Manila'ya geçildi. Palawan, Panay, Negros, Cebu, Bohol ve Mindanao Adaları teker

teker düştüler. Borneo'nun Müttefiklerce işgâline 1 Mayıs 1945'de başlandı. Bu büyük ada da el değiştirince, Japonya'nın oradan gelen petrol kaynağı da kesilmiş oldu. Japonya'ya karşı hava harekâtına girişebilmek için Tokyo'nun 750 mil güneyinde (Bonin Adalar grubundan) Iwo Jima alındı. Ryukyu'lar anavatan adalarının son durağıydı. Okinawa başta olmak üzere bu adalar grubunun kazanılması pahalıya patladı. Ancak, bu durumda, Japonya savaşın ilk başındaki kazançlarından bir hayli gerilemiş oluyordu. Ne var ki, anavatan adalarını savunabilecek güce hâlâ sahipti - Müttefiki Almanya teslim olmuş olsa bile.

Uzak Doğu'da Sovyetler

Bu noktada Uzak Doğu'da savaşa Sovyetler Birliği de katıldı. Japonya'nın Sovyetler'le olan ilişkilerini, özet de olsa, biraz geriye götürürsek, 1941'de ikisinin bir yansızlık antlaşması imzaladıklarını görürüz. Ancak, Sovyet görüşüne göre, Japon Genel Kurmayı 29 Ağustos 1941'de saldırmayı düşünüyordu. Bu plâna da *Kantokuen* şifre adı verilmişti. Sovyet sınırına en yakın yerde o tarihte bir milyonluk Japon Kwantung Ordusu buyruk bekliyordu. Nazi tümenlerinin Volga kıyılarına yaklaştıkları o günlerde, Japonlar da Sibirya ve "Dış Moğolistan" dedikleri Moğol Halk Cumhuriyeti'ni yakın bir gelecekte sömürgeleştirmeye ilişkin tasarılar yapıyorlardı. Aslında, Japonların Hindistan ve Avustralya gibi yeni topraklara uzanmak ve ellerindekini daha sıkı tutabilmek için yeni kuvvetlere gereksinimleri vardı. Sovyet sınırındaki milyonluk güç onlar için bir gösterişti. Ne var ki, sınırın Sovyet tarafında da kırk tümen silâhlı bekliyordu. Bunları ne Sovyetler Almanlara karşı kullanabiliyor, ne de Japonlar tümünü güneye kaydırabiliyorlardı. Her iki tarafın zaman zaman yaptığı küçük çaplı düzenlemeler, yani sınırdaki kuvvetlerde eksilmeler ve artmalar ikisi arasındaki dengeyi değiştirmiyordu.

Almanların Doğu Cephesinde kolay zaferler kazandıkları ortam-

da Japonların da Sovyetler aleyhinde genişleme düşleri gördükleri kuşkusuzdu. Önce, kısa sınır çatışmaları sürekli olmaktaydı. Sık sık karşılıklı top ve makineli tüfek atışı yer alıyordu. İkinci olarak, Japon askerî çevreleri Sovyet ticaret gemilerine müdahale etmekteydiler. Örneğin, 1941-1944 yılları arasında Japonlar 178 Sovyet gemisine geçici olarak el koymuşlardı. Üçüncü olarak, başkent Moskova'daki Japon diplomasi temsilcileri Almanlara Sovyetler'in ulusal gücüne ilişkin sürekli bilgi aktarmaktaydılar. Savaş suçlularını yargılayan Tokyo Uluslararası Askerî Mahkemesinde (1946-1948) Yarbay Petersdorf bu konuda daha sonra açıklamalarda bulunmuştu. Örneğin, Mayıs 1945'de Almanya'daki Japon Büyükelçiliği memurlarından Nohara Komakiti'nin üstünde Sovyet birliklerinin yerleri ve güçleri ile savunma endüstrisinin özelliklerine ilişkin gizli bilgiler ele geçirilmiş, bunların Moskova'daki Büyükelçiler T. Joşitsugu ve N. Sato kanalıyla edinildiğini itiraf etmişti. Kısaca, Japonya'nın S.S.C.B. ile "yansızlık" antlaşması bir anlamda Nazi Almanyası yararına savaşa katkısı biçiminde işe yarıyordu.

Kwantung Ordu Komutanlığına bağlı olarak patojenik mikrop üretmek amacıyla birtakım lâboratuarların da kurulmuş olduğu, Aralık 1949'da Habarovsk'da yer alan bir yargı sırasında yıllar sonra ortaya çıktı. Oysa, kimyasal ve bakteriyolojik silâhların kullanımı 1925 Cenevre Protokolüyle yasaklanmıştı. Ama anlaşılıyor ki, Marçurya'nın işgâlinden sonra General İşii Şiro'nun yönetiminde böyle bir lâboratuar oluşturulmuş ve Çinli savaş tutsakları kobay olarak kullanılmıştır. Önce "731", sonra da "100" sayılı birlik denen kuruluş işte bu işe bakıyordu. 1939'da Kalka Nehri çevresinde ve 1944'de de Sovyet sınırında Trekreçye'de nehir ve göllere bu mikroplardan atılmıştı.

1945 İlkbaharına gelindiğinde Japonya aldıklarını geri vermiş, ancak rakibini yeni silâhlar ve savaş biçimleriyle zorladığı gibi, anavatan adalarını da savunacağı anlaşılıyordu. Örneğin, Müttefikler Okinawa Adasına 452.000 kişiyle saldırdıklarında, Japonların *jinrai* dedikleri bir füzeyi uçağa yerleştirdiklerini ve *kamikaze* denen "in-

tihar pilotları"nın yönetiminde hedeflere beceriyle yönelttiklerini gördüler. Gene Okinawa'da *kaiten* denen, 12 metre uzunluğunda ve burnunda iki tonluk patlayıcı madde bulunan insanlı torpiller kullanmışlardı. Bu torpiller, kısa sürede, 14 Amerikan gemisini, bu arada en büyük kruvazörleri Indianapolis'i de batırmıştı. Amerikan Donanma Bakanı 8 Haziran 1945 tarihli konuşmasında Japonya'da henüz içten bir çöküntünün işaretlerini göremediklerini itiraf ediyordu. Sovyetler'in savaşa girmemesi öteki Müttefiklerin büyük fedakârlıklarını gerektirecekti. Bu arada, savaşın uzayacağı kuşkusuzdu. Örneğin, Kyusu Adasına çıkarma plânı (*Operation Olympic*) Kasım 1945, Honşu için aynı şey (*Operation Corenet*) Mart 1946 için düşünülmüştü. Üstelik, Sovyetler Birliği kıpırdamayacak olursa, Mançurya'daki Kwantung Ordusu geri getirilip Amerikalıların karşısına çıkarılabilirdi.

Sovyetler Almanya ile savaş sona erdikten tam üç ay sonra, 8 Ağustos 1945'de savaş ilânına ilişkin açıklamayı Moskova'daki Büyükelçi N. Sato'ya verdiler. O günün akşamı Pasifik Savaşı'nın son aşaması başlamıştı. Moğol Halk Cumhuriyeti ile birlikte hareket eden Sovyetler 76 tümen, 4 zırhlı ve motorize alay ve 29 tugay, kısaca, 1.5 milyon askerle saldırıya geçti. Kwantung Ordusunda 42 piyade ve 7 süvari tümeni, 22 piyade tugayı, iki zırhlı tugay, kısaca 1.2 milyon kişi vardı. Bu ordu geçen yıllarda çevresindeki tüm üretimi askerî amaçlar için örgütlemişti. Örneğin, 300.000 ton mermi, 12.000 ton uçak bombası ve 250.000 ton petrol depolamıştı. Japon kuvvetlerinin en güçlü kollarından biri olan Beşinci Ordu Mutançiang Muharebesinde sarıldı. Başkomutan General Yamada 18 Ağustosta Sovyet Uzak Doğu Yüksek Komutanlığına baş vurarak koşulsuz teslime hazır olduğunu bildirdi.

Japon tarafında 84.000 kişi ölmüş ya da yaralanmış, (148'i general olmak üzere) 593.000 asker tutsak edilmişti. Böylesine büyük bir ordusun bu denli kısa bir sürede sıfırı tüketmesi, ilk kez, görülüyordu. Japon militarizminin yenilgisi Asya'daki durumu kökünden değiştirdi. Güney ve Güney-Doğu Asya'da bir kurtuluş, bir ulu-

sal bağımsızlık rüzgârı esmeye başladı.

Bir görüşe göre, Sovyetler Birliği'nin Uzak Doğu'da savaşa girmesi hem geç katılmış olması, hem de çok kısa bir süre savaşmış olması nedeniyle, önemli bir olay değildir. Bu savın tüm gerçekleri yansıttığı söylenemez. Sovyetler Birliği Yalta Konferansında alınan ortak karara uygun olarak, tam taahhüt ettiği gün savaş ilân edilmiştir. Savaşa katılmadan önce kırk kadar tümenini Mançurya sınırında tutarak milyonluk Japon ordusunu oraya bağlamıştır. Kendi de başka yerde bu tümenlere çok gereksinim duymasına karşın, onların desteğinden yoksun kalmış, Ama Kwantung Ordusunun da Amerikalılara, İngilizlere, Avustralyalılara, Yeni Zelândalılara, Hintlilere ve Hollandalılara karşı kullanılmasını engellemiştir. Nihayet, savaşa tutuştuğunda, büyük bir orduyu çok kısa sürede teslime zorlamıştır.

6 Ağustos 1945'de bir Amerikan B-29 bombardıman uçağı Japon adası olan Hiroşima'ya bir atom bombası atmış, üç gün sonra bir tane de Nagasaki'ye fırlatmıştır. Anımsanacağı gibi, Sovyetler savaş ilânım ikisinin arasında 8 Ağustosta yapmıştır. Bu tarihlere bakarak Amerikan yöneticilerinin sanki zamanla yarışır gibi hareket etmekte oldukları söylenebilir. Bu iki bomba 447.000 Japonu öldürmüş ya da sakat bırakmıştır. Kimilerine göre, savaşı kazanmak için bu bombayı kullanmak gereksizdi. Örneğin, Churchill Japonya'nın geleceğinin atom bombasıyla çizildiğini sanmak yanlış olur." diyor.[2]

Japonya'nın teslim töreni 2 Eylülde Tokyo Körfezinde Amerikan zırhlısı Missouri'nin güvertesinde yapıldı. Uzak Doğu'daki savaş da bitmiş, İkinci Dünya Savaşı tüm cephelerde sona ermişti.

1- William L. Langer ve S. Everett Gleason, **The Undeclared War: 1940-1941**, New York, 1953; s. Woodburn Kirby, **The War Against Japan**, London, 1957.

2- Winston S. Churchill, **The Second World War, C. VI: Triumph and Tragedy**, Boston, Houghton Mifflin, 1953, s. 646.

Japonya da teslim oluyor.

XV. Savaş Yitikleri

Savaşın neden olduğu yitiklerin tümü, ölüler ve yapılan harcamalar gibi sayılarla ölçülemez. Sayılar her şeyi anlatmakta yetersiz kalmaktadır. Zaten, sivil halktan ölenlerle ilgili istatistikler bile tam değildir. Mihver toplama kamplarının olağan yaşam koşulu sayılan işkence ve topluca öldürmeden ötürü yitirilenlerin tam dizelgeleri hâlâ yoktur. Altı yıl gibi uzun bir sürede savaşa katılan altmış kadar devletin zenginlik, kaynak ve bütçelerini savaş amaçlarına yatırmalarının yarattığı kayıpları ölçmek zordur.

Mihver'in Asker Yitikleri

Bütün bunlar içinde ölüler maliyetin yalnızca bir yanını, ama somut bir yanını oluşturuyorlar. Çarpışanların tümünün yitikleri yüksektir. Almanya'nın başlattığı savaşın kısa ve kesin zaferli ve böylece "kansız" olduğu izlenimini vermek için, resmî çevreler ilk yıl çok düşük sayılar yayınladılar. Ancak, Moskova, Stalingrad ve Kursk

muharebelerinin sonuçları saklanabilir gibi değildi. *Blitzkrieg* dönemi geçmiş, Almanlar ağır kayıplar veriyorlardı. Stalingrad bir dönüm noktasıydı. Ölenler gömülme fırsatına kavuşanlardan daha fazlaydı. Hitler'in orduları uzun geri çekiliş döneminde ağır kayıplar vermeyi sürdürdüler. Leningrad savunmasından sonra Zvenigorod-Şpola bölgesinde on tümen yok edilmişti. Kırım'da büyük bir darbe yiyen Almanların Minsk'te otuz tümeni birden yok oldu. 1945'in başındaki genel saldırı bu kayıpları daha da arttırdı. Kısaca, Almanya İkinci Dünya Savaşında Doğu Cephesinde kendi tarihinin daha önceki tüm muharebelerinde toplam kayıplarından daha fazla kayıp vermiştir.

Ölümünden iki ay kadar önce, Hitler'in (asker ve sivil) toplam 12.4 milyon ölü ve yaralıdan söz ettiği bildiriliyor. Asker ölülerin sayısı bundan kuşkusuz daha azdır. Ancak, Alman yetkilileri birçoğunu "nerede oldukları bilinmeyenler" dizelgesinde göstererek ölü hanesini alçak tutma yolunu seçmişlerdir. 5 Mayıs 1950 tarihli Tass Ajansı açıklamasına göre, 1945-1950 yılları arasında 1.939.000 savaş tutsağı salıverilmiştir. Yalnızca 13.532 Alman yurttaşı ağır savaş suçundan ötürü Sovyetler Birliği'nde alıkonmuştur. Bu son sayı da genel toplam içinde çok küçük sayılır. Yitik dizelgesindekilerin hâlâ birgün dönüp gelecekmiş gibi değerlendirmeleri gerçekçi değildir. Ayrıca, bazı istatistikler askerleri de sivil yitiklerle karışmış biçimde gösteriyor. Bu da yanıltıcıdır. Südetli ya da Alsalsı Almanların "Almanya" hanesine eklenip eklenmemesi de sayılarda değişiklik yapıyor. Bazı durumlarda, sonradan ölen yaralı ve hastalar sürekli yaralı ya da hastahanelerinde kalmayı sanki sürdürüyor. Gestapo ve benzeri kuruluşlar çalışıp ölenler de silâhlı kuvvetler kayıplarının dışında sayılıyor. Bütün bunlara Mihver'in uydu devletlerinden olup Hitlerci tümenlerde yer alanları da katarsak, Doğu Cephesinde toplam yitikler 5.5 milyona çıkmaktadır. 1945'de Almanya'da yapılan ilk sayım da erkek nüfusunda büyük bir açık göstermektedir. Bu durumda, Alman kökenli asker kaybı 4.5 milyon olarak gözüküyor. Bunun altında ve üstünde de sayılar önerilmiştir.

Örneğin, Alman kayıplarını 8.4 milyon gösteren kaynaklar da vardır. Ancak, tüm Alman ordusu bu kadardı. Alman yitiklerinin herhalde beşte-dördü Doğu Cephesinde olmuştu. Öteki cephelerdeki kayıplara Yugoslav gerillaları, Fransız mukavemetçileri ya da Yunan Kurtuluş Ordusu birlikleri gibi savaşçıların yok ettikleri de eklenmelidir.

Avusturya'nın yitiklerine ilişkin resmî 143.000 rakamı herhalde yukardakine benzer nedenlerden ötürü gerçekçi değildir. 85.000 ek "kaybın" da üstüne konmasıyla 200.000'i aşar. İtalyan kayıpları Almanlara oranla çok azdır. İtalya Kuzey Afrika'da Libya'da ve Mısır'ın batısında, Doğu Afrika'da Etyopya, Somali ve Eritrea'da, Yunanistan'da, Doğu Cephesinde, Müttefikler'in Afrika çıkartmasında ve Sicilya'dan başlayarak İtalya kurtarılırken, nihayet Müttefikler safına geçtiğinde ölüler vermiştir. Sovyetler'e karşı çatışmalara katılırken, işi Hitler'in ordularının göreceğini düşünerek sadece zaferin ürünlerinden pay alacağını umuyordu. Öyle olmadı. 1942'de İtalyan Ravenna, Clere ve benzeri tümenleri Don bölgesinde, 1943'de Alp Alayları Voronezh cephesinde yok edildiler. Bütün cepheler ve donanmanın kayıpları da eklendiğinde, İtalya'nın yitirdiği askerler 400.000'e yaklaşmaktadır. Finlandiya'nın asker kaybı 84.000, Romanya'nın 300.000, Macaristan'ın 160.000 ve Bulgaristan'ın 10.000'dir. Hitler işgâl ettiği ülkelerden bazı faşist çevreleri de askere almış, Hollânda, Danimarka, Norveç, Fransız ve Hırvat taburları oluşmuştur. Bunlar da büyük ölçüde yok olmuş, örneğin Hollânda lejyonundan yalnız 700 kişi hayatta kalmıştır. İspanyol "Mavi Tümeni" olduğu gibi imha edilmiştir. Bu durumda Almanya ve uydularının üç yıllık savaşta ölen ya da tutsak asker toplam kayıpları 7.800.000'e çıkmaktadır.

1939-1945 yılları arasında Japonya'nın kara, deniz ve havada toplam kayıpları herhalde yaklaşık 2 milyondu. 1944'de Amerikalılar 1.2-1.5 milyon diye bir tahmin yapmışlar ve Japon Hükûmetinin bir temsilcisi 1945'de 5.086.000'lik bir sayı vermişse de, bu ikisinin de doğruluğunda kuşkuya yer vardır.

Müttefiklerin Asker Yitikleri

Britanya'nın savaşın ilk dönemindeki yitikleri fazla değildi. Fransız toprağına çıkan 400.000'lik kuvvet çok çatışmalara girmemişti. Dunkirk bozgununda bile 350.000'i geriye dönebilmiş, ancak 40.000'i tutsak olmuştu. Bu olaydan birkaç ay sonra başlayan Nazi hava akınları gittikçe artan kayıplara yol açtılar. Britanya Ordusu Norveç, Yunanistan ve Afrika'da kayıplar verdi. Sicilya'nın kurtarılması için yer alan çatışmalarda 24.000 Britanya askeri öldü. Singapur ve Hong Kong gibi Uzak Doğu topraklarının savunulmasında da Britanyalılar can kaybına uğradılar. Normandiya çıkarmasından sonra onların Kanadalılarla birlikte kaybı 39.599'u buldu. Yalnız Hava Kuvvetlerinin kaybı 69.606 olarak bilinmektedir. 6 Haziran 1946'da yayınlanan resmî Beyaz Kitaba (**White Paper**) göre, asker kayıplar 264.443'dü. Buna, daha sonra, bazı eklemeler yapıldı. Britanya asker kayıpları 388.000 olarak kabul edilebilir.

Amerikan askerî kayıpları savaşın ilk iki yılı oldukça düşüktü. 1944'de hele Normandiya çıkarmasından sonra arttı. Toplam 250.000 Amerikan askerinin öldüğü söylenebilir. Bunun dörtte-üçü Almanya'ya karşı savaşta yitirilmiştir. A.B.D. toprağı hiç saldırıya uğramadı.

Fransa savaşın ilk aşamasında büyük kayıplar görmedi. Durum Mayıs 1940'da Hollânda, Belçika ve Fransız savunma hatlarının aşılmasıyla değişti. Ancak, Fransa da teslim olduktan sonra basında çıkan 1.5 milyon ölü ve yaralı rakamları kuşkusuz büyük bir abartmaydı. Kırk günlük çatışmada bu ülkenin bu denli yüksek kayıplara uğraması söz konusu olamayacağı gibi, Fransa istese savaşı hâlâ sürüdürebilirdi. Hükûmet teslim olmuştu. Ama Fransız halkının karşı koyması sona ermedi. Fransız kayıpları ikinci cephe açıldıktan sonra doğal olarak arttı. Birinci Dünya Savaşında Marne (1914) ya da Verdun (1916) örneği maharebeler yaşamadıysa da, toplam asker kayıpları 250.000 olarak kabul edilebilir.

Polonya, çoğu sivil olmak üzere, 6 milyon kurban verdi. Belçika,

"18 günlük kampanya"da 10.000 savaşçısını yitirdi. Hollânda'nın 6.200, Çekoslovakya'nın 46.000, Norveç'in 2.000, Yunanistan'ın 20.000, Arnavutluk'un 28.000, hattâ Lüksemburg'un 4.000 kadar askeri öldü. İtalyan-Alman işgâlcilerine karşı Yugoslav asker kayıpları yüksekti: 300.000. Doğu'da Çin'in sekiz yıl süren savaşlarda asker kaybı 1.800.000 gibi çok yüksek bir sayıya ulaşmıştı. Sovyetler ise, asker kayıplarını yaklaşık 10 milyon olarak vermektedirler.

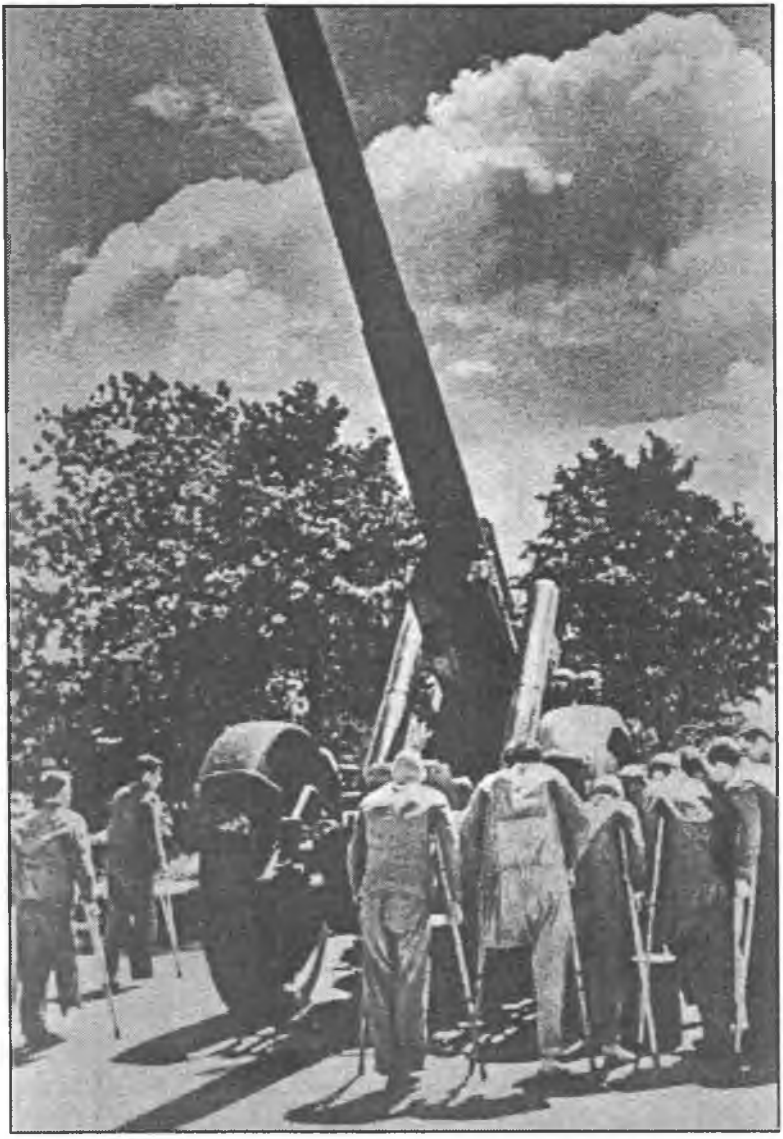
Sivil Yitikler

İkinci Dünya Savaşı sivil halktan da çok can aldı. Savaşan devletlerin sayısı en sonunda altmışa ulaşmış, 1 milyar 700 milyonu bularak insanlığın o zamanki nüfusunun dörtte-üçünü içine almıştı. 1959 nüfus sayımı Sovyetler'de toplam 20 milyon kadar insanın yitirildiğini gösteriyor. Buna cephede öldürülenler, aldıkları yaralardan ve hastalıktan ölenler, yaşamı toplama kamplarında ya da başka türlü tutsaklıktan sona erenler, Leningrad ablukası gibi büyük olaylarda kaybolup gidenler ve hava bombardımanında yaşamını yitirenler dahildir. Alman halkı da askerî kayıplara ek olarak, 2.5 milyon sivil yitirmiştir. Başka bir deyişle, olgun yaştaki altı Almandanbiri yok olmuş, bu halk Nazi demagojisinin peşinden gitmenin bedelini böyle yüksek ödemiştir. Polonya tüm dünya ülkeleri içinde büyük kayıplar verenlerin ön safında gelmektedir. Naziler onları adam yerine koymadıklarından (*untermenschen*) Polonyalıları amansızca öldürmüşlerdir. Toplam nüfusa oranla Polonya'nın kayıplarını eşitleyen başka bir ülke yoktur. Yugoslavya da 1.406.000 sivil kaybetmiştir. Fransa'da 600.000, Britanya'da 350.000, İtalya'da 80.000, Çekoslovakya'da 340.000 sivil ölmüş, ancak Bulgaristan, Danimarka ve Norveç'in sivil kayıpları çok düşük düzeyde kalabilmiştir. Japon sivil kayıpları da oldukça yüksektir.

Böylece, İkinci Dünya Savaşının toplam ölü sayısı 50 milyonu aşmaktadır. Eski Nazi toplama kamplarının müzelerinde küçük çocuk ayakkabılarının dağ gibi yükselişi, sivil halkın da başına gelen-

leri açıklayan somut ve pek acı gösterge olarak kabul edilmelidir.

Öte yandan, kayıpların bileşimi anlamlı birtakım farklılıkları da ortaya koyuyor. Örneğin, Polonya kayıplarının %98'i sivil, ancak geri kalanı askerdi. Öte yandan, Amerikan kayıplarının %100'ü silâhlı kuvvet mensuplarından oluşuyordu. Kimi ülkelerde nüfusun %20'si ortadan kalktı, kimilerinde on-binde biri. Demek ki, her birinin katkısı sayı ve oran olarak aynı değildi.

35 milyon sakat.

Solda: Tüm ekonomilerin savaş çabasına yönetilmesi sonucu büyük israf.
Sağda: Avrupa kentlerinde kurtuluş sevinci.

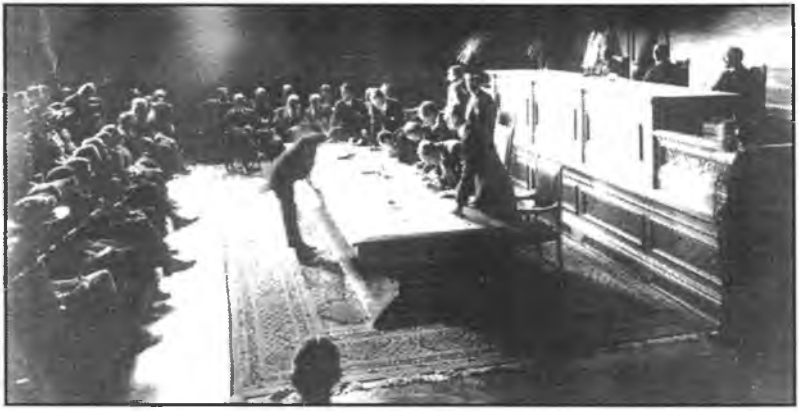
50 milyon ölü.

XVI. Savaş Yıllarında Türkiye'nin Dış Siyaseti

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarının başında, Britanya ve Fransa ile bir karşılıklı güvenlik ve sonra Almanya ile bir toprak bütünlüğüne saygı (yani, saldırmazlık) antlaşması imzaladı, fakat savaşa eylemsel olarak hiç katılmayıp Mihver'e son yıl resmen savaş ilân ederek Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden biri oldu.[1] Sınırlarından ve kurduğu düzenden memnun olan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kaygısı Avrupa'da yükselen faşizm, özellikle Mussolini İtalya'sının Doğu Akdeniz'de genişleme düşleriydi. Küçük ve orta büyüklükteki devletlere gerçek tehlikenin çok güçlü olanlardan gelebileceğini bildiğinden, Balkanlar'da ve Orta Doğu'da ortak savunma girişimlerine öncülük etmiş, Avrupa'da bu bileşimlere katılmayan Bulgaristan (ve Macaristan) gibi devletler acılar yaşamak zorunda kalmışlar, Türkiye ise tüm çevresi yangın yerine dönmüşken bile böylesine bir cihan çatışmasından burnu kanamadan sıyrılmasını bilmiş, ama sonunda genel barış toplantısına kuruculardan biri olarak katılmıştır.

İsmet Paşa 1922'de Mudanya Antlaşması sırasında Fransız Franklin Bouillon ile.

TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı İsmet Paşa Lozan Antlaşmasını imzalarken (24 Temmuz 1923, Salı, saat 15:09)

Lozan (Lausanne) Antlaşması (24 Temmuz 1923) yeni Türkiye'yi tanımış, Musul sorunuyla Türk Boğazları'nın savunmasını ileriki bir tarihe ertelemişti. Karşılıklı silâh bırakışımını öngören Mondros (Mudros) Antlaşmasının (30 Ekim 1918) imzalanmış olmasına karşın askerini Basra'dan kuzeye sürüp petrol zengini Musul'u ele geçiren Britanya Milletler Cemiyeti içindeki etkisini kullanarak Irak'ın bu verimli toprağını bırakmamış, ama 1936'da Türkiye'nin İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına kendi askerini sokmasını (Lozan'ı imzalayan tüm öteki devletler gibi) kabul etmiş, T.C. egemenliğini sınırlayan Uluslararası Boğazlar Kurulu da ortadan kaldırılmıştı.

Milletler Cemiyeti Konseyi'nin Musul'u (daha gerçekçi bir deyişle, altındaki petrol yataklarını) Irak görünümünde Britanya'ya bağışlaması üzerine, Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, bu karardan hemen sonra (17 Aralık 1925), Paris'teki Sovyet Büyükelçiliğinde dört gün sıkı bir biçimde çalışarak Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'le yeni bir Sovyet-Türk Yansızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzaladı. Britanya ile olan Musul anlaşmazlığı sırasında güney-doğu Anadolu'nun kimi yerlerinde çıkan Kürt başkaldırmasının altında da o zaman İngiliz parmağı vardı. Ancak, ortak İtalyan faşizmi tehlikesi Türkiye ile Britanya'yı yakınlaşmaya itti. İkisi arasındaki 5 Haziran 1926 tarihli antlaşmanın nedeni buydu.

Roma'da iktidara 1922'de oturmuş olan Mussolini'nin dış siyaseti (önce İzmir ve çevresine, daha sonra Antalya yöresine göz dikmiş olan) Baron Sonnino kuşağının yayılmacılığından farklı değildi. Giderek, daha saldırganlaştı. Bir yanda, İtalya'nın Afrika'da sömürgeci girişimine hız verişi ve sonunda (1935) Etyopya'ya saldırısı, öte yandan da Almanya'nın silâhlanmaya başlaması ve Rheinland'a oldubittiyle askerini sokması (1936) Milletler Cemiyeti'ni zayıflatmıştı.[2] Lozan Antlaşmasında Türk Boğazlarını etkin biçimde savunmağa yarayacak bir madde yoktu. Almanya ile İtalya'nın sınırları dışına taşan tavırları ve eylemleri bir silâhlanma yarışı başlatmış, kurulu Avrupa (ve giderek dünya)

düzeni sarsılmağa yüz tutmuştu. O denli ki, faşist İtalya Ege'deki Türk kıyılarına yakın On iki Ada'nın kimilerini (örneğin, Leros'u) silâhlandırmıştı. Türkiye tüm bu gelişmeleri göz önüne sererek, Almanya'nın Rheinland'da yaptığı gibi, askerini Türk Boğazlarına sokabilir, bu eylemi dışarıda günün koşullarında anlayışla da karşılanabilirdi: Öyle yapmadı ve inandırma yolunu seçerek (hukuken yansız İsviçre devleti kentlerinden) Montrö'de (Montreux, 23 Haziran-20 Temmuz 1936) Lozan'ı imzalamış olan öteki devletlerle buluşup anlaşarak kendi Boğazlarına askerini soktu ve uluslararası kurulu sona erdirdi.[3] Bu antlaşma Boğazlar'dan aynı anda geçecek yabancı savaş gemilerinin tonajını da sınırladı. Elde edilen sonuç, "Türkiye, Balkan Antantı ve bölgesel antlaşmalar siyaseti için açık bir zaferdi."[4]

Türkiye büyük devletlerin karşısına orta ve küçük ülkelerin ortak gücünü koyabilmek için özellikle Balkanlar'da saldırı kurbanı olabilecekleri bir araya getirme siyaseti izledi. Önce, Ulusal Kurtuluş Savaşımızda işgâlci düşman Yunanistan'la arasını düzeltti. Bu komşusuyla 20 Ocak 1923 ile 10 Haziran 1930 tarihlerinde imzaladığı antlaşmalarla (İstanbul'daki Rumlarla Batı Trakya Müslümanları dışında) her iki ülkedeki bu çerçevedeki azınlıklar değiş-tokuş edildi ve Lozan'dan arta kalan birtakım sorunlar temizlendi. Atina'da yer alan Birinci Balkan Toplantısını (1930) İstanbul'daki (1931) ve Bükreş'teki (1932) izledi. İstanbul'dakine Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan İnönü hitap ettiler. Bu arada, Yunanistan Başbakanı E. Venizelos Atatürk'ün Nobel Barış Ödülüne aday göstermek gibi olağanüstü beğenisini açığa vurmuş oldu.

İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da patlama olasılığı gün geçtikçe artıyordu. Dışişleri Bakanı T.R. Aras'ın büyük Atatürk'ün yönlendirmesiyle Milletler Cemiyeti toplantı odalarında ve Avrupa başkentlerinde günbegün ustalıkla yürüttüğü siyaset Türkiye'yi Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'la (Balkan Antantı, 9 Şubat 1934) bir araya getirdi. Türkiye açısından ülkemizle İran, Irak ve

Afganistan arasında yapılan Sa'adabat Paktının da (8 Temmuz 1937) amacı buydu. Bulgaristan'ın Romanya ile Dobruca, Yunanistan'la da Ege Denizi'ne çıkış arama sorunları, ayrıca Yugoslavya ve Yunanistan ile olan ilişkilerini etkileyen Makedonya sorunu vardı. Bu sorunları genişlemeci Almanya'nın yanında yer alıp kendi yararına ancak o zaman çözebileceğini düşlemeyi sürdürdü ve Balkan Antantına katılmadı. Ancak, olaylar Bulgaristan'a acılı sonuçlar getirdi. Gene Balkanlar'da Adriyatik Denizi'ne ve İtalya'ya bakar biçimde yerleştirilmiş olan Arnavutluk da Mussolini rejiminin sultası altına düştü. O da bu yolun bedelini sonra ağır ödedi. [5]

İtalya'nın Etyopya'ya saldırısı Türkiye'nin endişelerini daha da arttırdı. Ankara dikkatlerini daha çok Roma'ya yoğunlaştırmak zorundaydı.[6] Bu arada, saldırgana silâh satış engeli ve ticarete kısıtlama koyan Milletler Cemiyeti kararlarını etkin biçimde destekledi. Türkiye için Almanya da Avrupa'daki düzeni yıkmak isteyen saldırgan gücü simgeliyordu. Türk-Alman ticareti zayıflamağa yüz tuttu ve Alman-Hollanda görevlilerinin Gölcük'te yaptığı liman ve tersane gibi işler kuraldışı olarak kaldı. Savaşın başladığı 1939'a girildiğinde Türkiye'deki hava 1914'dekini hiç anımsatmıyordu.

Bu ayrım 1939 yılının sonuna doğru bir Britanya-Fransa-Türkiye Antlaşması doğurdu. Savaş Nazi Almanya'sının Polonya'ya 1 Eylül 1939 tarihli saldırısıyla başlamış olduğundan, Türkiye bu antlaşmayla yansız tavrını geride bırakıyordu. Ancak, bu noktaya birtakım dürtüler ve ona bağlı aşamalarla ulaştı. En önemlisi, İtalya 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'a askerleriyle girmiş, orada toplanan (her biri 15.000 kişilik) beş tümen bu ufak ülke için gereksiz olduğundan İtalya'nın Yunanistan'da Korfu'ya sarkacağına ilişkin yorumlar yayılmağa başlamıştı. Kimi Türkler Yunanistan'a böylesine bir tehlikenin Türkiye için de dolaylı değil, doğrudan bir tehdit olduğu görüşündeydiler.[7] Romanya Dışişleri Bakanı Gregoire Gafencu İtalyanların Arnavutluk'a müdahalesinden bir gün sonra (8 Nisan) İstanbul'a gelip yeni Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu ile

Başbakan İsmet Paşa Sovyetler Birliği'ne resmî gezisinde Yüce Sovyet Başkanı Mihail İvanoviç Kalinin (sağda, 1875-1946) ve Sovyet Dışişleri Bakanı Giyorgi Vasilyeviç Çiçerin (ortada, 1872-1936) ile.

Başbakan İsmet İnönü Türkiye'yi Ekim 1930'da ziyaret ederek bir dostluk antlaşması imzalayan Yunan Başbakanı Eleutherios (Kiryakos) Venizelos (1864-1936) ile.

konuştuktan sonra yayınlanan ortak bildiri, son Balkan Toplantısından bu yana, Avrupa'da hegemonya eğiliminin gittikçe artmakta olduğuna dikkat çekmiş, buna ortak ve örgütlü biçimde karşı koymanın gereğini vurgulamıştı.[8] Gafencu'da uyanan kanıya göre, Cumhurbaşkanı İnönü saldırının yalnız Almanya'dan ve yandaşlarından geleceğine inanıyordu.[9]

Ankara'nın önce Britanya ve hemen ardından Fransa ile başlayan görüşmelerinin Saracoğlu-Gafencu anlaşmasından öteye gideceği belli oluyordu. Bu ilerlemeyi sezmiş olan Nazi Almanyası T.C. başkentine sıradan birini değil, Hitler'den önceki şansölye olan Franz von Papen'i büyükelçi olarak atadı.[10] Bir yoruma göre, Papen için daha Mart 1938'de Ankara'dan onay (*agrément*) istenmiş, ancak o sırada sağ olan Atatürk Avusturya'nın Almanlarca işgâlinde ve kendine zorla katılmasında bu Alman devlet adamı ve diplomatının parmağını gördüğünden, onayın verilmesini engellemişti.[11] Özellikle Britanya ile görüşmeler öylesine gelişmişti ki, İnönü Papen'in gelişinin bile bundan geriye adım attıramayacağı kanısındaydı. Gerçekten, saldırgana karşı ortak yaklaşımın ne denli ileri noktalara vardığını gerçekçi ölçüler içinde ne Papen, ne de Berlin kestirebilmişti. Başkente 27 Nisanda ulaşan Papen birkaç kişiye "çok geç kaldığını" söylemişti.[12] Saracoğlu ile yaptığı ilk konuşmasında Almanya'nın Balkan Antantını desteklediğini söylemiş, ülkesinin Balkanlar'da "hiçbir zaman" (*jamais de la vie*) ilerlemeyeceğine ve savaşı Doğu Akdeniz'e asla (*jamais*) sıçratmayacağına ilişkin söz vermişti. Hemen sonraki olaylar bu sözlerin değersiz olduğunu kanıtladı. Berlin bir baskı ögesi olarak Türklerin ısmarladıkları modern topların sudan nedenler ileri sürüp gönderilmemesi yollarını da araştırıyordu.

Bu koşullarda 12 Mart 1939'da bir Anglo-Türk Bildirisi açıklandı. Bildiri her ikisinin uzun erimli bir antlaşma yapacaklarını ve saldırı Akdeniz bölgesine sıçrayacak olursa birbirlerine yardım edeceklerini belirtiyordu.[13] Bunu 23 Haziran tarihli ve aynı içerikte Fransız-Türk Bildirisi izledi.[14] Bu ortamda, İtalyan Dışişleri Bakanı

(ve Mussolini'nin -sonra kurşuna dizdirdiği- damadı) Kont Galeazzo Ciano (Türkiye'nin de üyesi olduğu) Balkan Antantı devletlerinden Romanya ve Yugoslavya'yı (İtalya'nın onayıyla) Bulgaristan ve Arnavutluk cephesine çekmeyi denedi.[15] Almanya'nın da Türkiye'ye ilişkin memnuniyetsizliği gitgide artıyordu. Ankara'nın ısmarladığı Krupp ve Skoda toplarıyla Messerschmidt ve Heinkel uçakları gibi savaş araçlarının teslimi savsaklanınca, İnönü Alman Büyükelçisine (7 Haziran 1939 tarihinde) Birinci Dünya Savaşı başında parası ödenmiş olmasına karşın verilmeyen savaş gemilerinden ötürü Türkiye kamuoyunun şiddetli tepki gösterdiğini ve bunun yinelenmesini istemediğini söylemek zorunda kaldı.[16]

Alman tavrı yumuşama yerine daha da gözdağı verirken, Türkiye Britanya'dan da savunması için gerekli top ve uçakları zamanında ve yeterli ölçüde alamadı. Orgeneral Kâzım Orbay başkanlığında Londra'ya özel olarak giden Türk askerî kurulu işbirliğini ancak biraz hızlandırdı. Ama Türkiye gene de, saldırıya karşı bir "Anglo-Fransız-Sovyet-Türk" açıklamasından yanaydı. Ancak, 23 Ağustos 1939 Sovyet-Nazi Paktı Türkiye için de şaşırtıcı oldu. Türkiye bir yanda Batılılar, öte yanda Sovyetler olmak üzere, denge işlevini artık oynayamazdı. Resmî Sovyet basını Türkiye'nin de içinde olduğu (ve Moskova'nın 23 Ağustostan bir gün önce de övdüğü) Britanya, Fransa ve Balkan Antantı kümeleşmesini "savaş kışkırtıcıları" gibi sunmağa başlamıştı. Saracoğlu'nun 26 Eylülde Moskova'ya gidişi de koşulları değiştirmedi. Türk temsilci 17 Ekimde ülkesine döndüğünde, Ankara ile Moskova'nın ilişkileri eskisine göre başka bir yolda gelişiyordu. Bunun önemli bir sonucu 18 Ekim 1939'da Britanya-Fransa-Türkiye Karşılıklı Yardım Antlaşması oldu. Antlaşmaya göre, özet bir anlatımla, imzacı iki Batı Avrupa devleti Türkiye başka bir Avrupa devletiyle savaşa tutuşacak olursa, Türkiye'nin yardımına gelecekler, Türkiye de savaş Akdeniz'e taşacak olursa, bu iki Avrupa devletine yardım edecekti. Antlaşmanın parçası olan "2 Sayılı Protokol" bu belge

çerçevesindeki sorumlulukların Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile silâhlı çatışmaya sürükleyemeyeceğini belirtiyordu.

Bu antlaşma faşist başkentleri Berlin ve Roma'da şiddetle kınandı, ama Moskova'da da soğuk rüzgârlar estirdi. Örneğin, **İzvestiya** Britanya ve Fransa'nın Türkiye'yi "savaş ekseni"ne çektiğini yazdı.[17] O tarihte başbakan ve dışişleri bakanı olan V.M. Molotov Yüce Sovyet'in 31 Ekim 1939 tarihli toplantısında yaptığı konuşmada "Türkiye'nin bu eyleminden pişman olacağını" söylüyordu.[18] Alman basını da Türkiye Polonya gibi kör ise ilerisini görememenin sonuçlarına katlanması gerektiğini yazıyordu. Alman, İtalyan ve Sovyet eleştirilerine karşın, TBMM antlaşmayı 8 Kasım 1939'da onayladı.[19]

Bu antlaşma bir yana, Türkiye'nin Almanya'ya krom satışı Britanya ile ilişkilerinde bir süre çıbanbaşı oldu. Ankara Almanya ile daha önce yapmış olduğu ve 31 Ağustos 1939'da sona erecek olan ticaret antlaşmasını yenilemek istemediğini ve krom satışını da durduracağını Londra'ya bildirdi. 3 Şubat 1940'da başlayarak bağlaşıklarıyla imzaladığı bir dizi antlaşma sonrasında, tüm kromunu onlara yollamayı önerdi. Bunun için 22 Kasım 1939'da Londra'ya giden Türk heyeti krom konusunda açık öneriler sundu. Krom üretimini Britanya'ya verecek, bir de Amerika'ya satacaktı. Bunlara zamanında ve süre yönünden kapsamlı, kısaca doyurucu yanıtlar alamadığı için Almanya'ya dışsatım bir süre daha sürdü. Bu arada, Hollanda, Belçika ve Fransa'nın çiğnenip teslim bayrağını çekmeleri Türkiye'yi ve Balkan Antantını art arda güç durumlara soktu. 2-4 Şubat 1940'da yer alan yıllık Balkan Antantı toplantısında Saracoğlu'nun ortak savunma tasarısı Yugoslavya'nın geri adımları nedeniyle bir sonuca bağlanamadı.

Bir yanda 1939 antlaşmasının üç imzacı devletinden biri olan Fransa'nın 22 Haziran 1940'da yenilgisi, yarısından fazlasının Alman askerlerince işgâli ve güneydeki geri kalan topraklarında da Mihver-yanlısı Vichy yönetiminin kurulması, öte yanda da İtalya'nın (*Il Duce*'nin 10 Haziran 1940'da Piazza Venetia balko-

Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Roma'da Benito Mussolini ile.

nundan aşağıdaki kalabalığa açıkladığı gibi) savaşa Alman bağlaşığı olarak katılması Türkiye üstündeki baskıyı ve güvenlik sorunlarını arttırdı. Türkiye güney kıyılarına yakın On iki Ada'daki İtalyan üslerinin adamakıllı silâhlandırıldığını biliyordu. Fransa'da Almanlarla işbirlikçi Vichy'nin egemen olması üzerine, Fransız mandası olarak yönetilen güney komşumuz Suriye'de de Mihver'den yana eğilimler iktidara taşınıyordu. Gene komşu Irak'ta da, bir süre sonra (4 Nisan 1941), eski başbakanlardan (ve Britanya'ya karşı olduğu için Alman yanlısı) Raşit Ali, iktidarı ele geçirdi. İmzacılardan Fransa'nın yenilip güvencesinin ortadan kalkmasıyla, devletler hukukuna göre "koşulların değişmesi" (*rebus sic stantibus*) kuralı geçerli olmuştu. Öteki imzacı devlet olan Britanya'nın kendi de yardım elini uzatamayacak biçimde ağır savaş baskısı altındaydı. Ayrıca, 1939 antlaşmasının içindeki "2 Sayılı Protokol" Türkiye'nin seçenek özgürlüğünü onu Sovyetler'le karşı karşıya getirmeyecek biçimde sınırlıyordu.[20] Bu durumda, Almanya Saracoğlu'nu başbakanlıktan uzaklaştırma yollarını araştırırken, İnönü 12 Temmuz 1940'da TBMM'nde yaptığı konuşmada Kemâlist Türkiye'nin Osmanlı vezirler topluluğu olmadığını ve bakanların yabancı devletlerin istekleri doğrultusunda değiştirilmeyeceklerini vurguladı.[21] Ankara Radyosu da 11 Ekim 1940 günkü açıklamasında ülke topraklarını iki milyon süngünün korumağa hazır olduğunu belirtti.

28 Ekim 1940'da, Arnavutluk'ta üslenen İtalyan ordusu Yunanistan'a saldırdı. Bu koşullarda da, Britanya Türkiye'den savaşa girmesini değil, yansızlığını (Mihver'i ya da Sovyetler'i kışkırtmadan) 1939 antlaşmasının temel anlayışı içinde sürdürmesini istedi. Yunanistan'a saldırıya tepki olarak, Ankara Atina'ya ortak sınırlarındaki askerlerini güven içinde başka yerlere çekebileceğini söyledi ve komşu halka et ve buğday yardımı yaptı. Bir yoruma göre, Yugoslavya Kralı Paul Türkiye'nin ittifak önerisini gizli tutmayıp gereğini yapsaydı, bu saldırı ve çatışmalar belki önlenebilir, Bulgaristan Kralı Boris'e de Alman baskısına dayanma

gücü sağlayabilirdi.[22] Saracoğlu'nun sözleriyle, Türkiye yansız değildi, savaş-dışıydı - o kadar.[23]

Türk ordusunun çok büyük bölümü Trakya sınırına ve gerisine yığılmıştı. Ama Churchill'in daha sonra yazdığı gibi, sonucu belirleyecek olan yeni silâhlardan yoksundu, hava gücü sınırlıydı, böyle bir savaş için yeterli sayıda tankları ve motorlu araçları yoktu, uçak ve tank saldırılarına karşı topları da yetersizdi.[24] Bu durumda, komşu Bulgaristan'la 17 Şubat 1941'deki Ortak Bildirisi toprak bütünlüğünü karşılıklı olarak koruyor, iyi-komşuluk ve saldırmazlık ilkelerini yineliyordu. Bu açıklama Britanya ile 1939'da yapılmış olan antlaşmadan geri bir adım değildi.[25] Ankara'ya gelen Britanya Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile Genel Kurmay Başkanı Sir John Dill de Türkiye'den askerî müdahale istemediklerini belirttiler. Hitler, Papen'in girişimi üstüne, İnönü'ye yolladığı 4 Mart tarihli mektupta da Alman ordularının Türk sınırından altmış kilometre geriye çekildiklerini ve ülkesinin Türkiye'ye karşı saldırgan emeller beslemediğini belirtiyordu.[26] Saracoğlu ile Eden'in Kıbrıs'taki buluşmasından sonra (19 Martta) açıklanan Ortak Bildiri iki ülkenin gene "görüş birliği" içinde olduğunu vurgularken, beş gün içinde (24 Mart) Moskova ve Ankara'da basına verilen bir Sovyet-Türk metni de Sovyetler'in Türkiye'ye saldırmak gibi bir amaçları olmadığını ve Türkiye eğer başka bir devletin saldırısına uğrarsa, Sovyetler'in böyle bir saldırıya destek vermeyeceklerini söylüyordu.

Türkiye Bağdat'ta iktidarı bir darbeyle alan Raşid Ali'ye Suriye'den yollanıp güney Anadolu'ya geçirilmesi tasarlanan silâhlarının kendi topraklarından ulaştırılması önerisini reddetti. 6 Nisan 1941'de Almanlar ve Macarlar Yugoslavya'ya, gene Almanlar ve Bulgarlar da (kendi başına askerî eylemler yapabileceğini kanıtlamak isteyen ama çetin cevizle karşılaşmış olan Mussolini'ye arka çıkmak için) Yunanistan'a saldırdılar. Yugoslavya on bir gün sonra ezildi, Yunanlılar da 22 Mayısta teslim oldular. Bu gelişmeler Türkiye'yi daha da güç duruma sokuyordu. Balkan birliği diye bir şey kalmamıştı. Bulgaristan kapılarını

Mihver'e açmış, kuzeyinde Romanya güçlü görünen saldırganın yanında yer almak için adımlar atmağa başlamış, Yugoslavya çiğnenmiş, Yunanistan üç devletin askerlerince işgâl edilmişti. Öte yandan, Hitler Türkiye'yi faşist kümeye çekmek için ona Suriye'yi verme gibi düşüncelerini kimi yakınlarına açıyordu.[27] Bir süre sonra, Alman Dışişleri Bakanı Bulgar sınırında Türkiye yararına ufak değişmelere ve kimi Ege adalarının Türkiye'ye verilebileceğine ilişkin Papen'e öneriler sundu. Ama Türkiye'nin Avrupa sınırlarının biraz ötesi, Batı Trakya ve Ege adaları dahil olmak üzere, yabancıların elindeydi. Libya ve çevresinde yenilgiler tatmış olan Britanya, Irak'ta Alman-yanlısı yeni Arap iktidarından başka, Suriye'de ve Kıbrıs'ta kendine karşı akımların güçlenmesinden kaygılar duyuyordu. Bu koşullar altında bile İnönü Yunan Kralı Yorgo'ya (George) "Yunan askerlerinin yiğitliğini" öven bir ileti yollamaktan geri kalmadı.[28]

Türkiye'nin kaygısı kendi toprak bütünlüğünü korumaktı. Bu durumda, 18 Haziran 1941'de Almanya ile bu güvenceyi veren bir antlaşma imzaladı. Türk yetkililer antlaşmanın tüm aşamalarından Britanya'yı anında haberli kıldıklarından ve kartlarını açık oynadıklarından, bu antlaşmanın imzalanması Londra'yı şaşırtmadı. Bütün maddeleri ve her sözcüğü daha önce biliyorlardı. Metnin içinde bu antlaşmanın daha önceki sorumlulukları ortadan kaldırmadığına ilişkin maddenin bulunması Türkiye'nin 1939 antlaşmasını o gün de bilinçli olarak ve hukuken üstün tuttuğunu kanıtlıyordu. Bu nedenceyle bir açıklama yapan İnönü İstanbul kapılarına değin dayanmış olan Almanların Sovyetler'le de bir paktı olduğu bir sırada, bize yapılan toprak bütünlüğü ve saldırmazlık önerisini geri çeviremeyeceğimizi belirtmiştir.[29]

Gene bu koşullarda ve Kuzey Afrika askerî harekâtının Almanya yararına gelişmeler gösterdiği ortamda, İnönü Ankara'daki geleneksel at yarışlarında Britanya Büyükelçisini kendi locasına çağırarak, Alman diplomasi temsilcilerinin ve kalabalık seyirci kitlesinin gözü önünde, koşuları birlikte izlemelerini istemiş, Sir

Hughe cumhurbaşkanının bu özel ilgisine hemen bir anlam verememişse de, iş yerine dönünce Tobruk'un düştüğünü öğrenmişti. Bu olayı zamanında haber almış olan İnönü Britanya'dan yana yakınlık duyduğunu göstermiş oluyordu.[30] Bu sırada, Papen Türklere Azerilerin yaşadığı İran topraklarını (sözle) vermeyi düşlüyordu.[31] Hitler Sovyet sınırları içinde Türkî dillerin konuşulduğu toprakları da (gene sözle) vermeyi birkaç kez ağzına aldığında, Berlin'e sırayla atanmış olan T.C. büyükelçilerinin ikisi de (Hüsrev Gerede ve Saffet Arıkan) bu konuyu konuşmayacaklarını bile söyleyerek tepki göstermişlerdi.[32] Bu sözlü güvencelerin verildiği yıllarda, Birinci Dünya Savaşının sonlarına doğru ve Bolşevik Devriminden sonra Türk askerleri Kafkasya'da ilerlerken karşılarına bağlaşıkları Almanların dikildiklerini anımsayanlar yaşamaktaydı. Öte yandan, Stalin de İngilizler kanalıyla Türklere On iki Ada'yı ve Edirne'ye yakın Bulgar topraklarıyla Suriye'nin kuzeyini önermişti.[33] Papen Suriye, Irak ve İran topraklarından birer bölümünün Türkiye'ye bırakılmasının sözünü bir daha ettiğinde, Saracoğlu "İskoçya'yı da isterim!" diyerek bu sözleri ciddiye almadığını göstermişti.[34] Mussolini de Akdeniz'de küçük Castel Rosso Adasını vermeyi tasarlamıştı

Alman Büyükelçisi 24 Şubat 1942'de başkentte Atatürk Bulvarından yukarı doğru iş yerine doğru yürürken patlayan bir bomba çevreyi sarstı. Papen'e bir şey olmadı, ama eline suikastten sonra kolayca kaçabilmesi için verilmiş olan sözde sis bombası aceleyle daha önce patlayınca, tetikçinin parçaları bile zor bulunmuş, onun Sovyet Konsolosluğunda iki Rus ile bir Slovenden atış eğitimi aldıkları saptanmıştı. Moskova'dan gelen baskılara karşın suçlular muhakeme edildi ve hapis cezalarına çarptırıldılar.[35] Başbakan Dr. Refik Saydam 8 Temmuz 1942'de ölünce, yerine Almanların dışişlerinden uzaklaştırmak istedikleri Saraçoğlu ödüllendirilerek atandı. Ekim ayı İngilizlerin El-Alemeyn'de, Sovyetler'in de Stalingrad'da zaferlerini gördü.

Almanya'nın önüne dizilmiş olanların bu başarılarına karşın,

Türkiye'nin kendine göre hâlâ güçlü Almanlara karşı savaşa girmesi gerçekçi bir seçenek olamazdı. Ancak, faşizme ayak direyenlere Almanlara krom satışını durdurma ve İran, Irak ve Hindistan yolunu Mihver'e kapatma gibi işlevleri yerine getirebiliyordu ki, bu da az katkı sayılmazdı. Churchill Sovyetler'in Stalingrad zaferinden sonra batıya yönelişlerinin yolunu Türkiye'nin yardımıyla da kesmeği tasarlıyordu. Türkiye Balkanlar yönünden yukarıya doğru uzanacak bu türlü girişimlerin "anahtarı" gibiydi.[36] Fas'ın Atlantik'e açık Kazablanka kentinde yer alan toplantıda (14-25 Ocak 1943) Türkiye savaşa girmeğe yanaşmazsa, ona Boğazlar konusunda Sovyet dayatmalarına karşı çıkamayacaklarını söyleyeceğini açıkladı. İnönü Churchill'i ve yakın görevlilerini Adana'da kabul ettiğinde (30 Ocak 1943), Türkiye saldırıya uğrarsa "onun yardımına yollayacakları hemen hemen hiçbir güçleri olmadığını" kabul ediyordu.[37] Nitekim, Almanlar başkent Belgrat'ı öç almak için bombalamaktan çekinmemişlerdi. Anadolu demiryolları ve Zonguldak kömür bölgesine de aynı şeyi yapabilirler, Bulgaristan'dan ve denetimleri altındaki Ege adalarından Boğazlar'a ilerleyebilirlerdi. Bulgaristan'da hava üsleri, Selânik'te tümenleri vardı. Churchill Adana buluşmasına ilişkin olarak Stalin'e ayrıntılı bilgi iletti.[38] Bu mektubun yazıldığı gün Alman Generali Paulus Altıncı Ordusuyla Sovyetler'e teslim olmuştu. Churchill 11 Şubat 1943'de Avam Kamarasında yaptığı konuşmada, "Türkiye'yi karmaşa içine atmak gibi bir siyasetleri olmadığını...Türkiye için bir yıkımın Britanya ve tüm Birleşmiş Milletler için de bir yıkım olacağını...bu ülkenin saldırıya karşı sağlam bir temel oluşturduğunu...ve en karanlık günlerde bile, savaşın İran, Irak ve Abadan petrollerine giden yolunu kapayarak çok büyük bir hizmet yaptığını" söylemişti.[39]

İtalya'nın altı ay sonra (8 Eylül 1943) teslim olmasıyla Britanya askerinin Ege adalarına yöneldiği sırada gerekli malzemenin bir bölümü Anadolu'dan ulaştırıldı. Alman gücü hâlâ ağır bastığında geri çekilen İngilizlerle sivil Yunanlılar kurtuluşu Türk toprakların-

İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Britanya Başbakanı Winston S. Churchill ile Adana'da.

da buldular. Savaşın genel akışı Britanya ve onun bağlaşıklarından yanaysa da, Ege Denizi çevresindeki denge henüz hiç de öyle değildi. Alman uçakları Türkiye kıyılarını ateşe verebilirlerdi; Muğla tepelerine (yanlışlıkla dedikleri) bombalar bile düştü. Yeni Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu Kahire'de (4-6 Kasım 1943'de) Eden'le buluştuğunda ülkesinin savaşa katılması isteğinin tek başına ve onunla bağlantılı yeni silâhlar gibi konulardan kopuk biçimde ele alınamayacağını anlattı. Hemen ardından **Vatan**'da yayımlanan başyazı da yabancıların, savaşın başından bu yana, ülkenin çizgisini şu ya da bu yöne çevirmek istediklerini, oysa Ankara'nın hep kendi anlayışı doğrultusunda hareket ettiğini, bundan sonra da böyle olacağını belirtiyordu.

Tahran'da "üç büyükler" toplantısında (28 Kasım-1 Aralık 1943) Stalin Türkiye'nin silâhlı katkısının yararını bilmekle birlikte çatışmaların Doğu Akdeniz'de yoğunlaşmasının batıda ikinci cephenin açılmasını daha da geciktireceğini söylüyordu. Başkan Roosevelt de ABD'nin tüm savaş araç ve gereçlerine Japonlara karşı Pasifik'te gereksinim duyduklarını belirtti. Kendi İnönü'nin yerinde olsa, çok sayıda silâh almadan savaşa yanaşmayacağını ekledi. Churchill yalnız kalmıştı. T.C. Cumhurbaşkanı, Roosevelt ve Churchill'le görüşmeye Kahire'ye çağrıldığında Ankara Tahran Toplantısındaki eğilimleri bilmiyordu. Türk tarafı eğer bir karar alındıysa ve İnönü bu kararı dinlemek için çağrılıyorsa, gelmeyeceğini bildirdi. Ancak, Roosevelt ile Churchill'in İnönü'yü Kahire'ye götürmek için ayrı ayrı uçaklar göndermiş olmalarından aralarında bir görüş ayrılığı olduğu da belliydi. İnönü Roosevelt'in uçağını kullandı ve Kahire'de de aralarındaki görüş ayrılığının tanığı oldu. Ankara'dan daha ayrılmadan özel ve gizli bir toplantıda, başka çıkar yol kalmazsa, savaşa katılma onayı almışsa da, böyle bir zorlamayla yüz yüze gelmedi. Hele kendi toprağında üs kullandırıp köşede eli-kolu bağlı kalmaya hiç yanaşmadı. Savaşa girme sözü de vermedi.

Papen Britanya Büyükelçisinin (opera aryaları söylemek gibi

İsmet Paşa Adana konuşmalarının yer aldığı cumhurbaşkanlığı "Beyaz Treni"nde. Solda (sivil elbiseli) Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak. Ortada Churchill.

İnönü Adana'da Churchill ile. Aralarında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu.

nitelikleri olan) uşağının gizli belgelerin fotoğraflarını çekip Alman askerî ataşesine satmak üzere ulaştırması nedeniyle, Kahire konuşmalarından da haberliydi.[40] Papen Menemencioğlu'na Türkiye Britanya'nın isteklerine boyun eğecek olursa, İstanbul'un ve İzmir'in hava bombardımanıyla birer yıkıntıya dönüşeceğini söyledi. Bir İngiliz askerî kurulu 28 Aralıkta gelip Ankara'da bir hafta kaldıysa da, Türk silâh istekleriyle Londra'nın verebilecekleri arasında o kadar büyük bir uçurum vardı ki, yabancı görüşmeciler geldikleri gibi döndüler. Türkiye'de özellikle büyük kentler geceleri bir "karartma" uygulamasına girdi. Sokak ışıkları söndürülüyor, her evin her penceresine dışarıya aydınlık sızdırmayan siyah perdeler asılıyor, bekçiler uyarılarda bulunuyor ve kimi geç saatlerde halkı alıştırmak için canavar düdüklerinden sonra uçaksavar topları art arda ve kuru-sıkı patlıyordu.

Üç büyükler Türkiye'nin durumunu Moskova, Malta ve Yalta Toplantılarında da görüştüler. Türkiye 2 Ağustos 1944'de Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti. Bu bir savaş ilânı değildi. Ancak, Yalta'da (1 Ocak 1945) Churchill Birleşmiş Milletler'i kuracak olan San Francisco Toplantısına yalnız 1 Mart tarihine değin Mihver'e savaş ilân edecek olan devletlerin katılması koşulunu önerdi. Türkiye de bu kararın gereğini yaptı, Mihver'e karşı savaş ilânında bulunmuş devletler kümesine katıldı ve Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden oldu.

Böylece, Türkiye neredeyse son dakikaya dek gerçekte ya da hukuken savaşan devletlerin dışında kalmıştı. Çarpışan her iki kümenin de onu kendi yanında görmek istediğine kuşku yoktu. Türk dış siyaseti ise, ülkenin ulusal çıkarlarının gereğine uyuyordu. Savaşanlar arasında yeğlediği bir yan da kuşkusuz vardı. Daha 1920'li ve 1930'lu yıllarda Avrupa'da ve Akdeniz'de yakın tehlikeler olarak İtalyan ve Alman saldırganlığını görmüştü. İtalya'nın Etyopya'ya saldırısı ve Almanya'nın Avusturya ve Çekoslovakya gibi bağımsız komşularını kendine katması onu İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce Britanya ile Fransa'ya yaklaştırdı. Bu üçünün

1939 antlaşması Ankara'nın savaş boyunca temel tutumunu gösteriyordu. Karşılıklı güvenin imzacı devletlerinden Fransa'nın yenilmesi ve Vichy yönetimiyle karşı yana geçmesi bu antlaşmayı uygulanamaz duruma soktu. Britanya'nın kendi geleceği bile tartışılır durumdayken, Mihver güçleri Balkanlar'ı çiğnemiş, Moskova ve Stalingrad önlerine dikilmiş, Kafkasya eteklerine varmış, Suriye ve Irak gibi komşularda etkinliğini arttırmış, Ege adalarını denetimi altına almış ve Kuzey Afrika'da Mısır topraklarının içine sokulmuşlardı. Gene Mihver'in Bulgaristan, Yunanistan, Suriye, İran ve Sovyet topraklarından parçalar koparıp Türkiye'ye verme sözlerini ciddiye almadı. Çatışan devletler arasında kendine "faşist" değil, "demokratik" diyenleri tutuyordu.

Kendi ürettiği kromu da Almanya'ya önceki bir antlaşma gereği ve kısa bir süre için sattı. Britanya tümünü alabilecek durumda olsaydı, ona vermeğe hazır olduğunu zamanında belirtmişti. Almanya ile ilişkileri kesme ve savaş ilânı yoluna son anlarda saptıysa da, bu kararlarının değeri vardı ki, Britanya ve bağlaşıkları bu isteklerini Ankara'ya ulaştırdılar.

İkinci Dünya Savaşı boyunca ülkemizin görünümü yabancı büyük güçlerin diledikleri yöne çekebildikleri küçük bir varlık olmadığını, ister yaptığı antlaşmalar ya da ister yansız tavırlarıyla kendi değerini tüm ilgililere onaylatan kişilikli bir devlet olduğunu kanıtladı.

1- Bu konuda baskısı yıllar önce tükenmiş İngilizce bir kitabım vardır: Türkkaya Ataöv, **Turkish Foreign Policy: 1939-1945**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1965, 148 s. Elinizdeki kitabın bu bölümünde kendi araştırmamı Türkçe olarak özetlemiş olacağım. Geniş kaynakça için kitabımın 135-148'inci sayfalarına bakılabilir. Bu araştırmama yurt dışında oldukça sık göndermeler yapılmış, Türkiyeli yazarlar da ondan, kimi zaman kaynak belirtmeğe gerek duymadan, yararlanmışlardır.

2- Japon genişlemesi Türkiye'nin coğrafya konumuna göre çok ötede bir olay olmasına karşın, bu Uzak Doğu devletinin Mançurya'yı ele geçirmesi de (1931) Milletler Cemiyeti'nin sözdinletirliğini sarsan önemli bir olaydı.

3- Türkiye'nin önerilerini onaylamaya önce yanaşmayan İtalya Montrö'ye 2 Mayıs 1938'de ayrı bir antlaşmayla katıldı.

4- Harry N. Howard, "The Straits after the Montreux Convention," **Foreign Affairs**, October 1936, s. 202.

5- T.R. Aras'a çağdaş Romen tarihçisi ve yazarı Cristian Popeştianu'nun (üstünde Aras'ın da resminin yer aldığı) **Antanta Balcanica şi Romania** başlıklı basılmış doktora tezini 1970'li yıllarda gösterip bir tane armağan ettiğimde bana şunu söylemişti: "Genç araştırmacıların bu konuları şimdi merak ederek incelemek istemelerinin nedeni büyük Atatürk'ün yönlendirmesiyle izlediğimiz, örgütlediğimiz ve komşularımızı olağan saldırgana karşı bir araya getiren siyasetimizin ne denli doğru olduğunu sonraki olayların kanıtlamış olmasıdır. Bizim o yıllardaki önerilerimizi dinlemiş olsalardı, yayılmacı büyük devletlerin önüne ortak biçimde ve daha güçlü olarak dizilmiş olacaktık. O zaman, Balkan komşularımızın başına birtakım şeyler gelmeyecekti. Biz kendimizi kollamasını gene de bildik, ama onlar birkaç kez kurban olmaktan kurtulamadılar." Balkan Antantı Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya'nın oluşturduğu "Küçük Antant" gibi bölgesel bir birleşmeydi. Küçük Antant da Romanya'dan Transilvanya'yı (Romence "Ardeal", Macarca "Erdély") almayı uman Macaristan'ın karşı koymasıyla iyi işlemedi. Bulgar ve Macar saplantıları Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Neuilly ve Trianon Antlaşmalarından kaynaklanıyordu.

6- Arnold J. Toynbee ve Veronica M. Toynbee, **The War and the Neutrals**, London, Oxford University Press, 1956, s. 346.

7- Örneğin: Muhittin Ergin, "Muhtemel Harp ve Türkiye," **Son Posta**, 16 Nisan 1939.

8- Gregoire Gafencu, **Derniers jours de l'Europe: un voyage diplomatique en 1939**, Paris, Eglof, 1946, s. 135-136.

9- **Ibid.**, s. 195.

10- Von Papen'in anı kitabı Ankara'daki deneyimlerine de yer vermektedir. Franz von Papen, **Memoirs**, New York, E.P. Dutton, 1955. Aynı yıllarda Ankara'da Britanya Büyükelçisi olan kişinin anı kitabı: Sir Hughe Knatchbull-Hugessen, **Diplomat in Peace and War**, London, John Murray, 1949.

11- Oswald Dutch, **The Errant Diplomat: the Life of Franz von Papen**, London, Arnold, 1940, s. 265. Papen kendi anılarında böyle bir olay

olmadığını yazıyor (s. 400-451). Ancak, Papen da birçok olayı yalnız kendi açısından sergilemektedir. Ankara'daki Britanya Büyükelçisi Sir Hughe da öyle. Örneğin, bu sonuncusu kendini zor durumda bırakan Alman casusluğu olayının (*Operation Cicero*) sözünü bile etmiyor. Öte yandan, Papen bu konuya ayrı bir bölüm ayırmıştır.

12- Büyükelçi Sir Hughe Knatchbull-Hugessen'in Dışişleri Bakanı Viskont Halifax'a 18 Mayıs 1939 tarihli iletisi, **Documents on British Foreign Policy: 1919-1939**, E.L. Woodward, Rohan Butler ve M. Lambert, der., Third Series, V, London, H.M.S.O., 1950, s. 592.

13- Türk ve Sovyet basını bu bildiriyi olumlu karşılarken (13 ve 14 Mayıs 1939 tarihli **Ulus**, **Yeni Sabah** ve **Tan** gazetelerinde A.Ş. Esmer, H.C. Yalçın ve Z.. Sertel'in yazıları ile 15 Mayıs tarihli **İzvestiya** makalesi) Alman basını (örneğin, 13 Mayısta **National Zeitung** ve **Volkischer Beobachter**) gözdağı veren eleştiriler yapmaktan çekinmedi.

14- Fransız manda yönetimi altında olan Suriye'nin bir parçası olan İskenderun ve çevresi 2 Eylül 1938'de bağımsız olmuş, 23 Temmuz 1939'da da Türkiye'ye katılmıştı. Bu toprak parçasında 1921'den bu yana özerk bir yönetim kurulmuş olmasına karşın, Fransa'nın (İskenderun dahil) tüm Suriye'ye bağımsızlık vereceğini 1936'da açıklaması üzerine, Türkiye konuyu Milletler Cemiyeti'ne getirdi. 21 Temmuz 1938 seçimleri Türk temsilcilere Ulusal Meclis'te çoğunluk verdi. "Hatay" adı konan yeni devlet sonra Türkiye ile birleşti.

15- Hugh Gibson, der., **The Ciano Diaries: 1939-1943**, New York, Garden City Publishing Co., 1947, s. 80 ve 82.

16- Papen'in Alman Dışişleri Bakanlığına 7 Haziran 1939 tarihli iletisi: **Documents on German Foreign Policy: 1918-1945**, Series D, Vol. VI, London, H.M.S.O., 1949-56, s. 658-659 ve 666-670.

17- 22 Ekim 1939 tarihli sayıdaki başyazı.

18- Çevirisi: **Ayın Tarihi**, 72 (1 Kasım 1939), s. 3.

19- TBMM, **Zabıt Ceridesi**, C. VI, Üçüncü Oturum, 8 Kasım 1939, s. 16-25.

20- Savaştan sonra ele geçen Alman belgelerindeki bilgiye göre, Moskova T.C. Başbakanı Refik Saydam'a Türkiye'nin savaşa girmesini dostça bir eylem olarak yorumlamayacağını söylemişti.

21- **Ulus**, 13 Temmuz 1940.

22- Robert Lee Wolff, **The Balkans in Our Time**, Cambridge, Harvard University Press, 1956, s. 198.

23- Rıfkı Salim Burçak, **Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri: 1791-1941**, İstanbul, Aydınlık Matbaası, 1946, s. 111.

24- Winston S. Churchill, **The Grand Alliance**, Boston, Houghton Mifflin, 1950, s. 36.

25- Nitekim, 27 Şubat 1941 tarihli **Cumhuriyet** başyazısı Türk ulusunun Britanya ile olan güvenlik antlaşmasını eksiksiz kavrayıp anlamış olduğunu belirtiyordu.

26- Papen, **op.cit.**, s. 471-473; **Cumhuriyet**, 5 Mart 1941.

27- Edward Reginald Vere-Hodge, **Turkish Foreign Policy: 1918-1948**, New York, Devin Adair, 1950, s. 142.

28- Türkiye'nin uslanmaz düşmanlarından Lloyd George Avam Kamarasında 7 Mayıs 1941'de yaptığı konuşmada Türklerin Çanakkale ve İstanbul Boğazları'ndan Mihver savaş gemilerini geçirdiğini söyleyerek bir eleştiri yapmıştı. Oysa, 1936 Montrö Antlaşmasına göre, ticaret tekneleri görünümünde gelen bu gemilerin geçme hakkı ağır basıyordu. Yardımcı savaş gemileri olarak da kullanılmış olan ve Alman ya da İtalyan (*Tarvisio*) deniz kuvvetlerinde daha önce yük taşıma görevi yapmış bulunan ama öndeki ufak topuyla yandaki mitralyözlerini İtalya'nın güneyinde Brindisi limanında söküp bırakan bu tekneler Türk Boğazlarında gümrük denetiminden geçtiklerinde hiçbir silâhları yoktu. Bu durum T.C. Dışişleri Bakanlığı içinde de tartışmalara yol açmış, ancak önce Montrö ilkelerinin eksiksiz uygulanması görüşü egemen olmuş, ama sonra gelenler (sökülmüş olan silâhlarının Romanya'nın Köstence limanında yeniden takılması olasılığına karşı) içeriye artık sokulmamıştı.

29- Türk Devrim Yayınları, **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1946, s. 393.

30- Knatchbull-Hugessen, **op.cit.**, s. 179.

31- **Idem.**

32- Paul Schmidt, **Hitler's Interpreter**, New York, Macmillan, 1951, s. 249-250.

33- Winston S. Churchill, **The Grand Alliance**, Boston, Houghton Mifflin, 1950, s. 628.

34- Knatchbull-Hugessen, **op.cit.**, s. 178; Philip Perceval Graves, **Briton and Turk**, London, Hutchinson, 1940, s. 252.

35- Rus sanıklar Türkiye Almanya ile diplomatik ilişkileri kestikten bir hafta sonra (9 Ağustos 1944'de) bırakıldılar.

36- Winston S. Churchill, **The Hinge of Fate**, Boston, Houghton Mifflin, 1950, s. 696-699, 860.

37- **Ibid.**, s. 861.

38- **Ibid.**, s. 713-715.

39- Great Britain, **Hansard's Parliamentary Debates, Commons**, Vol. 386, Cols. 1478-79; **Ayın Tarihi**, No. 111 (Şubat 1943), s. 114-115.

40- L.C. Moyzisch, **Operation Cicero**, New York, Coward-McCann, 1950; Papen, **op.cit.**, s. 509-519; Great Britain, **Hansard's Parliamentary Debates, Commons**, 5th Series, Vol. 478, Cols. 2023-24.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü İkinci Dünya Savaşının son yıllarında Türkiye'nin konumunu belirleyen Kahire Toplantısında ABD Başkanı F. D. Roosevelt ve Britanya Başbakanı Winston Churchill ile.

XVII. Sonuç: Kim Kârlı Çıktı?

Avrupa'da Alman ve İtalyan faşizminin ve Asya'da da Japon militarizminin yenilgileri 1930'lar ve 1940'lar kuşağının en saldırgan güçlerini geriletti. Önce, yenilgiye uğratılan güçler büyük yıkım gördüler. Almanya ve başkenti (Berlin) işgâl edildi ve önce dörde bölündü, sonra iki parça oldu. Ülkenin batısı Alman Federal Cumhuriyeti adı altında 20 Eylül 1949'da kurulunca, doğu bölümü de Alman Demokratik Cumhuriyeti adıyla daha sonra, 7 Ekim 1949'da oluştu. İtalya'nın güneyi de Kuzey Afrika'dan önce Sicilya Adasına, sonra da 'çizme'nin ucuna ayak basan Müttefiklerce işgâl edilmişse de, Mussolini'nin öldürülüp baş aşağıya asılmasıyla bu devlet Mihver'le bağlaşıklığını sona erdirerek karşı yana geçmişti. Uzak Doğu'da Japonya da ABD'ne teslim oldu, böylece Pasifik'le Asya'daki yarış Amerikan üstünlüğüne bırakıldı. Alman ve Japon savaş suçluları da Nürnberg'de ve Tokyo'da muhakeme edilip cezalara çarptırıldılar. Özetle, savaşın bir sonucu Avrupa'ya ve Asya'ya özgü faşizmin yenilgisidir.

Faşist buyurganlıkla ileri itilen Alman militarizminin benzer biçimde yinelenmesini önlemek için gereken önlemlerin alınması özellikle Avrupa halklarının istemi olmuştu. Bu yönde önemli kararlar alınmadı da değil. Potsdam Toplantısı (17-25 Temmuz 1945, 28 Temmuz-2 Ağustos 1945) kararlarında Alman militarizmiyle faşizminin ortadan kaldırılmaları ve ekonomik tekellerinin dağıtılması gibi kararlara rastlanıyor. Toplum yapısı yeniden kurulacak, militarizmle faşizmin yeniden canlanması ve İkinci Dünya Savaşının çıkmasına altyapı hazırlayan büyük sermayenin kendi içinde bütünleşip devleşmesi engellenecekti. Bu konudaki Potsdam kararları Doğu Almanya'da uygulandı. Ne var ki, Batı Almanya uluslararası büyük para çevrelerinin dostu olarak siyaset alanına gene sokuldu, hattâ 1955'de ABD'nin başını çektiği NATO'ya alındı. Batı'da önce tekellerin yıkılması önlendi, sonra onlar eski durumlarına getirildi, giderek daha güçlendiler. Alman militarizminin belkemiğini oluşturmuş olanlar durumlarını ABD ile yandaşlarının tutumu sayesine korudular ve geliştirdiler. Alman ekonomisi gene Thyssen, Siemens, AEG ve benzeri tekellerinin eline düştü. ABD-Britanya-Fransa koruması altındaki Batı Almanya'nın ekonomik tekelleri yok edileceğine yaşam içinde daha fazla egemen oldular ve dünün yenik ülkesi silâhlandırılarak NATO'ya buyur edildi. Almanya'nın bu Batı siyasal ve askerî kümesine katılmasıdır ki, Doğu Bloku ülkelerini, buna bir tepki olarak, Varşova Paktını kurmaya yöneltti. Bu paktın tarihi ve giriş bölümünde açıklanan neden bu bağlantıyı gözler önüne seriyor.[1]

Nürnberg ve Tokyo mahkemelerinde de yengin devletlerin silâhlı güçlerinde görevli asker kökenli yargıçlar yalnız Almanları ve Japonları yargıladılar. Cezaya çarptırılanlar da yalnız onlar oldu. Ancak, toplumu Nazilerden temizleme yasaları suçluları temizlemekten çok, o nitelikteki bir sürü insanı işlerine yeniden yollama biçiminde uygulandı.[2] Nazi olarak en kötü ün kazanmış olanların kimileri kurtuldu.[3] Ayrıca, savaştan sonra kurulan bu mahkemelerde, her zaman olduğu gibi, "yenginlerin adaleti" sergilendi. Aynı ya

da benzeri suçlardan muhakeme edilebilecek olanlardan hiçbir Amerikalı, İngiliz, Fransız ve benzerleri sıgaya çekilmedi. Oysa, bir mahkeme uluslararası ve hakça nitelikleri taşıyabilmesi için tasarlanışı, kuruluşu, kapsamı, işleyişi ve kararları yönlerinden yansız olmak zorundadır.[4]

Savaşın bitişinin ikinci büyük sonucu olarak, savaştan sonra ortaya yeni bir güç dengesinin ve başka bir uluslararası görünümün çıkması kaçınılmazdı. Ancak, bu yıkımdan yalnız yenilenler geçmedi. Kazananların çizgisinde yer alan Avrupalılar da benzer deneyimler yaşadılar. En başta Sovyetler'in Avrupa'daki toprakları büyük yıkım gördü. Yenginlerden Britanya ve Fransa da eski güçlerini yitirdiler. Bu toplumlar sakatlanmış ve topallıyor durumdaydılar. Biri dışında! Zafere ulaşanlar içinde yalnız ABD'nin, Pearl Harbor deniz üssüne Japon baskını bir yana, toprağına bir tek bomba bile düşmemişti. Üssün yer aldığı Hawaii, o tarihlerde, Amerika'nın bir birlikteş (federe) devleti de değildi. Atlantik ve Pasifik Okyanuslarının genişliğiyle korunan Kuzey Amerika başkalarının yıllarca yüz yüze geldikleri bombardımanları bir saniye bile yaşamadı. Böylece, tarihin gördüğü en büyük dünya savaşının bitiminde, ABD ayakta durabilen ve başka hiçbir devletin sahip olmadığı, yıkım gücü son derece yüksek atom bombalarını da istiflemiş olarak, tek büyük güçtü. Bu devlet küre egemenliğine doğru büyük bir adım atmağa hazırlanıyordu. Bunun için onun yararına koşullar her zamankinden daha uygundu.

ABD hangi eylemi yaparsa, sanki gerçek nedeni Doğu Blokunun varlığıydı. Oysa, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında yeryüzündeki kesintisiz iç üretim toplamının yarısı Amerikan toprağındaydı. Ekonomik ve askerî açılardan yeryüzünün yarısından fazlasında ya egemendi ya da çok ağır basıyordu. Atom bombası üstündeki tekeli de 1949'a değin sürecekti. Küreyi kendi çıkarlarına, kârlarına ve yapısına göre yeni baştan düzenlemeyi daha o yıllarda tasarlamıştı. "Çekilgin Yaşama Siyaseti" *(Isolationism)* sözde ve çok geride kalmıştı. Dünyaya yayılma belirtilerini verişi gerçekte 1898 ABD-İspanya

Savaşından öncesine gider.[5] 1947'den sonra Sovyetler Birliği'ne ve yandaşlarına karşı Kanada ve Norveç'ten başlayarak Asya'nın en doğusunda Japonya ve (güney) Kore Cumhuriyeti'ne değin bir "Çevreleme Siyaseti" (*Containment*) uyguladı. Sovyetler Birliği ikinci güçlü devlet ise de, onu çok geriden izliyordu. Savaş yitikleri 20 milyonu aşmış, toparlak sayılarla 1.700 kenti, 31.000 fabrikası ve 40.000 mil demiryolu yok olmuştu. ABD "Sovyet tehlikesi" dediği şeyi abartmış, nüfuz alanını büyütme eylemlerini bu gerekçenin ardına gizlemişti.

Ancak, Amerika'nın Soğuk Savaş koşullarında bile "çevrelemek" istediği başka bir rakibi daha vardı: Batı Avrupa'da kendi bağlaşıkları. Hem Britanya ve Fransa gibi sermayeci devletleri ekonomik yönden geride bırakmak istiyor, hem de onların eski sömürgelerine kendi girme yollarını araştırıyordu. Başkan Harry S. Truman ABD yayılmasına yeni bir hız kazandırmak istediğinde (kendi deyimiyle ve daha kibar bir çeviriyle) "Amerikan halkının ödünü patlatma" yolunu seçmişti. Gerçeği yansıtmayan bu tavır tüm bağlaşıkları ve Üçüncü Dünya halklarını da ürkütmek amacını taşıyordu.

Savaşın bitiminde Amerika'nın barış adına Avrupa'da kalmasının gerekli olduğu yaymacası da sorgulanmadan onaylanmış bir yorumdur. Bu yorumun bir parçası olarak, faşizmin Avrupa'da güçlenmesinin nedeni Amerikan askerinin Birinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'dan çıkıp gidişine bağlanmıştır. Oysa, Almanya'da faşizmin ve militarizmin güçlenmesine ilişkin olarak bu kitabın ilgili bölümündeki bilgiler bu yorumu çürütmektedir. Ayrıca, aynı yoruma karşı olarak, şu görüş de ileri sürülebilir: ABD Birinci Dünya Savaşı'na katılmasaydı, bu çatışmayı Almanya ve dostları kazanabilirdi. O zaman, Almanya'ya Versailles (ve Türkiye'ye de Sèvres) dayatılmayacak, Hitler'in önlenemez tırmanışı için neden kalmayacak ve Nazi girişimiyle de daha kanlı bir İkinci Dünya Savaşı patlamayacaktı. Bu görüşün doğal bir sonucu da Amerikan askerinin bulunduğu yerde savaşların olduğudur

İkinci Dünya Savaşı'nın üçüncü önemli sonucu ırkçılığa dayalı dünya görüşünün (cephede ve düşün alanında) değerden düşmesiydi. ABD toprağında ırkçılığın kaleleri henüz sarsılmamıştı,[6] ama Asyalılar ve Afrikalılar kendilerinde sömürgelikten kurtulma hakkı görüyorlardı. Bu anakaraların birçok halkı Mihver'e karşı çıkan Müttefikler'e bu nedenle omuz vermiş, kendi kanlarını da bu uğurda akıtmışlardı. Öte yandan, kimi Avrupa devletleri eski sömürgelerine hemen dönerek yerli halkı gene sindirme yolunu seçtiler. Fransız sömürgecileri Vietnam, Laos ve Kambodya'ya yeniden silâh zoruyla girmeyi denediler ve bu yolda, daha sonraki yıllarda, Amerikan desteğine bile kavuştular. Endonezya Cumhuriyeti'nin 1946'da açıklanmasına karşın, önce Britanya, sonra da Hollanda bu oluşumu durdurmayı denediler. Yeni Delhi'de bağımsızlığından hemen sonra yer alan Asya devletleri uluslararası toplantısının Endonezya ile dayanışmasından sonra, Hollanda Hükûmeti sömürgeci tasarılarını bir yana koymak zorunda kaldı. Churchill'in "Britanya tacında en değerli pırlanta" dediği eski sömürge Hindistan 1947'de (önce ikiye, sonra üçe bölünerek) bağımsız oldu. 1960'larda Fransa Pomdicherry, Karila, Mahe ve Yanaon'u, Portekiz de Goa, Daman ve Diu toprak parçalarını gerçek sahiplerine vermekten başka çıkar yol göremedi. ABD Filipinler'in (1946), Britanya Birmanya (1947) ve (şimdi Sri Lanka denen) Seylân'ın (1948) bağımsızlıklarını tanıdı. Malaya'da da bağımsızlık rüzgârları estiyse de, 1945'de 250.000 kişilik Britanya ordusu olağan gelişmeyi bir süre erteleyebildi; Malaya Federasyonu on iki yıl sonra kuruldu.

Afrika'nın kurtuluşunun K. Nkrumah ve J. Kenyatta gibi yerli önderlerin katıldığı Beşinci Pan-Afrika Toplantısının (Manchester, 1945) en önemli konusu olması doğaldı.[7] Ama Avrupa'da savaşın bittiği 8 Mayıs 1945 günü Fransız sömürgecileri Cezayir'de geniş bir kıyıma giriştiler. Gene Fransızlar Madagaskar halkına karşı resmen açıklanmamış bir savaş (1947-48) sürdürdüler. Yalnızca, Libya -o da yenik İtalya'nın eski bir sömürgesi olduğundan- 1952'de

bağımsız oldu. Aynı yıl, Mısır'da emperyalizme ve feodalizme karşı bir iktidar oluştu. Ona da, Britanya ve Fransa, İsrail'i kullanarak, dört yıl sonra saldırdılar. Ama 1956'da Sudan, Fas ve Tunus bağımsız oldular. Bunları "Siyah Afrika"dan Gana (1957) ve Gine (1958) izlediler. Bir yıl sonra, tam on yedi Afrika ülkesinin bağımsızlığını kazanmasıyla, 1960 "Afrika Yılı" oldu. Sömürgecilik sürecinde parçalanma artık başlamıştı. 700.000'lik Fransız ordusu da kaçınılmaz sonucu engelleyemedi ve Cezayir 1962'de bağımsız devlet oldu. Açmazı gören Fransa başka yerlerde de boyun eğmek zorunda kaldı.

İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce, bağımlı topraklar 89 milyon kilometre kareydi; başka bir deyişle, yeryüzünün yüzde 66'sını geçiyordu. Toplam nüfusları da 1 milyar 500 milyon ya da dünya nüfusunun yüzde 63'üydü. 1945'den sonra ilk on yıl içinde, 1 milyar 200 milyon insan özgürlüğüne kavuştu; ikinci on yılda dünya sömürgeciliğinin eski biçimi çöktü. Afrika'da da en son olarak, Portekiz kendi içindeki değişiklik sonucu Angola, Mozambik ve Guinea-Bissau'dan çekildi ve Güney Afrika'da ve Namibya'da da o yöreye özgü "*apartheid*" uygulaması da son buldu.[8]

Washington yönetimi, iktidarda ister Cumhuriyetçi ister Demokrat Parti olsun, egemenlik alanını durmadan genişletmiş, Soğuk Savaş'ın geride bırakılmasından sonra bile yeni yerlere girmiştir. 1945'i hemen izleyen yıllarda, kendini eski sömürgeciler Britanya ve Fransa gibi devletlerden ayırabilmek için, "imparatorluk" tanımına "başkalarının toprağını çiğneme" koşulunu sokmuş, bu durumda kendinin bir "imparatorluk olmadığı" yanlış yorumunu yaymıştır. Oysa, önce, o tarihlerde, Guam, Puerto Rico ve Virgin Adaları gibi yabancı topraklarda egemenliği vardı. ABD askeri 1945'den 1972'ye değin Okinawa'yı doğrudan yönetti.[9] Böylece, kendi dar tanımı içinde bile eski sömürgecilere benziyordu. Daha ötesi, bu devlet daha sonra Afganistan'ı ve Irak'ı işgâl etmiştir. Kaldı ki, başka ülkeleri kendine bağımlı kılış biçimi daha çok ekonomik yöndendir, Bu uğurda başkalarının egemenliklerini

en fazla çiğnemiş ve bu uğurda silâh gücünü en çok kullanmış devlettir. Lâtin Amerika tarihi ve İran'da Başbakan M. Musaddık'ın düşürülmesiyle (1953) başlayarak başka anakaralardaki gizli ve açık eylemleri öteki devletlerin yapmadığı kadar çok, çeşitli ve sıktır.

1941-45 yıllarındaki bağlaşığı Sovyetler'e karşı yürüttüğü Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra bile, onu izleyen dönemde en kalabalık orduları donatmayı ve deniz-aşırı yerlerde kullanmayı sürdürüyor. Kore, Vietnam, Afganistan ve Irak savaşları sırasında federal bütçeden silâh donanımına ayrılan paralar daha önce hiçbir devletin erişemediği bir noktadadır, hattâ geri kalan tüm devletlerin toplam askerî harcamalarının bile üstüne çıkmıştır. Amerika İkinci Dünya Savaşı'nın kendine verdiği fırsattan yararlanmayı sürdürmektedir.

1- Potsdam kararlarıyla sonraki uygulamanın karşıtlığı üstüne: Türkkaya Ataöv, "Bugünkü Almanya Sorunu," **A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXIV/1 (1969), s. 231-244.

2- **The New York Times**, 8 Kasım 1946.

3- Harold Link, **United States in Germany: 1944-1966**, New York, 1957, s. 163-164. Birinci Dünya Savaşı sonrasında işgâl altındaki başkent İstanbul'da kurulan mahkemeler de böylesine tek yanlıydı.

4- Hans Köchler, **Küresel Adalet mi, Küresel İntikam mı?** çev. Funda Keskin ve Erdem Denk, ed. Türkkaya Ataöv, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2005, s. 113-116, 234-239, 241-249.

5- Şu kitabın baştaki bölümlerine bakınız: Türkkaya Ataöv, **Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizmi: Doğuşu ve Gelişmesi**, İstanbul, İleri Yayınları, 2007.

6- Türkkaya Ataöv, **Çatışmaların Kaynağı Olarak Ayrımcılık**, Ankara, A.Ü.S.B.F. İnsan Hakları Merkezi, 1996, s. 7-13.

7- Birinci Dünya Savaşının sonundan bu yana, bu anakaranın kurtuluş çabaları için: Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, 2. B., Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1977.

8- Türkkaya Ataöv, **The Case in South Africa**, London, EAFORD, 1982; Türkkaya Ataöv, "The İstanbul Declaration on Namibia," **Democratic**

World, 15 (May 1988); Türkkaya Ataöv, "Stambulskaya Deklaratsiya o Namibii," **Medunarodnaya Politika**, 915 (20.V. 1988 g.), s. 19-22.

9- Anayasa hukukçuları ve tarihçiler arasında Washington, D.C.'nin bile "bağımlı" olduğuna ilişkin bir yorum vardır. Birlikteş devlet olmayan bu başkent halkı başkan seçimlerinde oy kullanıyorsa da, sınırları içinde oturanlar ABD Kongresinde oy kullananlarca temsil edilmezler.

Nazizmin yıkılan kartalı ve gamalı haçı.

Elbe'de buluşan Amerikan ve Sovyet askerleri. Bir Sovyet askeri (kız) Amerikalının göğsüne çiçek takıyor.

Nazizmin yenilgisi.

Solda: Üstün ırk teslim oluyor.
Üstte Yugoslav Kurtuluş Ordusu
Başkomutanı İosip Broz Tito.

Partizanlar başkent Belgrat'ta.

Batı Cephesinde Müttefik Orduları Başkomutanı Amerikalı General Dwight D. Eisenhower ve Britanya Mareşalı Bernard Montgomery Sovyet generalleriyle.

Alman askerî heyeti koşulsuz teslim töreninde.

Üstte: Mayıs 1945'de Şansölyelik Binasının içi.
Altta: Hitler ve Eva Braun'un cesetlerinin bulunduğu yer.

Nüremberg yargılaması.

Sanık Goering ve sanık Ribbentrop.

Sanık Hess ve sanık Keitel.

Sanık Schacht ve sanık Kaltenbrunner.

Sanık Doenitz.

Sanıklardan Rosenberg, Frank ve Speer.

Hiroşima'ya ilk atom bombasını atan Amerikan uçağı ve bombanın kendi.

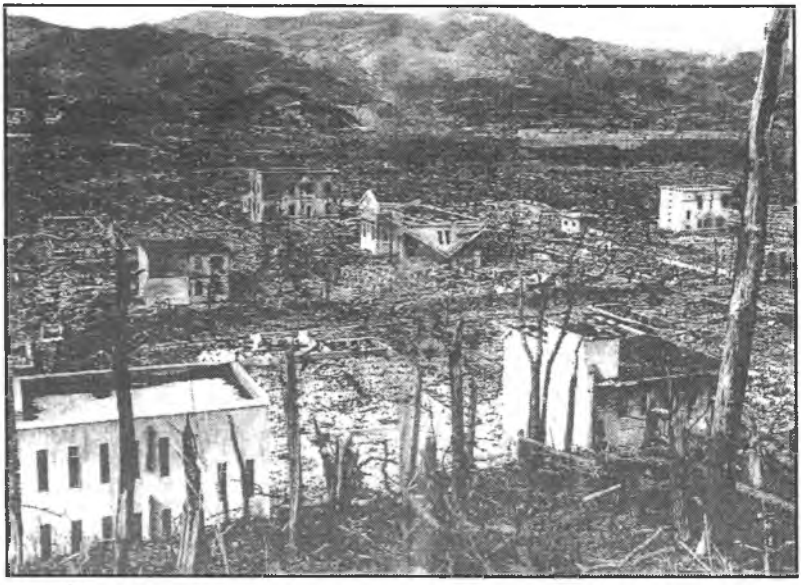
Amerika'nın 6 Ağustos 1945'de, saat 08:15'te Japon adası Hiroşima'ya attığı ilk atom bombası patladıktan sonra oluşan "mantar bulutu".

Nagasaki'ye atılan Amerikan atom bombasının mantar bulutu

7 Ağustos 1945 sabahında Hiroşima'dan bir görünüm.

İkinci Amerikan atom bombasından sonra Nagasaki'nin durumu.

Dizin

A

ABD 14, 15, 16, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 73, 74, 75, 76, 79, 95, 104, 105, 106, 115, 117, 122, 131, 150, 151, 156, 162, 164, 188, 196, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211

Adana 148, 194, 195, 197

Addis Ababa 103

Afrika 10, 11, 14, 15, 16, 52, 54, 55, 77, 85, 94, 97, 100, 103, 106, 110, 114, 116, 117, 119, 120, 122, 174, 175, 182, 192, 199, 204, 208, 209, 210

Akdeniz 51, 52, 54, 55, 56, 61, 67, 87, 100, 103, 122, 160, 163, 180, 186, 187, 193, 196, 198

Ali, Raşid 191

Alman jeopolitik kuramları 49

anti-faşist koalisyon 10

Aras, Tevfik Rüştü 182, 189

Arnavutluk 54, 60, 61, 87, 103, 176, 184, 187, 190

Atatürk, Mustafa Kemâl 146, 182, 183, 186, 193, 200

Attlee, Clement R. 136, 137

Avusturya 21, 69, 77, 79, 80, 112, 134, 135, 174, 186, 198

B

Balkan Antantı 183, 187, 188, 200

Balkanlar 54, 55, 56, 58, 60, 61, 98, 104, 105, 110, 123, 141, 180, 183, 184, 186, 194, 199

Bangkok 165

Barbarossa Plânı 107

Bedük, Saffet Arıkan 193

Beneš 72, 80, 82, 83

Beyaz Rusya 112, 134

Birleşmiş Milletler 131, 132, 134, 135, 180, 194, 198

Birmanya 9, 106, 115, 116, 208

Blum, Leon 73

Bolşevik Devrimi 35

Bolşevikler 14

Britanya 9, 10, 11, 14, 15, 16, 20, 22, 34, 35, 36, 37, 40, 42, 43, 46, 62, 63, 64, 65, 68, 70, 71, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 97, 98, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 112, 114, 117, 120, 121, 122, 130, 131, 134, 135, 148, 151, 158, 160, 175, 176, 180, 182, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 215

Britanya-Fransa-Türkiye Karşılıklı Yardım Antlaşması 187

Bulgaristan 54, 60, 104, 136, 141, 145, 174, 176, 180, 184, 187, 190, 191, 194, 199

C

Chamberlain, Neville 28, 64, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 94, 96

Churchill, Winston S. 14, 64, 100

Ciano, Kont Galeazzo 54, 187

Curzon Çizgisi 98, 134

Çakmak, Mareşal Fevzi 197

Çekilgin Yaşama Siyaseti 206

Çekoslovakya 14, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 112, 176, 198, 200

Çevreleme Siyaseti 207
Çiang-Kay-Şek 131
Çin 9, 10, 46, 47, 48, 49, 65, 67, 74, 75, 91, 92, 105, 106, 116, 131, 135, 165, 168, 176

D
D'Annunzio, Gabrielle 52
Daladier, Edourd 89
Dawes 35, 37, 44
Dawes Planı 37
Demir Muhafızlar 58
Doolittle, Yarbay James H. 165
Dreyfus, Alfred 144
Duce 51, 52, 55, 188
Dumbarton Oaks görüşmeleri 132
Dunkirk 107, 165, 175

E
Eden, Anthony 70
Eîchmann, Adolf 159
Eisenhower, General Dwight D. 122
El-Alemeyn 193
Endlösung, die 146
Endonezya 16, 106, 107, 116, 164, 208
Engizisyon 146
Eritrea 55, 75, 174
Ermeni-Türk ilişkileri 147
Etyopya 9, 16, 55, 56, 72, 73, 74, 75, 79, 103, 174, 182, 184, 198

F
Falanjizm 58, 59
Farbenindustrie 26, 37, 39, 41
Faşizm 10
Filipinler 106, 116, 164, 166, 208
Filistin 61, 157, 158, 159, 160, 161
Finlandiya 66, 67, 68, 98, 100, 105, 136, 174
Franco, General Francisco 73
Fransa 9, 10, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 28, 30, 34, 35, 36, 40, 42, 43, 44, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 94, 95, 97, 98, 100, 103, 104, 107, 110, 112, 119, 134, 136, 144, 145, 148, 151, 175, 176, 180, 184, 186, 187, 188, 190, 198, 199, 201, 205, 206, 207, 208, 209
Führer, Der 26
Führer-prinzip 30

G
Gafencu, Gregoire 184, 200
George, Lloyd 87
General Motors 41
Gerede, Hüsrev 193
Gestapo 31
Goebbels, Joseph 32
Guam 165, 209
Gurion, Ben 161, 162

H
Halifax, Lord 77
Haushofer, Karl 21
Hermann Goering fabrikaları 41
Herrenfolk 21
Hess, Rudolf 104
Himmler, Heinrich 31
Hindenburg, Mareşal Paul von 24
Hindistan 106, 107, 110, 116, 117, 119, 134, 167, 194, 208
Hiroşima 9, 170, 220, 222
Hitler, Adolf 10, 11, 14, 15, 18, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 40, 42, 44, 59, 63, 64, 65, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 94, 96, 97, 103, 104, 105, 109, 110, 112, 114, 118, 119, 120, 145, 157, 158, 173, 174, 186, 191, 192, 193, 202, 207, 216
holokost 141

Hong Kong 116, 175
Hoover Moratoryumu 36

İ-J

İkinci Cephe 120, 123
İnönü, İsmet 131
İspanya 73
İtalya 15, 16, 26, 34, 50, 51, 54, 55, 56, 58, 60, 61, 62, 65, 67, 72, 73, 74, 75, 79, 83, 84, 87, 89, 94, 103, 105, 106, 110, 116, 136, 174, 176, 180, 182, 183, 184, 187, 188, 194, 198, 200, 202, 204, 208
İtalyan Somalisi 55
Japon Kwantung Ordusu 115, 167
Japonya 16, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 58, 62. 63, 67, 74, 75, 89, 94, 105, 106, 115, 116, 120, 122, 131, 133, 134, 135, 137, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 204, 207
Jungfolk 32

K

Kafkaslar 117, 141
Kalinin, M. İ. 66
Kazablanka Konferansı 123
Komintern-Karşıtı Pakt 31, 50
Krom satışı 188
Krupp 37, 38, 39, 187
Kuril Adaları 134

L

Laval, Pierre 69
Lebensraum 21
Leros 55, 183
Libya 75, 103, 158, 174, 192, 208
Lilienthal, Alfred 162, 163
Litvinov, M. 66
Lozan (Lausanne) Antlaşması 182

M

MacArthur, General Douglas 164
Machiavelli 52
Malaya 106, 115, 116, 164, 165, 208
Mançukuo 48
Mançurya 48, 65, 74, 135, 169, 170, 199
Mannerheim Hattı 98
Marshall, General George C. 122
Mein Kampf 26
Memel 86
Menemencioğlu, Numan 196
Midway 165, 166
Mihver 10, 43, 60, 61, 103, 104, 106, 120, 131, 134, 136, 172, 173, 180, 188, 190, 192, 194, 198, 199, 202, 204, 208
Milletler Cemiyeti 44, 56, 67, 72, 73, 74, 75, 89, 98, 182, 183, 184, 199, 201
Mısır 103, 114, 174, 199, 209
Alman misyonu 19, 20, 21
Moğolistan Halk Cumhuriyeti 74, 135
Molotov, V. M. 105
Montreux Konferansı 73
Moskova kuşatması 114
Mussolini, Benito 26
Musul 54, 182
Münih Antlaşması 84

N

Nagasaki 9, 170, 221
Naziler 25
Normandiya çıkarması 120
Nürnberg 36, 204, 205
Nürnberg Mahkemesi 36
Nyon Konferansı 56

O

Okinawa Adası 168
Operation Sea Lion 110
Orient Planı 110, 119
Orta Asya 48, 141, 146
Orta Doğu 61, 100, 103, 104, 106, 119, 158, 180

P

Papen, Franz von 24
Pareto, Vilfredo 52
Pasifik 67, 75, 106, 115, 116, 164, 165, 166, 169, 196, 204, 206
Patton, General George S. 124
Pearl Harbor 115
pogrom 145
Polonya 9, 13, 14, 15, 66, 67, 68, 69, 71, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 97, 98, 99, 110, 123, 132, 134, 145, 175, 176, 177, 184, 188

Q

Quebec Konferansı 131

R

Ratzel, Friedrich 20
Rechtsstaat 19
Rodos 55
Rom 103, 114, 117, 140
Roma-Berlin-Tokyo Paktı 31
Romanya 56, 58, 60, 66, 85, 86, 94, 104, 136, 145, 174, 183, 187, 192, 200, 202
Rommel, General Erwin 103
Roosevelt, F.D. 66

S

Saar 37, 44
Sabra-Şatila 157
Saracoğlu, Şükrü 184
Schacht, Hjalmar 36
Seyss-Inquart 79
Singapur 165, 175
Siyonizm 158, 162, 163
Sovyetler Birliği 9, 15, 16, 34, 48, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 72, 74, 75, 83, 84, 87, 88, 90, 94, 98, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 119, 121, 134, 167, 169, 170, 173, 185, 188, 207
Stalin, Josef 70, 93, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 125, 131, 132, 133, 136, 139, 172, 173, 193, 194, 196
Stalingrad kuşatması 123

T

Tahran Konferansı 131
Tanaka, Gilçi 48
Tayland 16, 106, 115, 116, 165
Thyssen 26, 29, 33, 37, 38, 205
Tito-Subasic Antlaşması 134
Tobruk 114, 193
Tokyo 31, 49, 50, 75, 78, 106, 107, 165, 167, 168, 170, 204, 205
Truman, Harry S. 136, 207
Türk Boğazları 182
Türk Silâhlı Kuvvetleri 55
Türkiye 54, 55, 56, 58, 61, 66, 73, 86, 92, 123, 131, 142, 146, 180, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 207

U-V-W

Ukrayna 85, 112, 134
Uzak Doğu 10, 47, 63, 65, 67, 75, 94, 115, 132, 133, 135, 164, 167, 169, 170, 175, 199, 204
Venizelos, E. 183
Versailles 14, 21, 34, 35, 38, 44, 54, 57, 63, 64, 70, 80, 148, 207
Versailles Antlaşması 70
Vichy yönetimi 188
Wake 165
Weimar Cumhuriyeti 20

Y

Yahudiler 30, 32, 140, 142, 144, 146, 147, 159, 162
Yalta 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 170, 198
Young, Owen D. 35, 36, 37, 38, 44

ISBN 9944-109-45-2
9 789944 109451